Alexandru Radu

PARTIDE ŞI SISTEM PARTIDIST

Copyright© 2008
Prof.univ.dr. Alexandru Radu

Cuprins

Scurtă introducere în studiul fenomenului partidist / 3

Geneza şi istoricul partidelor politice / 12

Conceptul de partid politic / 24

Tipologia partidelor politice / 43

Sistemele partidiste / 59

Tipologia sistemelor partidiste. Modelul Sartori. Modelul Blondel. Numărul efectiv de partide (Indicele N) / 75

Contextul juridic al funcţionării partidelor politice în România / 96

Testul răsturnării liderului fondator / 106

PSD – studiu de caz / 118

Sistemul partidist în România postcomunistă / 134

Sisteme electorale – sisteme partidiste / 145

Scurtă introducere în studiul fenomenului partidist

Despre ştiinţa partidelor politice

Urmând evoluţia generală a cunoaşterii umane, specializarea discursului teoretic al ştiinţei politicului s-a produs în timp, pe măsura acumulării informaţiilor, cunoştinţelor şi metodelor relevante, în strânsă legătură cu dezvoltarea societăţii în ordine istorică.

Multă vreme, ideile despre domeniul politic au fost cuprinse în cadrul concepţiilor cu caracter filosofic, religios, juridic, etic sau economic, fără să existe o diferenţiere a obiectului politologiei de cele ale altor discipline sociale. Cu tot caracterul lor iniţial nespecializat, preocupările privind studiul fenomenului politic au reprezentat o constantă a activităţii cognitive generale.

Primele teorii politice au apărut în Grecia antică, ca o prelungire firească a preocupărilor filosofilor greci de a lămuri natura umană şi relaţia omului cu lumea. Gândirea politică a vechilor greci a avut ca temă principală organizarea şi guvernarea cetăţii (*polis*), a statului, dependente nu de voinţa zeilor, ci de cea a cetăţenilor. Prin conceperea puterii conducătoare ca derivată din voinţa cetăţenilor, gânditorii antici au pus bazele democraţiei politice. Aristotel, pentru care ordinea din cetate era o prelungire firească şi necesară a ordinii din natură, a fost primul care a realizat o

clasificare a formelor de guvernământ: monarhia (guvernarea unui om), aristocraţia (guvernarea unui grup restrâns de oameni) şi republica (guvernarea unui grup larg de cetăţeni).

În epoca feudală, gândirea politică s-a aflat sub semnul ideologiei religioase, modelul teologico-politic bazându-se pe teoria fundamentului divin al puterii politice şi pe dominaţia absolută a autorităţii ecleziastice asupra autorităţii laice (civile). Reprezentativă pentru acest mod de a gândi este concepţia teologului Toma d'Aquino cu privire la supremaţia absolută a puterii papale.

Teoreticianul care a marcat profund destinul gândirii politice – considerat părintele ştiinţei politice moderne – a fost florentinul Niccolo Machiavelli, cel care a introdus spiritul ştiinţific renascentist în abordarea fenomenului politic. În opera sa, Machiavelli s-a preocupat de cercetarea directă a realităţii, de observarea faptelor politice în înlănţuirea lor cauzală, iar ca rezultat, a prescris reţete de guvernare, norme şi reguli de comportament pentru omul politic.

În epoca modernă, filosofia dreptului natural a reprezentat o mutaţie profundă în gândirea politică europeană. Inaugurată de olandezul Gratius, continuată de Thomas Hobbes şi definitivată de Jean Jacques Rousseau, teoria dreptului natural a atacat frontal ideea originii şi legitimităţii divine a puterii regale, a puterii politice în general. Pe baza drepturilor naturale, puterea politică este o instituţie ce-şi află sursa nu în divinitate, ci în *contractul social*. Modelul politic contractualist se centrează pe teza suveranităţii

populare, care postulează că temeiul şi exerciţiul puterii aparţin poporului. Pe aceste baze teoretice s-a dezvoltat mişcarea revoluţionară de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, care practic a inaugurat epoca democraţiei. Totodată, efectele politice ale acţiunii revoluţionare s-au reflectat în plan teoretic în noua concepţie asupra suveranităţii dezvoltată în primele decenii post-revoluţionare. Ideea exerciţiului direct al suveranităţii a fost înlocuită cu cea a delegării suveranităţii, teză fundamentală a democraţiei reprezentative (indirecte) contemporane.

Secolul următor, prin teoreticieni cu nume rezonante, precum August Comte, Alexis de Tocqueville, Karl Marx sau Max Weber, a pregătit transformarea teoriei politice într-o disciplină ştiinţifică specializată în investigarea domeniului politic cu mijloace şi după legi proprii.

Ca disciplină de sine stătătoare, ştiinţa politicului a intrat relativ recent în marea familie a ştiinţelor sociale, respectiv la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XX-lea. Denumirea – care provine de la cuvintele greceşti *polis*=cetate, stat şi *logos*=ştiinţă, deci ştiinţa statului, ştiinţa politicului – a fost lansată de germanul Eugen Fischer Baling şi francezul Andre Therive şi utilizată în 1954 de Gert von Eynern pentru a denumi ştiinţa politicului.

Astăzi, domeniului politicului este cercetat de un complex de ştiinţe, precum politologia, sociologia politică, stasiologia (partidologia), filosofia politică, analiza politică, antropologia politică, sociologia electorală, ştiinţa relaţiilor

internaţionale, geopolitica ş. a., care alcătuiesc sistemul ştiinţelor politice.

În ansamblul acesta, ştiinţa partidelor politice ocupă un loc aparte, pe măsura jucat de partide în societate modernă. Studiul partidelor politice s-a impus în sistemul ştiinţelor politice sub denumirea de **stasiologie** (din latină, *statis* însemnând facţiune iar *logos,* ştiinţă), denumire datorată lui Maurice Duverger. În paralel, se utilizează şi denumirea de **partidologie** (*pars*=parte şi *logos*).

Indiferent de denumirea pe care au dat-o studiului lor, cercetătorii fenomenului partidist au fost preocupaţi de descifrarea cauzelor şi condiţiilor care guvernează geneza şi activitatea partidelor politice, de formularea legităţilor din domeniu, de evidenţierea relaţiilor partidelor cu celelalte tipuri de instituţii politice.

Ca şi ştiinţa politică, stasiologia s-a impus ca domeniu ştiinţific specializat în anii ‘50, celebra lucrare a lui Maurice Duverger *Les partis politiques,* apărută în 1951, fiind considerată momentul de debut al noii ştiinţe. În mod firesc însă, studii consacrate fenomenului partidist, nu puţine şi extrem de valoroase, au fost realizate înainte de acest moment. Putem aminti în acest sens câteva din punctele de reper ale istoriei studiului partidelor politice, precum David Hume, Benjamin Constant, Max Weber, dar şi Dimitrie Gusti ori Petre P. Negulescu.

Rolul tot mai pregnant al partidelor politice în viaţa societăţii moderne a alimentat o bogată literatură de specialitate care a rafinat tehnicile de cercetare a domeniului, contribuind la o mai

adecvată descifrare a fenomenului partidist. Stasiologia a evoluat de la simpla descriere a realităţii studiate la surprinderea tendinţelor din viaţa partizană a societăţii şi la formularea legilor ce guvernează partidismul şi raporturile cu sistemul social global. Paralel cu constituirea unui aparat conceptual şi metodologic specific, ştiinţa partidelor politice s-a individualizat prin caracterul ei aplicat, perspectivă din care se poate aprecia că principala sa funcţie este cea praxiologică.

Relaţia directă dintre democraţia reprezentativă şi pluripartidism şi-a găsit reflectarea în specificul obiectului de studiu al stasiologiei, partidul politic fiind analizat în ansamblul conexiunilor şi determinaţiilor sale sociale. **Obiectul de studiu al stasiologiei îl reprezintă sistemul partidului politic,** preciza Dimitrie Gusti încă în 1927**.** A studia partidul politic înseamnă a-i urmări istoria, a-i determina trăsăturile şi funcţiile specifice, a-i reliefa tipologia şi modalităţile de agregare, a stabili legăturile cu sistemul instituţional al societăţii, a cerceta comportamentul electoral şi politic al actorilor, a investiga relaţiile de putere sau a prefigura tendinţele evolutive din societate în domeniul fenomenului partidist.

Democraţia şi pluripartidismul

Atunci când se afirmă rolul şi importanţa partidului politic, opiniile politologilor sunt consensuale: pluripartidismul este condiţia necesară a democraţiei sau, astfel spus, nu există democraţie fără partide politice. Probabil că cea mai clară exprimare a acestei corelaţii aparţine

părintelui constituţiei austriece din 1920, Hans Kelsen, cel care afirma că *democraţia este în mod necesar şi invariabil un* ***stat de partide****.* Desigur, autorul avea în vedere, ca de altfel toţi stasiologii, democraţia modernă, adică democraţia reprezentativă. În cadrul acesteia, importantă devine modalitatea instituţionalizată a traducerii a principiului democratic. Iar din acest punct de vedere, aşa cum sublinia Raymond Aron, partidele sunt esenţiale pentru realizarea unei funcţii a oricărui regim politic: alegerea guvernanţilor. Partidele politice, prin modul lor de organizare – formula monopartidistă sau cea pluripartidistă – sunt cele care fac diferenţa dintre regimul nedemocratic şi cel democratic.

Condiţie a democraţiei (reprezentative sau indirecte), pluripartidismul a avut o evoluţie istorică extrem de dinamică, chiar mai rapidă decât dezvoltarea societăţii democrate moderne. O dovadă indubitabilă în acest sens, o reprezintă însăşi multiplicarea explozivă a partidelor, *boom*-ul partidist determinînd transformări de substanţă în natura şi mecanismele politice ale societăţii. Încă şi mai mult, identificate cu însăşi democraţia, partidelor li s-a atribuit, uneori, un rol supraevaluat, fiind considerate a reprezenta un fel de Olimp al societăţii moderne. Aşa au procedat, spre exemplu, noile democraţii est-europene pentru care edificarea unui sistem pluripartidist a devenit nu doar condiţia *sine-qva-non* a desprinderii de comunism, ci chiar substanţa procesului de edificare a democraţiei în sine. Anii următori au constrâns însă societăţile să renunţe la euforia partidistă iniţială şi să se preocupe,

odată instituit pluripartidismul, şi de celelalte componente ale edificiului democratic, inclusiv de calitatea sistemului de partide.

Dar relaţia dintre partide şi democraţie nu a fost întotdeauna la fel de clară. Dimpotrivă, în perioada lor de debut, partidele au generat reacţii critice, chiar opinii nihiliste, care contestau rolul lor de factori ai democraţiei. În esenţă, astfel de poziţii teoretice acuzau „vocaţia divizoare" a partidelor şi incompatibilitatea lor cu suveranitatea poporului. În acea perioadă era încă dominantă concepţia ce îşi avea sorgintea în gândirea lui Rousseau şi Montesquieu, conform căreia democraţia nu putea fi decât directă. Schimbarea modului de a înţelege democraţia nu a anulat însă critice la adresa partidelor politice. La începutul secolului al XX-lea şi chiar în perioada de constituire a stasiologiei, gânditori precum R. Michels, M. Ostrogorski, G. Mosca, V. Pareto ş.a. reproşau partidelor politice faptul că ele concentrau puterea şi că aveau o influenţă excesivă, alterând viaţa politică – bunăoară Ostrogorski considera partidele un obstacol în calea bunului mers al democraţiei –, dar aceşti autori nu puneau sub semnul întrebării pluralismul politic. O făceau însă reprezentanţii marxism-leninismului, situaţi pe o poziţie radicală. Aceasta viza nu doar pluralismul, ci întreg ansamblul capitalist, considerat incompatibil cu democraţia populară. Tot o opinie radicală, dar pe alte baze ideologice, a fost exprimată de extrema dreaptă, facismul, spre exemplu, condamnând partidismul pentru vocaţia sa „divizoare". Soluţia, şi în acest caz, o reprezenta partidul unic, cel în măsură, în

opinia reprezentanţilor extremişti, să restituie unitatea socială. În fine, să amintim şi cazul concepţiei liderului libian Moammar El Kadhafi, teoretizată în *Cartea verde*, şi practicată în Libia. Este vorba pur şi simplu de înlocuirea partidelor politice cu structuri de natură socio-profesională. Inutil să mai insistăm că o astfel de formulă nu s-a dovedit, şi nici nu putea fi, una democratică.

Pe de altă parte, există o categorie a criticilor empirice, nesistematizate la adresa partidelor politice. Astfel de opinii care contestă dominaţia partidelor şi cer reducerea rolului acestora provin de la oameni simpli, de la cetăţenii nemulţumiţi de modul în care partidele politice (în special cele aflate la guvernare) conduc societatea, de lipsa de moralitate a unora dintre liderii lor. În mod paradoxal, aceste opinii sunt cel mai greu de contracarat, atâta vreme cât ele au suportul unor realităţi incontestabile. Spre exemplu, sondajele de opinie din România plasează partidele politice în topul neîncrederii cetăţenilor şi, totodată, conturează o tendinţă de restrângere drastică a numărului acestora, chiar până la nivelul partidului unic. Fără discuţie, asemenea opinii nu provin dintr-o opoziţie funciară a celor intervievaţi faţă de pluripartidism, ci sunt generate de lipsa de eficienţă a noilor instituţii politice democratice, resimţită în degradarea nivelului de trai al cetăţenilor.

Nemulţumirile cetăţenilor şi criticile formulate de aceştia vis-a-vis de sistemul partidist sesizează un pericol real la adresa funcţionării eficace a societăţii democratice. Este vorba de ceea ce teoreticienii denumesc *partidocraţie,*

adică transformarea partidelor din instrumente ale realizării democraţiei în scop al exercitării puterii politice. Într-un regim partidocratic corelaţia firească din interiorul sistemului de partide este alterată, partidele politice suprapunându-se statului. În acest caz, partidele îşi pierd calitatea de verigă, de interfaţă între cetăţeni şi stat, se autonomizează în raport cu societatea şi, în cele din urmă, îşi impun dominaţia prin intermediul statului.

Ca o contrapondere la tendinţa partidocratică şi în general la rolul excesiv al partidelor politice, o serie de autori, printre care se numără şi Alain Touraine, aduc în discuţie conceptul de *democraţie de opinie*. Pornind, în esenţă, de la unele schimbări înregistrate în dinamica fenomenului partidist – spre exemplu, regresul partidelor de masă – şi de la potenţarea rolului societăţii civile, al opiniei publice – vezi sondajele de opinie – *democraţia de opinie* este înţeleasă ca o nouă fază a democraţiei, după etapa parlamentarismului şi a democraţiei de partide. Opunerea democraţiei de opiniei democraţiei de partide, chiar dacă prin aceasta este vizată contracararea partidocraţiei, este totuşi o soluţie de neacceptat, căci, în fapt, ea are ca efect înlocuirea „dictaturii" partidelor cu cea a opiniei. Între democraţia de opinie şi democraţia de partide nu este nici opoziţie, şi nici incompatibilitate. Dimpotrivă, complementaritatea şi compatibilitatea acestora sunt dovedite atât de procesul genezei partidelor politice, cât şi modul în care funcţionează democraţia modernă.

Desigur, partidismul, ca orice fenomen social, nu poate fi nici linear, şi nici perfect. Totuşi, parafrazând celebrele cuvinte rostite de W. Churchill, putem afirma că democraţia, înţeleasă ca democraţie de partide, este cea mai rea formă de organizare a societăţii, cu excepţia însă a tuturor celorlalte.

Geneza şi istoricul partidelor politice

Partidele politice moderne

În general, teoreticienii consideră că debutul partidelor politice în sens modern s-a produs în Anglia anului 1832, o dată cu redactarea celebrului *The Reforme Act.* Importanţa acestui document politic rezidă în caracterul său electoral de excepţie: lărgirea, substanţială pentru acea vreme, a corpului electoral şi, ca atare, a bazei

sociale a partidismului. Prin *The Reform Act* corpul electoral englez reprezenta circa 7% din populaţia adultă, cel mai ridicat standard electoral al epocii, care, de altfel, a fost amendat succesiv în sensul lărgirii lui până la introducerea votului universal. Spre comparaţie, în Ţările Române, Regulamentele Organice fixau acest standard la doar jumătate de procent dintre români. Nu întâmplător, deci, 1832 este anul în care iau naştere, în mod formal, primele partide politice moderne: *Whig* sau Partidul Liberal, adică reprezentanţii burgheziei şi adepţii unei monarhii cu puteri restrânse în favoarea parlamentului, şi *Tory* sau Partidul Conservator, partizan al sistemului politic tradiţional bazat pe regulile monarhiei absolutiste. În fapt, confruntarea politică dintre *Whigs* şi *Tories* coboară încă în secolul al XVII-lea, ea avându-şi sorgintea în Revoluţia engleză de la 1648 şi, îndeosebi, în Restauraţia glorioasă de la 1688.

Alături de experienţa partizană a Angliei – recunoscută de mulţi teoreticieni ca fundamentală – se aşează, în mod deosebit, istoria partidelor politice din SUA şi Franţa. Pe noul continent, fenomenul partidist a debutat în secolul al XVIII-lea cu lupta dintre *patrioţi*, adepţi ai autonomiei Coloniilor, şi *loialişti*, cei care profesau fidelitatea faţă de monarhia britanică. După războiul de independenţă, alte clivaje politice s-au manifestat în viaţa politică americană, legate de modalităţile de exercitare a puterii, care se vor materializa în grupările partizane ale *federaliştilor* – conduşi de Alexander Hamilton – şi *republicanilor* – în frunte cu Thomas Jefferson.

În ce priveşte Franţa, condiţiile specifice ale Revoluţiei de la 1789 au constituit deopotrivă un catalizator şi un factor frenator al fenomenului partidist. Pe de-o parte, Revoluţia a adus cu sine principiul suveranităţii poporului şi al legitimităţii democratice – esenţiale pentru funcţionarea partidelor politice. Tot aşa, de momentul revoluţiei franceze este legată geneza structurilor politice de tip dreapta - stânga. Pe de altă parte, puciul generalului Bonaparte a amânat procesul de transformare a cluburilor politice (*Breton, Iacobin* etc.) în partide politice până după 1848.

Anul 1848, anul revoluţiilor europene politico-naţionale, are o însemnătate deosebită pentru istoria partidelor politice. El reprezintă practic momentul istoric al generalizării fenomenului partidist în toată Europa. Pornit din Anglia, trecut prin SUA, Franţa ori ţările nordice, partidismul se extinde cu rapiditate în vestul în centrul şi estul bătrânului continent, astfel că în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea funcţionarea partidelor politice a devenit un element invaraiant al regimului politic. Spre exemplu, în ţările române, după Unirea din 1859 şi reformele lui AL. I. Cuza, în cursul procesului de modernizare politică a societăţii româneşti, s-au constituit primele partide politice în sens modern: Partidul Liberal şi Partidul Conservator, ca rezultat firesc al evoluţiei instituţional-acţionale a organizaţiilor politice premoderne.

Din punct de vedere al configuraţiei sale, fenomenul partidist a cunoscut două forme distincte de manifestare, specifice societăţilor cu regim democratic: *valul bipartidist* şi *valul*

pluripartidist. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, confruntarea dintre ideologia conservatoare şi cea reformatoare, susţinută de filosofia politică revoluţionară, a condus la apariţia primului val partidist, sub forma bipartidismului, prin constituirea şi confruntarea partidelor de tip liberal şi conservator. Spre sfârşitul secolului, limitele sistemului bipolar au devenit tot mai pregnante, acesta ne mai putând cuprinde diversitatea opiniilor şi intereselor specifice societăţii pluraliste aşa cum se înfăţişa ea în pragul secolului trecut. Al doilea val partidist a fost expresia necesităţii de sincronizare a pluripartidismului, ca metodă de acţiune în sfera practicii politice, cu pluralismul, ca dimensiune esenţială a societăţii. În mod concret, la hotarul dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea, fenomenul partidist a cunoscut un intens proces de diversificare, de transformare cantitativă şi calitativă. Au apărut noi structuri partizane, noi orientări doctrinare, noi partide: socialiste, social-democrate, ţărăneşti-agrare, naţionale, comuniste, fasciste, ecologiste etc., astfel că până şi regimurile bipolare tradiţionale (cele anglo-saxone) au fost atinse de efectele celui de al doilea val partidist.

Teorii cu privire la geneza partidului politic

Cu forme preistorice, instituţia partidului politic este consecinţa proceselor modernizatoare petrecute în societate. Condiţiile istorico-sociale ale sfârşitului secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, evoluţia teoriei politice, dezvoltarea parlamentarismului, extinderea

dreptului de vot, reglementările constituţionale, toate acestea au contribuit la naşterea partidelor politice moderne ca exponente ale democraţiei reprezentative.

Analiza condiţiilor în care s-a născut fenomenul partidist a condus la formularea unor teorii distincte pentru explicarea genezei partidului politic, fiecare în parte axată pe prevalenţa unui factor genetic. Acestea au fost sistematizate de LaPalombara şi Weiner[1], după cum urmează.

Teoria modernizării politice explică apariţia partidelor prin conexiune cu dezvoltarea generală a societăţii moderne şi în special cu ceea ce Weber numea legitimitatea legal-raţională. Mecanismele procesului modernizării politice sunt analizate de Samuel Huntington în lucrarea *Political Order in Changing Societies*[2], apărută în 1968. În esenţă, partidele au căpătat legitimitate odată cu trecerea de la modelul democraţiei directe la cel al democraţiei indirecte. Ideea desemnării reprezentanţilor politici prin vot popular, în condiţiile competiţiei dintre partidele politice, a căpătat o forţă tot mai mare, înlocuind în cele din urmă concepţia suveranităţii populare din secolul al XVIII-lea, ce respingea posibilitatea legiferării prin reprezentanţi. Partidele, exprimând legătura dintre guvernanţi şi guvernaţi, au devenit astfel fundamentul democraţiei reprezentative (indirecte).

---

[1] J. LaPalombara & M. Weiner, *Political Parties and Political Development,* Princeton, Princeton University Press, 1974.

[2] S. P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Iaşi, Ed. Polirom, 1999.

Teoria situaţional-istorică susţine teza genezei partidelor politice ca reacţie (soluţie) la existenţa unui conflict social major, caracterizat prin incapacitatea sistemului politic existent de a-l rezolva, fiind necesare noi instituţii politice. Acestea sunt partidele politice. Teza este creditată, bunăoară, de Jean Blondel, în opinia căruia prezenţa unui conflict social major este corelată cu alte două condiţii: acceptarea soluţiei de a apela la popor pentru rezolvarea crizei şi convingerea că partidele sunt singurele în măsură să confere fundament soluţiei.

Teoria instituţională, legată în primul rând de numele lui Maurice Duverger, dar ale cărei elemente le regăsim şi la alţi autori, precum românul Petre P. Negulescu, consideră că partidele au apărut ca o prelungire firească a grupurilor parlamentare care se constituiseră în adunările reprezentative ale începutului epocii moderne. În acest stadiu, partidele sunt grupări imobile, fără suport exterior bine definit, mai aproape de grupurile de interese sau de presiune de astăzi, reprezentând însă momentul care precedă şi anunţă iminenta constituire a partidelor politice în sens modern. Aceasta înseamnă, în perspectivă istorică, că partidele au apărut ulterior instituirii formelor reprezentative de conducere politică, pe calea transformării naturale a grupurilor parlamentare în grupări partizane. Aici, pentru a da Cezarului ce este al Cezarului, vom spune că obârşia parlamentarismului o regăsim în Anglia începutului de mileniu I, instituţia evoluând de-a lungul secolelor către noul concept al

parlamentului, promovat de partidele *Whig* şi *Tory,* ca prefigurare a sensului modern al instituţiei fundamentale a democraţiei reprezentative. Experienţe parlamentare similare întâlnim însă şi în alte ţări sub forma *stărilor*, precum în Suedia – în Dieta căreia se înfruntau *pălăriile* (nobilimea) şi *bonetele* (reprezentanţii claselor de jos) – sau în Franţa – unde funcţiona *Adunarea stărilor generale,* cu rol determinat în 1789.

Deşi se poate aprecia că teoria instituţională răspunde cel mai adecvat problematicii genezei fenomenului partizan, se impune observaţia că toate cele trei categorii de teorii amintite sunt complementare, contribuind astfel la înţelegerea complexităţii emergenţei partidismului.

Pe de altă parte, o abordare diferită a genezei partidelor politice propune cercetătorul norvegian Stein Rokkan[3], prin **teoria clivajelor.** Pornind de la acelaşi context al modernizării politice, Rokkan apreciază că la originea partidelor politice se plasează patru tipuri de clivaje (fracturi) sociale ce corespund ce corespund unor momente critice ale procesului de modernizare. Aceste clivaje sunt: centru-periferie; stat-biserică; rural-urban; patron-angajat. Primele două clivaje sunt specifice perioadei de constituire a statelor-naţiuni şi explică divizarea intereselor pe două direcţii: una a opunerii grupurilor politice de reprezentanţi ai centrului celor care promovează interesele periferiei; cealaltă, a contrastului dintre reprezentanţii statului şi cei ai bisericii. Cele două

[3] Stein Rokkan, *Citizens, Elections, Parties,* David McKey Company, New York / Oslo, 1970.

tipuri de clivaje nu exclud posibilitatea ca, de exemplu, partidul centrului să fie acelaşi cu partidul statului, în anumite condiţii istorice. Revoluţia industrială, generează, la rândul ei, alte două tipuri de fracturi sociale, reprezentate în plan politic de perechile: un partid al intereselor industriale şi un partid al intereselor agrare, respectiv un partid al întreprinzătorilor şi unul al angajaţilor acestora.

Schema lui Rokkan, care explică geneza partidismului sub forma partidelor de factură liberală, conservatoare, confesională, agrariană şi muncitorească, funcţie de acţiunea clivajelor, nu trebuie înţeleasă ca una strict deterministă, ci în relativitatea specifică proceselor sociale şi politice. Ea este apreciată însă ca „cea mai complexă şi convingătoare explicaţie genetică a naşterii partidelor”[4].

Una din aplicaţiile teoriei clivajelor a fost furnizată de Daniel Seiler[5], prin explicarea renaşterii pluripartidismului în fostele ţări comuniste. Pornind de la specificul societăţii comuniste, Seiler a propus utilizarea unui nou set de clivaje, rezultat al revoluţiei anticomuniste, ce adaugă patru familii de partide celor opt specifice ţărilor occidentale. „Revoluţia internaţională cuprinde astfel, pe axa teritorial-culturală, clivajul stat / societate civilă, care pune în opoziţie <<partidele totalitare>> cu <<partidele democratice>>, în timp ce pe axa funcţională ea se traduce prin clivajul maximalişti / minimalişti,

[4] G. Pasquino, *Curs de ştiinţă politică,* Bucureşti, Universitatea Creştină, „Dimitrie Cantemir, 2001, p.85.
[5] D. Seiler, *Partidele politice din Europa,* Iaşi, Institutul European, 1999.

care pune în opoziţie <<partidele sociale>> cu <<partidele liberale>>”[6].

Schiţă istorică a partidismului românesc

Privită ca proces, viaţa partizană a României moderne poate fi apreciată ca sincronizată experienţei europene, cu specificul dat de poziţia periferică a statului român în raport cu centrul modernismului. Fenomenul partidist românesc s-a născut în efervescenţa ideologică paşoptistă şi unionistă, ale cărei deziderate erau reprezentate de spiritul modern-capitalist, de realizarea statului naţional unitar şi, implicit, de emanciparea faţă de spiritul conservator al politicilor feudale imperiale ce se confruntau în spaţiul geopolitic românesc. Până la cristalizarea partidelor politice ca instituţii politice de sine stătătoare, moment indisolubil legat de statornicirea regimului constituţional (1866), viaţa politică din România, asemenea celorlalte ţări europene, a cunoscut existenţa formaţiunilor protopolitice, a protopartidelor, precum *Frăţia,* sau *Partida unionistă*, nestructurate organizaţional-programatic şi care împleteau acţiunea politică cu cea culturală, socială şi naţională.

Unirea din 1859 şi reformele din timpul domniei lui Al. I. Cuza au constituit terenul fertil pentru apariţia partidelor politice, în contextul procesului de modernizare generală a societăţii româneşti. Partidul Naţional Liberal a fost constituit la 24 mai 1875, având în fruntea sa personalităţi politice precum I. C. Brătianu, D. C.

[6] Idem, p.122.

Brătianu, C. A. Rosetti sau D. Sturdza, iar Partidul Conservator a fost creat la 3 februarie 1880, sub conducerea lui L. Catargiu, Em. C. Epureanu, Gr. Cantacuzino, P. P. Carp şi T. Maiorescu. Similitudinea obiectivelor strategice ale celor două partide era o realitate dincolo de diferenţele dintre acţiunea politică liberală, mai pronunţat radicală şi programatică, şi cea mai moderată, dar nu mai puţin eficientă, a conservatorilor.

Până în 1893, când s-a înfiinţat un nou partid politic distinct, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, PNL şi PC au dominat practic viaţa politică, celelalte partide politice existente în România de atunci fiind formaţiuni minore, constituite prin desprinderea lor din partidele importante.

După 1918, urmare a introducerii votului universal dar şi a necesităţii exprimării politice a noilor deziderate de dezvoltare ale statului naţional unitar, numărul partidelor politice a crescut considerabil, iar paleta opţiunilor partizane, a programelor şi ideologiilor politice s-a diversificat rapid, putându-se vorbi de un adevărat *boom* partidist. Dacă Partidul Conservator a dispărut de pe scena politică românească la începutul deceniului al treilea al secolului trecut, alte partide politice au umplut golul lăsat de conservatori, acestea încercând să ofere soluţii, din perspective politice diferite, noilor realităţi româneşti, în principal ca alternativă la programul Partidului Naţional Liberal, forţa politică dominantă până la instaurarea dictaturii carliste în 1938.

Pe scena politică interbelică, Partidul Naţional Liberal s-a aflat permanent în concurenţă cu Partidul Naţional Ţărănesc – format în 1926 prin fuziunea Partidului Naţional Român (I. Maniu) cu Partidul Ţărănesc (I. Mihalache). În jurul acestora au activat celelalte partide ale eşichierului politic, în număr mare şi poziţionate de la dreapta extremă până la stânga radicală, precum Partidul Poporului (Al. Averescu), Partidul Naţional-N. Iorga (din 1932, Partidul Naţionalist-Democrat), Partidul Agrar-C. Argetoianu, Partidul Social-Democrat-C.T. Petrescu (din 1927), Partidul Comunist Român (1921), afiliat Internaţionalei Comuniste (Moscova) şi scos în afara legii în 1924 de guvernul PNL, sau Partidul Naţional Democrat-Creştin (Liga Apărării Naţional Creştine, după 1923) şi Legiunea Arhanghelului Mihail (1927), devenită în 1930 „Garda de fier” şi apoi „Totul pentru ţară”[7].

Din 1938, odată cu instaurarea dictaturii regale, regimul politic românesc a intrat într-un proces de involuţie, care a însemnat anularea de jure a pluripartidismului. Ulterior, antrenarea României în cea de a doua conflagraţie mondială, când viaţa politică s-a desfăşurat după alte reguli, nu a favorizat refacerea sistemului pluripartidist. După război, în condiţiile geopolitice ale momentului, repunerea în drepturi a Constituţiei din 1923 şi reluarea activităţii partidelor politice desfiinţate în 1938 au fost vremelnice, regimul

[7] Vezi I. Scurtu, *Viaţa politică din România, 1918-1944,* Bucureşti, Ed. Albatros, 1982.

politic evoluând în direcţia dominaţiei autoritare a Partidului Comunist, după anul 1947[8].

La sfârşitul anului 1989, după o întrerupere de circa o jumătate de secol, partidismul a erupt din nou în România, odată cu prăbuşirea regimului comunist. Pluripartidismul postcomunist a devenit realitate într-un ritm alert, cuprinzând atât partide tradiţionale reînfiinţate, cât mai ales noi formaţiuni politice circumscrise unei game foarte diversificate de orientări doctrinare, mai mult sau mai puţin structurate. La data de 1 februarie 1990 existau deja 30 de formaţiuni politice legalizate, un calcul simplu arătând că pentru prima lună a anului 1990 ritmul de înfiinţare al partidelor politice a fost de unul pe zi. Procesul apariţiei noilor partide s-a amplificat în perspectiva alegerilor parlamentare şi prezidenţiale din 1990, la care au participat 71 de formaţiuni politice, el continuând, chiar dacă nu în acelaşi ritm, şi supă scrutin.

În acelaşi timp, principala tendinţă a partidismului românesc din ultimul deceniu al secolului trecut a constituit-o multiplicarea prin fărâmiţare, numărul partidelor sporind în special prin divizarea celor deja existente. Exemplele concludente sunt Partidul Naţional Liberal, principala forţă politică a opoziţiei în primul parlament ales după 1989, care a cunoscut mai multe valuri succesive de scindări şi reorganizări, şi Frontul Salvării Naţionale, partid aflat la putere în perioada 1990-1992, scindat în 1992 în două

[8] Pentru istoria fenomenului partidist românesc vezi I. Alexandrescu şi alţii, *Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994),* Bucureşti, Ed. Mediaprint, 1995.

partide, devenite ulterior adversare de neîmpăcat, şi alte câteva grupuri politice. La sfârşitul anului 1995 numărul partidelor politice înregistrate depăşea 150.

După 1992[9], viaţa politică a fost dominată de Partidul Social Democrat, constituit, în 1992, sub numele de Frontul Democrat al Salvării Naţionale, în urma schismei Frontului Salvării Naţionale. Deţinător al guvernării în legislaturile 1992-1996 şi 2000-2004, PSD s-a aflat în competiţie cu Convenţia Democratică din România, formată, în principal, din PNŢCD şi PNL, care a guvernat în perioada 1996-2000, şi cu Alianţa „Dreptate şi Adevăr", oficializată în 2003. În jurul acestor formaţiuni politice au activat alte partide, al căror număr actual este circa 50, din care şase deţin reprezentare parlamentară după 2004.

Totodată, partidele însele au cunoscut un proces de reformare, soldat şi cu schimbări la nivelul liderilor politici. Pe de altă parte, fenomenul migraţiei politice a continuat să se manifeste cu putere.

[9] Despre evoluția partidelor în această perioadă, vezi Al. Radu, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism,* Bucureşti, Ed. „Ion Cristoiu", 2000 şi *Partidele politice romîneşti după 1999,* Bucureşti, Ed. Paideia, 2003.

Conceptul de partid politic

Apreciat de Dimitrie Gusti ca una dintre cele mai sugestive şi mai interesante personalităţi colective, partidul politic a suscitat interesul cercetătorilor domeniului politic, generând o bogată literatură de specialitate.

De cele mai multe ori, cei care s-au ocupat de studiul acestei personalităţi colective au ajuns să identifice partidismul cu însăşi democraţia. Afirmaţia, chiar dacă poate părea excesivă – riguros vorbind, şi este – are însă rostul unei judecăţi de valoare: de a sublinia rolul şi importanţa deosebite ale partidelor politice în evoluţia sistemului politic şi în dezvoltarea societăţii în ansamblul ei.

Într-adevăr, partidele politice sunt expresia modernităţii în viaţa politică a societăţii, existenţa lor fiind o premisă fundamentală a democraţiei reprezentative, dar şi modul de a fi al acesteia. Cu cuvintele lui LaPalombara şi Weiner, partidul politic este simultan un efect şi o condiţie a mişcării spre modernizare.

Partidul politic – parte a întregului social

Cuvântul **partid** provine din latinescul *pars*, ce înseamnă parte a unui întreg. Sensul latinesc al cuvântului s-a transmis nealterat în limbile moderne, astfel că în engleză (*party*), în franceză (*partie*), în germană (*partei),* în rusă (*partiia*) ori în română, termenul are aceeaşi semnificaţie iniţială. Partidele, ca instituţii politice moderne, s-au născut şi funcţionează ca **părţi** ale mediului social; un partid este întotodeauna parte a unui întreg social şi, totodată, presupune existenţa altor partide ca părţi complementare ale întregului reprezentat de societatea democratică. De altfel, etimologia cuvântului sugerează tocmai această calitate ontologică a partidelor politice : ele sunt şi nu pot fi decât părţi ale comunităţii. Diversitatea partidelor politice, ca trăsătură genetică a lor, îşi are izvorul în natura compozită a politicului, la rândul ei, expresie a plurivalenţei sociale. Partidele politice se nasc în anumite condiţii istorice şi sociale, acolo unde şi atunci când comunităţile se definesc ca ansambluri plurale, când principiul libertăţii de expresie devine o valoare supremă şi o normă de comportamnet esenţială, adică în epoca istorică modernă a umanităţii. **Partidele sunt, deci, părţi ale societăţii, grupuri de oameni constituite în baza unor criterii specifice.**

Ideea că partidul este o parte a societăţii, derivată din etimologia cuvântului, nu conduce însă la afirmarea unei vocaţii divizoare, la înţelegerea partidismului ca factor al fragmentării sociale. Dimpotrivă, partidele politice sunt **integratoare** şi **întregitoare.** Ca fenomen, partidismul a apărut simultan în pluralitatea lui

contradictorie, simetrică. Geneza fenomenului demonstrează că în fiecare caz un partid a presupus întotdeauna (cel puţin) un altul complementar. Un partid politic nu este o fracţiune, o diviziune separată a societăţii, ci este o parte dintr-un întreg, iar întregul, la rândul lui, nu poate fi redus la o singură componentă, ele fiind suma tuturor părţilor sale ce îl compun. În chip firesc, societatea politică presupune mai multe părţi, deci mai multe partide interconexate. Partidele politice nu doar coexistă, ci ele formează un ansamblu care se autoreglează şi, în acelaşi timp, reglează activitatea macrosocială, căci coexistenţa, departe de a semnifica numai existenţa pur şi simplu, implică şi necesitatea de a fiinţa diferit.

Acest aspect este esenţial din perspectivă democratică. „Căci simplul fapt de a fi parte, de a se recunoaşte ca atare, obligă un partid la convieţuire cu celelalte. Partidele, făcând parte dintr-un sistem, nu sunt – pentru că nu pot fi din motive ontice – numai rivale, adverse, ci şi complementare”[10].

Teza conexiunii necesare a partidelor politice a fost afirmată în mod constant de politologi. Pentru românul Petre. P. Negulescu, partidele sunt *grupuri de cetăţeni care îşi recunosc reciproc legitimitatea şi nu-şi tăgăduiesc dreptul la existenţă*. În expresia lui Maurice Duverger, partidele *nu sunt armate politice* aflate în luptă permanentă, deoarece existenţa lor, a fiecăruia şi a tuturor, este interconexată. Tot aşa,

[10] G. Voicu, *Pluripartidismul, o teorie a democraţiei,* Bucureşti, Ed. ALL, 1998, p. 67.

partidele nu sunt numai *partide contra* ci, cum arată Sigmund Neumann, şi *partide pentru,* întrucât ele îndeplinesc funcţia de integrare politică, ele se află într-o relaţie de *parteneriat.*

Aşadar, atât sensul etimologic, cât şi cel politologic al conceptului de partid politic trimit la ideea de parte a întregului, la înţelegerea partidelor politice ca părţi ale societăţii aflate într-o dublă relaţie: de complementaritate şi, în acelaşi timp, de competitivitate.

Complexul caracterial al partidului politic

În definirea partidului politic se porneşte întotdeauna de la calitatea sa de a fi grup social. Ideea este subliniată sistematic în definiţiile date partidului politic de-a lungul timpului. În zorii fenomenului partidist, Benjamin Constant considera partidul ca fiind *o reuniune de oameni* care profesează aceeaşi doctrină, idee reluată şi afirmată cu claritate mai târziu, Petre P. Negulescu apreciind, la începutul secolului trecut, că gruparea cetăţenilor în partide este un *fenomen social*. La mijlocul secolului al XX-lea, fondatorul stasiologiei, Maurice Duverger exprima şi el aceeaşi teză, definind partidul ca *o comunitate* cu o structură particulară.

Unghiul general sub care este abordat partidismul este, deci, cel sociologic, partidul politic fiind considerat în mod unanim şi în primul rând drept un **grup social.** O astfel de perspectivă stabileşte însă numai genul proxim, necesar dar nu şi suficient pentru definirea conceptului. Diferenţa specifică, marcată lingvistic prin adjectivul *politic*, este dată de acele

caracteristicile particulare care îl fac distinct în raport cu celelalte tipuri de grupuri sociale.

Din bogata literatură dedicată fenomenului partidist, dincolo de specificitatea diverselor abordări teoretice, se pot reţine cel puţin patru caracteristici sau trăsături esenţiale ale partidului politic, şi anume: **caracterul asociativ liber, caracterul formal, caracterul ideologic, caracterul teleologic.**

Caracterul asociativ liber

Prima condiţie pentru un partid politic este ca acesta să fie o asociaţie benevolă de cetăţeni. Apartenenţa sau neapartenenţa la un partid politic este liber consfinţită, partidul constituind ceea ce sociologii numesc un grup social de adeziune. Spre deosebire de alte grupuri sociale, cum ar fi familia sau poporul, la care apartenenţa nu este condiţionată de voinţa individului, un partid politic se caracterizează tocmai prin adeziunea liber exprimată a membrilor săi. Orice cetăţean poate alege liber dacă să facă parte sau nu dintr-un partid politic, după cum poate opta pentru o anume formaţiune politică sau alta. Caracterul asociativ liber este o constantă a definiţiilor date partidului politic. Pentru a aminti numai două din multitudinea opiniilor clasice, Max Weber aprecia că partidul politic reprezintă *o asociaţie de oameni liberi voluntar constituită*, tot aşa cum pentru Dimitrie Gusti el este *o asociaţie liberă de cetăţeni.*

Caracterul formal

Caracterul formal vizează acea dimensiune esenţială a partidului politic care are în vedere structura sau anatomia sa internă şi permite identificarea partidului cu organizaţia înseşi. Ca asociaţie liberă de cetăţeni, partidul politic funcţionează în forma unei structuri permanente ierarhizate, care să-i asigure acţiunea programatică şi teleologică pe o perioadă de timp relativ îndelungată.

Teoria *cercurilor concentrice*, elaborată de Maurice Duverger, reprezintă un model clasic de abordare a dimensiunii formale. În baza criteriului participării individuale la viaţa de partid, politologul francez distinge patru cercuri (niveluri) de solidaritate partizană, de la cel mai slab la cel mai puternic. Primul, totodată cel mai larg, este cercul *simpatizanţilor,* ce constituie bazinul votanţilor unui partid. Următorul cerc, mai restrâns, este cel al *aderenţilor*, adică al celor care-şi recunosc apartenenţa formală la un partid. O parte a acestora, cei activi politic, formează nivelul superior, al cercului *militanţilor*. În fine, cel mai restrâns cerc, al *propagandiştilor* sau al *liderilor,* reuneşte elita politică a partidului.

Dintr-o altă perspectivă, cea a competiţiei din interiorul unui partid politic, putem distinge *cercul guvernamental* (atunci când partidul se află la putere), *cercul parlamentar* (când partidul are reprezentare parlamentară), *cercul partizan* (aparatul de partid) şi *cercul local.*

Deşi nu există o structură formală general valabilă, obligatorie pentru orice partid politic, care să corespundă întru totul modelului cercurilor concentrice, se poate totuşi aprecia că partidele

se organizează într-o astfel de manieră, a cărei codificare juridică o reprezintă statutele partidelor. Aici vom regăsi întotdeauna o adunare generală, a membrilor de partid sau a reprezentanţilor acestora, precum şi nivelurile executive stratificate piramidal. În funcţie de tipul partidelor, această structură este mai mult sau mai puţin pregnantă, dar ea este o condiţie, inclusiv sub aspect formal (legal), a existenţei lor.

Caracterul ideologic

Dimensiunea ideologică este o altă trăsătură caracteristică a partidului politic înţeles întotdeauna ca o grupare de oameni care profesează aceeaşi credinţă politică. Explicită sau implicită, comuniunea ideologică este cea care asigură gruparea politică, liber consfinţită a cetăţenilor.

Problematica dimensiunii ideologice a partidului reclamă însă o tratare nuanţată. Identitatea doctrinară a unui partid nu poate fi redusă la o reţetă ideologică, la o schemă politică eternă şi imuabilă. Dimpotrivă, pentru că ideologiile însele denotă astăzi o instabilitate accentuată, identitatea doctrinară, fără a-şi pierde caracterul definitoriu pentru partid, are un anume grad de labilitate, este permeabilă la sugestii ideologice diverse, se află într-un proces continuu de adaptare şi transformare. În fapt, tot aşa cum constanţa este o calitate recunoscută de alegători, de multe ori succesul unui partid depinde tocmai de gradul şi modul de adaptare ideologică a acestuia.

Pe de altă parte, un partid obţine, cu sau fără voia lui, prin simpla însumare a poziţiilor pe care le exprimă diferiţi lideri, o identitate doctrinară mai mult sau mai puţin coerentă, dar reală. Doctrina devine deci o fatalitate pentru un partid, deoarece acesta apelează în mod inevitabil la teorii şi modele politice pentru a-şi construi şi susţine programele. Identitatea doctrinară apare pregnantă prin raportarea unui partid la altul, cel puţin în sensul că fiecare partid se poziţionează specific pe un eşichier politic din nevoia de delimitare şi identificare. În fine, accepţia modernă a acestei dimensiuni corelează fundamentul ideologic al partidului cu interesele oamenilor ce îl compun, configurând împreună identitate doctrinară.

Caracterul teleologic (finalist)

Caracterul teleologic sau finalist al partidului politic este cel care arată diferenţa specifică cea mai marcată, care îi dă contur şi substanţă. Veritabila raţiune a existenţei partidelor politice este accesul la guvernare, astfel spus cucerirea, menţinerea şi exercitarea puterii politice. Această finalitate a fost evidenţiată de toţi teoreticienii fenomenului partidist. Pentru Max Weber, obiectul partidului politic este de a asigura puterea pentru conducătorii săi în cadrul unui grup instituţionalizat în scopul realizării unui ideal sau al obţinerii de avantaje materiale pentru militanţii săi. La rândul lui, Maurice Duverger subliniază că toate partidele au ca obiect direct să cucerească puterea sau să participe la exerciţiul ei. O poziţie identică întâlnim şi la românul Dimitrie Gusti,

acesta definind partidul ca o asociaţie care munceşte, în plină lumină publică, pentru a ajunge la puterea de a guverna în vederea realizării unui ideal etic social. În fine, Raymond Aron evidenţiază aceeaşi trăsătură teleologică atunci când afirmă că partidele pretind, în numele unei concepţii despre interesul comun, asumarea, singure sau în coaliţii, a funcţiilor de guvernare. Reţinem deci consensul politologilor în a distinge partidele politice de orice altă formă de organizare socială prin aceea că ele vizează şi exercită puterea politică.

Alături de caracteristicile enunţate mai sus, în literatura de specialitate sunt evidenţiate şi alte trăsături considerate, în viziunea unor autori, ca fiind specifice partidelor politice. Bunăoară, Gusti atenţionează asupra caracterului, asupra necesităţii ca acţiunea partidului politic să se desfăşoare *la lumina zilei*. Neputând decât să-i dăm dreptate teoreticianului român, trebuie totuşi subliniat că legalitatea este o condiţie subînţeleasă, o condiţia *sine-qua-non* a existenţei partidelor politice şi în general a oricărei structuri sociale. În mod firesc, partidele politice se supun legislaţiei în vigoare din ţara în care funcţionează şi, mai mult, aceasta asigură fundamentul juridic al întregului edificiu instituţional. De altfel, suveranitatea este prima condiţie a existenţei şi funcţionării statului de drept, care include şi pluripartidismul. Faptul că în anumite sisteme politice au putut exista, pentru perioade de timp limitate, partide aflate în ilegalitate, este rezultatul unor conjuncturi politico-juridice

excepţionale şi nu justifică operarea cu dimensiunea legalităţii. În general, alte asemenea trăsături celei accentuate de Gusti sunt apreciate ca subsumate celor în jurul cărora există consensul stasiologilor.

Aşadar, vom concluziona că modelul cu care operează ştiinţa politică pentru a delimita specificul conceptului de partid politic este cel conturat prin însumarea celor patru dimensiuni: caracterul liber consimţit, caracterul formal, caracterul ideologic şi caracterul teleologic. Astfel, vom putea afirma cu certitudine că orice grup social care se individualizează prin existenţa acestui complex caracterial este un partid politic, indiferent ce note specifice prezintă el.

Definirea partidului politic

Modelul caracterial astfel constituit constituie baza epistemologică a conceptului de partid politic, preocupările majorităţii stasiologilor convergând către conturarea unei definiţii axate pe sublinierea trăsăturilor esenţiale ale partidului politic. O asemenea abordare răspunde în primul necesităţii de a acoperi teoretic o realitate extrem de diversificată cum este cea a fenomenului partidist, în manifestările lui concrete. În societăţile contemporane pluraliste se constată o mare varietate de partide politice cu o diversitate largă de programe şi orientări politice. La diversificarea fenomenului partidist concură atât condiţiile concrete, cât şi particularităţile sistemelor politice în care partidele îşi desfăşoară activitatea.

Prin urmare, din îmbinarea cerinţelor specifice oricărei definiţii cu necesitatea cuprinderii varietăţii fenomenologice a partidismului contemporan a rezultat o formulă unitară, consensual acceptată în ştiinţa politicului, de abordare teoretică a partidului politic. Aceasta nu presupune însă că stasiologii au definit în mod identic partidul politic. Comună este doar modalitatea abordării teoretice. În mod firesc, în funcţie de o serie de parametri teoretici, istorici sau sociali – precum metodologia utilizată, momentul istoric al definirii, cerinţele şi tendinţele societăţii la momentul respectiv – teoreticienii partidului politic au accentuat acele trăsături pe care le-au considerat a fi esenţiale în definirea realităţii partizane studiate.

În perioada de început a fenomenului partidist, determinantă era considerată dimensiunea ideologico-programatică a partidului, în acest sens exprimându-se, de exemplu, David Hume, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sau Benjamin Constant la începutul secolului al XIX-lea. Abordarea sociologică a fenomenului partidist, datorată lui Max Weber, a deplasat accentul pe latura instituţional-organizatorică în definirea partidului politic. Totodată, a fost evidenţiată ideea de organizaţie cu funcţii şi roluri specifice, dintre care cucerirea şi exercitarea puterii politice a devenit o constantă a abordării conceptului de partid politic.

Partidele politice – sublinia Maurice Duverger - *se definesc mult mai puţin prin programul lor sau prin clasa aderenţilor, decât prin natura organizării: un partid este o*

comunitate cu o structură socială particulară. Partidele moderne se caracterizează înainte de toate, prin anatomia lor[11]. Asocierea elementelor structurale şi funcţionale ale partidului politic, ca modalitate de diferenţiere a acestuia de alte organizaţii politice, i-a permis lui Sigmund Neumann să elaboreze una dintre cele mai cuprinzătoare definiţii. *Partidul politic* – arată teoreticianul citat – *este organizaţia închegată a forţelor active ale societăţii, preocupate de controlul asupra puterii guvernamentale şi care luptă deschis pentru câştigarea maselor, luptă în care se întrec cu o altă grupare sau cu mai multe grupări având funcţii diferite. Ca atare, el reprezintă acea verigă mare care leagă forţele sociale şi ideologiile de instituţiile guvernamentale oficiale şi se angajează în activitatea politică, într-un cadru mai larg al comunităţii politice*[12]*.*

În zilele noastre, în condiţiile unei veritabile concurenţe politice care reclamă aportul elitelor profesionalizate, o caracteristică a partidului politic tot mai des subliniată este capacitatea acestuia de a participa la exercitarea puterii politice. Iată de ce Giovanni Sartori defineşte partidul politic ca *grupare politică identificată printr-o etichetă oficială care se prezintă la alegeri şi este capabilă să îşi trimită la alegeri candidaţii*

[11] M. Duverger, *Les parties politiques,* Paris, Librairie Armand Colin, 1951, p. IX-X.

[12] S. Neumann, *Toward a Comparative Study of Political Parties,* in S. Neumann (ed.), *Modern Political Parties,* Chicago, University Chicago Press, 1965, p. 397.

pentru funcţii politice[13]. Deşi minimală, o definiţie de asemenea tip are avantajul de a fi „realistă”, cum apreciază profesorul Cristian Pîrvulescu, „caracterizând partidul atât ca grup organizat pentru participarea la viaţa politică, dar şi în funcţie de finalitatea sa – cucerirea totală sau parţială a puterii politice”[14].

Contribuţii remarcabile la conceptualizării partidului politic au adus, în perioada interbelică, şi reputaţi teoreticieni români. Insistând asupra legăturii dintre partidele politice şi tendinţele din opinia publică, Petre. P. Negulescu identifică în această corelaţia condiţia existenţei partidelor politice. *Ca să merite numele de partide politice* – subliniază filosoful român – *grupările de cetăţeni trebuie să reprezinte părţi ale masei naţionale, şi ca să le reprezinte, trebuie să se găsească în comunitate de idei cu ele. Numai această unitate dă partidelor puterea să învingă, pe căi legale, în luptele politice şi, prin urmare, autoritatea necesară să guverneze*[15]. Pionier al studiului sistemului partidului politic, Dimitrie Gusti a propus o definiţie de referinţă în domeniu: *partidul politic este o asociaţie liberă de cetăţeni, uniţi în mod permanent prin interes şi idei comune, de caracter general, asociaţie ce urmăreşte, în plină lumină publică, a ajunge la*

[13] G. Sartori, *Parties and Party Systems,* Cambridge, Cambridge University Press, 1976, p.64.
[14] C. Pîrvulescu, *Politici şi instituţii politice,* ed. a II-a, revizuită, Bucureşti, Ed. Trei, 2002, p. 95.
[15] P. P. Negulescu, *Partidele politice,* reeditare, Bucureşti, Ed. Garamond, 1994, p. 48.

puterea de a guverna pentru realizarea unui ideal etic social[16]*.*

Aşadar, însuşindu-ne modalitatea de conceptualizare a partidului politic consensual acceptată de stasiologi, care, pe lângă meritele ei ştiinţifice recunoscute, serveşte cel mai bine scopului nostru didactic, vom defini partidul politic pornind de la elementele comune ale diferitelor concepţii din literatura de specialitate, care rezidă tocmai în trăsăturile esenţiale ale partidelor politice.

Partidul politic este o grupare de oameni durabilă şi relativ stabilă, constituită în baza liberului consimţământ, care acţionează în mod organizat în scopul exprimării şi reprezentării intereselor respectivului grup social prin dobândirea, menţinerea şi exercitarea puterii politice.

Partidul este, deci, organizaţia socială al cărui scop îl constituie exercitarea puterii politice în societate, în acord cu setul de valori şi norme la care subscriu membri săi. Totodată, orice partid înfăţişează obiectivele sale ca fiind expresia intereselor generale ale societăţii (ale binelui public) sau a unei părţi majoritare a acesteia, iar programul său se întemeiază pe o anumită filosofie şi ideologie politică.

Un partid politic are întotdeauna rădăcini adânci, necesare în viaţa social-economică naţională, concentrate sub formă de interese, cât şi în cea spiritual, cristalizate în idei şi teorii. Partidul este, deci, cum aprecia Gusti, un îndoit

[16] D. Gusti, *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic,* în *Doctrinele partidelor politice,* reeditare, Bucureşti, Ed. Garamond, p. 12.

produs – economic şi ideologic – al unei stări sociale dintr-un moment istoric dat. Ideea de a obţine puterea şi de a exercita este întotdeauna însoţită de interesele economice, tot aşa cum, alături de aceste interese, în activitatea partidului se resfrâng şi alţi factori precum ideile religioase şi culturale.

Toate aceste interese materiale şi ideatice, care se înfăţişează ca interese de grup, sunt în fapt totalitatea intereselor individuale ale celor care nutresc aceeaşi convingere şi acelaşi ţel, şi nu numai ale membrilor care fac parte din categoria socială ce constituie baza partidului respectiv. Această bază se distinge însă printr-o structură autonomă, necesar organizată, ierarhizată şi funcţională. Într-un partid politic întâlnim, însă, şi interese individuale punctuale. Principala atracţie pentru acest tip de membri de partid este perspectiva ocupării unor funcţii în stat, precum şi a altor foloase ce pot rezulta în special din poziţia de partid ajuns la guvernare. Uneori, din rândurile acestora, se recrutează o adevărată camarilă concentrată în jurul liderilor politici, a personalităţilor influente cu rol conducător, relaţiile de tip clientelar ajungând uneori să domine în partidul respectiv.

În ceea ce priveşte calitatea partidului de a fi reprezentantul legitim al unor interese sociale, există o serie de controverse legate de caracterul de clasă al partidului. În special orientările de inspiraţie marxistă consideră partidele ca exponente exprese ale claselor politice, realitatea politică naţională fiind astfel divizată, de regulă, în partide burgheze, muncitoreşti şi ţărăneşti.

Transformările produse în societate au complicat procesele sociale ştergând limitele rigide dintre vechile clase sociale şi determinând reconfigurarea structurii sociale. Este greu astăzi, operând cu criteriul utilizat cu un secol în urmă, să delimităm cu rigurozitate, spre exemplu, o clasă a muncitorilor, din moment ce chiar statutul lucrătorilor industriali a evoluat – putem pune semnul egalităţii între muncitorul manual şi cel intelectual? Din acest punct de vedere, conceptul de grup social este mai fertil decât cel de clasă, răspunzând mai adecvat tendinţei actuale de lărgire a bazei sociale a partidelor politice.

Indiferent însă de conceptul utilizat – clasă sau grup social – partidele politice reprezintă întotdeauna interesele şi valorile prin care membrii societăţii concep şi realizează progresul social general. La temelia oricărei grupări politice – arăta Petre P. Negulescu – stă hotărârea conştientă a fiecăruia dintre membrii săi de a urma în viaţa publică o anumită direcţie, de a tinde la realizarea unui anume scop, pe anumite căi.

Funcţiile partidului politic

În general, partidele politice sunt considerate instrumente indispensabile ale realizării democraţiei reprezentative. Pentru a-şi realiza rolul lor, partidul politic dezvoltă o serie de funcţii specifice, în conexiune directă cu natura şi evoluţia regimurilor politice în care funcţionează. În primul rând, partidele ordonează opţiunile opiniei publice şi structurează votul, permiţând cetăţenilor să-şi aleagă modul în care doresc să

fie guvernaţi. Totodată, ele au menirea de a asigura legătura dintre guvernanţi şi guvernaţi, după cum un partid se individualizează prin aceea că propune cetăţenilor-alegători un anume proiect politic. Pe scurt, partidele îndeplinesc o gamă largă de funcţii – electorale, politice, ideologice, dar şi sociale.

Legat de funcţiile partidelor, trebuie spus că identificarea lor concretă diferă de la autor la autor, astfel că nu putem vorbi de existenţa unei tipologii unitare. În fapt, datorită complexităţii fenomenului partidist şi condiţiilor sale de manifestare, diferiţi autori au insistat asupra acelor funcţii considerate esenţiale sau principale într-un anumit context politic dat. Din diferenţele de abordare rezultă şi formulele diferite de exprimare a funcţiilor îndeplinite de partide. Totuşi, se acceptă că partidele politice îndeplinesc cel puţin patru funcţii specifice, regăsite în majoritatea tipologiilor realizate, chiar dacă în exprimări diverse.

Înainte de a le detalia, trebuie menţionată întreprinderea realizată de Anthony King, care, inventariind funcţiile partidelor politice pe care ştiinţa politicului le-a consemnat de-a lungul timpului, a apreciat că ele pot fi reduse la şase tipuri, şi anume: 1. *structurarea votului;* 2. *integrarea şi mobilizarea marelui public;* 3. *recrutarea liderilor;* 4. *organizarea guvernării;* 5. *determinarea politicilor publice;* 6. *coalizarea intereselor.* Un alt autor, R. H. Merkl, a propus regruparea funcţiilor partidului politic în alte şase categorii: 1. *recrutarea şi selecţionarea personalului conducător apt pentru posturile*

guvernamentale; 2. *conceperea programelor şi a politicilor pentru guvernare;* 3. *coordonarea şi controlul organelor guvernamentale;* 4. *integrarea societară prin satisfacerea şi concilierea cererilor de grup sau prin asimilarea unui sistem comun de credinţe şi ideologie;* 5. *integrarea socială a indivizilor prin mobilizarea sprijinului lor şi prin socializare politică;* 6. *funcţia de contra-organizaţie*[17]*.* Se remarcă faptul că autorii menţionaţi au în vedere, în mod prioritar, finalitatea partidelor politice – accesul la putere, funcţiile centrate pe exercitarea guvernării dominând ambele clasificări.

Aşadar, vom reţine că un partid politic îndeplineşte cel puţin următoarele funcţii:

1. **Funcţia de mediere (de verigă);**
2. **Funcţia informativă-formativă;**
3. **Funcţia de ordonare a vieţii politice;**
4. **Funcţia de cucerire, menţinere şi exercitare a puterii politice.**

Considerată de mulţi teoreticieni drept cea mai importantă, *funcţia de mediere* dă expresie rolului de interfaţă stat-societate jucat de orice partid politic. Asigurând medierea dintre segmentul politic şi cel civil al societăţii, partidele politice reprezintă „veritabile *relee* pentru voinţa politică a societăţii sau a unor structuri sociale, precum comunităţile profesionale, religioase sau chiar etnice”[18]. Potenţată la maxim în timpul campaniilor electorale, funcţia de verigă este o activitate permanentă a fiecărui partid politic.

[17] Apud. G. Voicu, *Pluripartidismul,* Bucureşti, Ed. ALL, 1998, pag. 82-83.
[18] G. Voicu, *op., cit.,* p. 83.

În strânsă legătură cu funcţia anterioară, partidele politice îndeplinesc în societatea modernă şi un important rol *informativ-formativ*. În societăţile contemporane, partidul reprezintă un partener al mass-media şi unul dintre actorii principali ai comunicării în societate. Astfel, partidul îşi asumă nu numai o funcţie de informare, ci şi „formarea arhetipurilor în cadrul opiniei publice şi integrarea socială a individului printr-un anumit tip de socializare politică”[19]. În acelaşi timp, partidele asigură selecţia şi promovarea liderilor politici în baza unui climat intelectual corespunzător în interiorul partidului şi a unei opinii publice instruite pentru a face alegerea cuvenită. În subsidiar, această funcţie include şi activitatea de elaborare a ideologiilor, doctrinelor şi programelor politice, precum şi promovarea lor.

Partidele se manifestă în viaţă comunităţii şi prin *organizarea voinţei politice* difuze din societate, asigurând transformarea cetăţeanului în fiinţă politică şi asigurând integrarea sa socio-politică. Această funcţie, care transcende practic domeniul politic strict, are consecinţe pozitive pentru funcţionarea societăţii în ansamblu prin facilitatea şi întărirea coeziunii sociale.

În fine, ca un corolar al rolurilor îndeplinite de partidele politice, se remarcă *funcţia de cucerire, menţinere şi exercitare a puterii politice*. Numai prin accesul la guvernare partidele pot da consistenţă intereselor materiale şi ideatice pe care le reprezintă, pot asigura orientarea

[19] C. Pîrvulescu, *op., cit.,* p.99.

dezvoltării societăţii în direcţia clamată de grupurile sociale ce le susţin. Executarea guvernării, a conducerii politice la toate nivelele deciziei, de la unităţile administrativ-teritoriale la funcţia supremă în stat, reprezintă scopul fundamental al oricărui partid. Trebuie subliniat că, de altfel, cucerirea puterii reprezintă chiar raţiunea de a fi a partidelor politice şi, din acest punct de vedere, ea poate fi considerată ca o funcţie primă, ca un corolar al realizării celorlalte funcţii. Sub aspect tehnic, realizarea acestei funcţii este condiţionată, în principiu, de atingerea majorităţii absolute a voturilor cetăţenilor. Cum sistemele politice contemporane sunt în general multipartidiste, deţinerea puterii se bazează pe alianţe de partide care să asigure majoritatea câştigată de un partid în sistemele bipartidiste. De aici, câştigarea puterii este conjugată cu deţinerea şi menţinerea ei pe o perioadă îndelungată de timp, de regulă cea a unui mandat.

Mai trebuie precizat că funcţiile partidului politic amintite mai sus sunt mai degrabă ideale. În practică, partidele nu exercită în mod necesar toată gama acestor funcţii, după cum, în anumite condiţii socio-istorice, pot îndeplini funcţii specifice.

Tipologia partidelor politice

Prin natura sa pluralistă, partidismul este un fenomen de o diversitate extremă. În lumea contemporană paleta partidelor politice este atât de largă încât se poate spune că nu există două partide identice. Realitatea fenomenologică a partidismului a sporit dificultăţile abordării ei unitare, dar, în acelaşi timp, a motivat eforturile partidologilor de a o ordona şi sistematiza prin apelul la metoda tipologizării. În mod firesc, diversitatea accentuată a partidelor politice a impus multiplicarea criteriilor de clasificare, rezultând o mare varietate de tipologii. Dintre cele avansate de literatura de specialitate vom reda în continuare clasificările mai frecvent utilizate în studiile dedicate partidelor politice.

Clasificarea generală a partidelor politice

Cum în general clasificările reprezintă schematizări sau chiar simplificări ale realităţii studiate, partidologii au căutat să depăşească acest neajuns prin utilizarea unor criterii care să răspundă, pe de-o parte, nevoii de a reda cât mai adecvat realitatea partidistă, iar pe de alta, cerinţelor formale reclamate de orice tipologie. În acest sens, s-a pornit de la ideea că în existenţa partidelor se regăseşte de fiecare dată un element predominant şi s-a considerat că în baza unui asemenea criteriu se poate realiza o clasificare generală, cu tendinţe exhaustive.

Criteriul *elementului predominant* permite departajarea partidelor în cinci mari categorii, după cum urmează:

- *Partide ideologice;*
- *Partide personale;*
- *Partide istorice;*
- *Partide de tendinţe;*
- *Partide de interese.*

Acestora li se pot adăuga *partidele de legătură*, care acoperă spaţiile dintre categoriile enunţate mai sus.

Partidele ideologice îşi condiţionează întregul lor destin de o anumită doctrină, de o anumită filosofie politică. Motivaţia primatului ideologic provine din faptul că, pe de-o parte, interesele materiale şi morale pentru care militează un partid nu pot fi prezentate într-o formă „brută”, iar pe de alta, doctrina politică manifestă permite fiecărui partid să se distingă de celelalte, să-şi arate mai pregnant

individualitatea. Partidele comuniste reprezintă exemplul cel mai elocvent în acest sens.

Partidele personale sunt acele partide create în jurul unor personalităţi bine individualizate şi beneficiază de prestigiul şi influenţa acestora. În general, viaţa unui partid personal este dependent de destinul personalităţii conducătoare (bunăoară, Partidul Democrat Creştin din Italia al lui Giulio Andreotti).

Partide istorice se originează, de regulă, într-un regim politic dispărut şi tind către resuscitarea acestuia. În general, aceste partide „datează", în sensul că sunt limitate în timp şi, în lipsa adaptării la noile condiţii în care funcţionează, ele tind să dispară ca structuri politice propriu-zise, menţinându-se eventual ca mişcări politice. În această categorie intră, spre exemplu, Partidul Conservator din România, dispărut de pe scena politică la începutul deceniului al treilea al secolului trecut. Un sens diferit al categoriei de partide istorice îl întâlnim în noile democraţii, cu referire la partidele politice născute înainte de al doilea război mondial şi reactivate după căderea comunismului.

Partidele de tendinţe îşi propun să răspundă modului de structurare a opiniilor unor largi categorii sociale, exigenţelor psihologice ale naturii umane şi cerinţelor democratice reprezentative. Tendinţele politice ar fi în număr de cinci, rezultând tot atâtea categorii de partide – liberale, conservatoare, revoluţionare, radicale şi socialiste.

Partide de interese sunt promotoare ale intereselor distincte ale unei părţi a colectivităţii

naţionale. Din acest punct de vedere, ele apar ca partide de minorităţi, cu un rol mai degrabă nefast pentru că nu urmăresc atât exercitarea puterii, cât obţinerea unei situaţii privilegiate pentru categoria pe care o reprezintă. În anumite împrejurări, aceste partide pot deveni majoritare şi-şi pot asuma responsabilităţi generale pentru întreaga colectivitate naţională.

Clasificarea generală a partidelor politice are avantajul cert al flexibilităţii, în acord cu dinamica şi diversitatea fenomenului partidist. Criteriul elementului predominant permite, cum am văzut, gruparea partidelor politice în categorii relativ bine individualizate, deşi nu rigide. Astfel, fiecare partid analizat poate fi încadrat într-una din categoriile amintite. Flexibilitatea este totodată şi punctul nevralgic al acestei clasificări. Criticii ei ai observat, pe bună dreptate, că, la rigoare, o asemenea departajare a partidelor este inoperantă din moment ce element predominant ar putea fin considerat oricare din caracteristicile unui partid, de la ideologie până la numărul de aderenţi. Astfel, clasificarea nu ar fi decât o simplă trecere în revistă a partidelor politice existente la un moment dat, privite de fiecare dată dintr-un alt unghi.

Contribuţii ale teoreticienilor români

Literatura de specialitate din ţara noastră, în mod deosebit din perioada antecomunistă, pune în evidenţă preocuparea constantă a teoreticienilor români pentru studiul fenomenului partidist, incluzând aici şi tipologizarea partidelor.

Dimitrie Gusti, în studiul *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic,* deja amintit, distinge între:

- *Partidul politic de program* (partid de principii), şi
- *Partidul politic oportunist.*

Şi unul şi celălalt doresc puterea politică dar, arată teoreticianul român, partidul politic de program urmăreşte guvernarea ca mijloc de realizare a programului său, în timp ce partidul oportunist urmăreşte guvernarea cu singurul scop de a deţine puterea. Partidul de program se adresează judecăţii cetăţenilor care, preocupaţi de problemele vitale ale naţiunii, sunt chemaţi să discute ideile cuprinse în program. Partidul de program vrea să convingă, el urmăreşte impunerea anumitor vederi politice numai prin persuasiune. Dimpotrivă, partidul oportunist nu pune preţ pe un anume, ci pe orice program ce i-ar aduce succesul. Din acest punct de vedere, inventariind tehnicile folosite de partidele oportuniste, D. Gusti descoperă cinci astfel de categorii: a) arta de a seduce a se insinua, a place; b) arta de a corupe; c) arta de a calomnia, minţi şi mistifica; c) arta de a intriga; d) arta de a teroriza.

La rândul său, Virgil Madgearu propunea gruparea partidelor după cum urmează:

- *Partide oportuniste*, care sunt orientate exclusiv după putere, pentru conducătorii lor, şi după avantajele puterii, pentru aderenţi;

- *Partide programatice,* caracterizate de anumite ţeluri în legătură cu situaţia socială dat;
- *Partide de idei generale,* care sunt îndrumate de o anumită concepţie asupra lumii;
- *Partide de clasă,* ce îşi stabilesc directiva politică după interesele unei clase sociale şi după rolul istoric al acesteia în evoluţia socială[20].

În aceeaşi ordine de idei, P. P. Negulescu consideră că partidele politice se separă, după scopul guvernării, în două mari categorii:

- partide care guvernează în numele statului şi a intereselor de stat, şi
- partide care urmăresc scopuri aflate în contradicţie cu o bună guvernare.

În categoria acestora din urmă Negulescu include: partidele confesionale, partidele regionale, partidele naţionale şi partidele de clasă[21].

Partidele confesionale reprezintă gruparea cetăţenilor în organizaţii politice diferite după credinţele religioase. Asemenea partide iau naştere când, fie pentru că îşi văd ameninţate drepturile, fie că îşi doresc sporirea influenţei, diferitele confesiuni dintr-o ţară intră în luptă. Astfel, ca partide politice, ele tind să utilizeze mijloace statului în tranşarea luptei pentru putere,

[20] Cf. Virgil Madgearu, *Doctrina ţărănistă,* în *Doctrinele partidelor politice,* reeditare, Bucureşti, Ed. Garamond, p. 91-92.
[21] Vezi P. P. Negulescu, *Partidele politice,* reeditare, Bucureşti, Ed. Garamond, cap. „Valoarea partidelor".

dăunând intereselor statale. Partidele regionale reprezintă interesele locale ale diferitelor regiuni ale unui stat unitar, fiind expresia politică a unui egoism local rău înţeles, în sensul opunerii lor intereselor generale. Partidele naţionale nu au o doctrină propriu-zisă, adică o concepţie cu privire la normele vieţii politice în general, ci numai revendicări naţionale. Partidele naţionale, numite de Negulescu şi partide protestatare, nu urmăresc să conducă efectiv statele, obiectivul lor fiind acela de a obţine concesii cu privire la autonomia sau independenţa naţionalităţilor pe care le reprezintă. În fine, partidele de clasă urmăresc şi ele scopuri incompatibile cu interesele generale ale statelor. Incompatibilitatea acestora provine, pe de-o parte, din credinţa în lupta de clasă, deci într-o societate lipsită de consens social, iar pe de alta, din caracterul lor internaţionalist, care împreună slăbesc statul.

Faptul că tipologiile teoreticienilor români se suprapun parţial, în mod deosebit prin individualizarea categoriei partidelor oportuniste, este de natură să sugereze una din problemele majore ale sistemului partidist românesc din perioada interbelică, extinsă şi astăzi, şi să atragă atenţia că, oricât de importante ar fi, partidele politice nu trebuie idealizate.

Mai recent, cercetătorii contemporani ai fenomenului partidist operează cu categorii precum *partide istorice*, *partide postcomuniste* sau *partide democratice*. Ţinând însă cont de specificul societăţii româneşti în tranziţie, este încă devreme pentru a elabora o clasificare generală a partidelor.

Criteriul organizaţional. Clasificarea lui M. Duverger

În general, prima distincţie utilizată este cea dintre *partidele mari* şi *partidele mici*[22]*,* oarecum firească, dar relativă în foarte bună măsură.

Folosind un criteriu mai bine definit, cel organizaţional, Maurice Duverger a elaborat o tipologie cu largă circulaţie în domeniu, care propune dualismul *partide de cadre – partide de mase.*

Partidul de cadre, afirmă Duverger, nu urmăreşte să atragă un număr ridicat de aderenţi, ci să reunească persoane influente social. Altfel spus, succesul unui astfel de partid se bazează pe calitatea, şi nu cantitatea membrilor. Persoanele reprezentative sunt considerate acelea care dispun de prestigiu intelectual şi moral, de notorietate într-o comunitate sau de venituri suficiente pentru a acoperii cheltuielile electorale sau generale ale unui partid. Partidele de cadre sunt grupate, de regulă, în jurul comunităţilor locale, în limita circumscripţiilor electorale, iar organizarea lor internă este slabă deoarece numărul redus de membri nu impune o structură fermă şi o ierarhie rigidă, rezultat al unor alegeri interne. Autonomia organizaţiilor locale faţă de conducerea centrală este puternică, iar liderii teritoriali ai partidului, ca şi grupările parlamentare, au un rol decizional foarte important.

[22] Vezi, spre exemplu, Alexis de Tocqueville, *Despre democraţie în America,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1992.

Partidele de cadre sunt creaţii şi urmaşe ale votului cenzitar. Se consideră că partidele conservatoare şi liberale din Europa şi-au păstrat structura din secolul al XIX-lea, ca partide de cadre.

Partidele de mase sunt caracterizate prin structuri interne ferme, prin disciplină ierarhică şi printr-un număr mare de adepţi individuali care plătesc regulat o cotizaţie. În general, aceste partide urmăresc ca alegerea liderilor să fie rezultatul voinţei unei reprezentări democratice a aderenţilor, exprimat în congrese naţionale sau adunări locale. Totodată, ele se preocupă de realizarea unei educaţii politice intense a membrilor lor, astfel că, arată Duverger, aderenţii sunt materia însăşi, substanţa acţiunii lor.

Iniţial, partidele de mase au fost creaţii de stânga, socialiste şi comuniste, dar ulterior aria lor s-a lărgit prin preluarea acestor caracteristici de către partide aparţinând altor orientări politice. Un rol important în constituirea partidelor socialiste europene ca partide de mase l-a jucat finanţarea activităţii lor prin cotizaţiile membrilor – cu cât numărul acestora era mai mare, cu atât partidul dispunea de sume mai importante necesare activităţii politice –, socialiştii neputând spera în sprijinul financiar al industriaşilor, comercianţilor sau al aristocraţilor. Pe de altă parte, cele două mari partide din SUA pot fi considerate ca partide de mase încă de la începutul istoriei lor datorită sistemului electoral (alegerile primare) care conferă un rol decisiv organizaţiilor locale în desemnarea candidaţilor acestor partide.

Spre deosebire de partidele de cadre, partidele de mase şi-au creat, de regulă, un aparat permanent, specializat şi ierarhizat, un fel de *conducător intern* al partidului, care, însă, slăbeşte poziţia grupării parlamentare a unui astfel de partid. Între cele două categorii de *şefi colectivi* se pot naşte dispute pentru putere, dispute care reflectă competiţia dintre membrii partidului şi comunitatea mai largă a votanţilor, aceştia din urmă mai puţin intransigenţi decât primii. Dispute se nasc şi între diferite fracţiuni rezultate inevitabil din structura eterogenă a partidelor de mase, care tind să reprezinte mai multe grupuri socio-profesionale. De regulă, fracţiunile se organizează în jurul acelor lideri care s-au dovedit mai activi în susţinerea intereselor grupărilor ce le reprezintă. Aceste fracţiuni sau aripi nu constituie însă semnul slăbiciunii sau al fracţionării partidelor de mase. Dimpotrivă, ele îndeplinesc un important rol constructiv. În fostul Partid Democrat Creştin din Italia sau în Partidul Liber-Democrat din Japonia, liderii fracţiunilor au constituit pepiniera şefilor de guvern care au menţinut partidul la putere. E drept, în anumite condiţii social-politice favorizante, concurenţa dintre diversele fracţiuni poate conduce la scindarea partidelor, aşa cum s-a întâmplat în cazul Frontului Salvării Naţionale din România. Pe fondul conflictual al societăţii, imposibilitatea reconcilierii poziţiilor fracţiunilor parlamentară şi guvernamentală a condus, în 1992, după căderea guvernului Roman, la scindarea FSN în două partide distincte.

Tipologia lui Duvergere a fost criticată de unii politologi pentru rigiditatea ei, multe partide rămânând în afara dualismului propus de teoreticianul francez. Spre exemplu, partidele confesionale, importante în Europa occidentală, se situează într-o categorie cumva intermediară. Tot aşa şi partidele laburiste, constituite pe baza sindicatelor, chiar dacă ele par a fi mai aproape de categoria partidelor de mase.

Pentru a îmbunătăţii această tipologie, Otto Kirchkeimer a propus, la mijlocul anilor ’60, un nou tip de partide – *partidul agaţă tot (catch all party),* care reprezintă o intermediară în raport cu partidele de cadre şi partidele de mase. Aceste partide sunt eterogene din punct de vedere sociologic şi nu au o identitate ideologică precisă.

De altfel chiar politologul francez a sesizat rigiditatea tipologiei sale şi a introdus un tip partidist intermediar – *partidele indirecte.* Semnificativ pentru partidele indirecte este faptul că deşi ele îşi recrutează adepţii nu în mod individual, ci prin intermediul sindicatelor, al cooperativelor, al patronatelor etc., care sunt de acord să acţioneze în comun în viaţa politică, aceşti adepţi nu aderă propriu-zis la structura partidului respectiv, ci la organizaţia socio-profesională care are calitatea de membru-colectiv. În acest mod partidele indirecte îşi asigură un număr mare de susţinători, la fel ca partidele de mase. Această formulă a fost iniţiată de Partidul Laburist din Marea Britanie şi, ulterior, a fost preluată de alte partide socialiste, îndeosebi din ţările scandinave.

Stasiologul francez a mai operat o distincţie între partide, după modul de votare, rezultând gruparea *partidelor suple* – fără disciplină de vot – şi cea a *partidelor rigide* – cu o severă disciplină de vot. De altfel, legăturile dintre partidele de cadre şi partidele suple, pe de-o parte, şi dintre partidele de mase şi partidele rigide, pe de alta, sunt evidente. În timp ce partidele de cadre, cu o organizare laxă şi cu o autonomie mare a filialelor, se comportă ca partide suple, disciplina organizatorică a partidelor de mase le conferă acestora caracterul unor partide rigide.

Clasificarea propusă de Duverger pe baza criteriului organizaţional şi care cuprinde, cum am văzut, două categorii generale de partide, poate fi apreciată şi dintr-o perspectivă istorică. Astfel, partidele de cadre, tradiţionale au răspuns mai ales particularităţilor conflictelor dintre aristocraţie şi burghezie, în timp ce partidele de mase corespund, în principal, epocii de deschidere a instituţiilor reprezentative către întreaga populaţie, în urma introducerii votului universal.

Inspirându-se din tipologia lui Maurice Duverger, unii teoreticieni au propus o clasificare ce include *partidele electorale de mase* şi *partidele de aparat.*

Partidele electorale de mase reprezintă rezultatul procesului de transformare din interiorul celor mai multe partide din perioada postbelică, proces general iniţiat de ascensiunea partidelor socialiste. Treptat, partidele şi-au creat un structuri interne relativ stabile cu misiunea de a mobiliza un număr cât mai important, semnificativ de alegători, oricum mai mare decât numărul

aderenţilor. În plus, urmărind să obţină încrederea unor categorii diverse social, au platforme politice flexibile. În fine, astfel de partide se bazează pe cadre capabile să atragă votanţi şi să furnizeze mijloacele necesare finanţării activităţii politice îndeosebi în campaniile electorale, acordând mai puţină atenţie disciplinei interne şi acţiunii unitare a membrilor.

Partidele de aparat, apărute în special după perioada puternicului avânt social din anii 1950-1970, au procedat la dezvoltarea unor corpuri proprii de profesionişti ai politicii, acordând o importanţă deosebită cooptării experţilor în materie de organizare, finanţare a campaniilor electorale, şi renunţând la educaţia politică a maselor. Într-un fel, prin această adaptare la noile cerinţe ale societăţii, partidele de aparat au transformat activitatea politică într-una de tip comercial, de management politic.

Criteriul politic. Dreapta – stânga

Cea mai utilizată clasificare, cu o adevărată carieră în ştiinţa politicului, este clasica împărţire a partidelor în *dreapta* şi *stânga.* „<<Dreapta>> şi <<stânga>> sunt doi termeni antitetici prin care se desemnează în mod frecvent, de mai bine de două secole, contradicţia dintre ideologiile şi mişcările în care s-a scindat domeniul politic, eminamente conflictual, atât în planul acţiunii cât şi în cel al teoriei”[23]. La originea ei se află poziţionarea spaţială a membrilor primei Adunări

[23] N. Bobbio, *Dreapta şi stânga,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1999, p.41.

constituante de după revoluţia franceză din 1789. Necesitatea găsirii unei proceduri practice de departajare a voturilor în chestiunea veto-ului regal, a determinat următoarea grupare a deputaţilor: la dreapta preşedintelui Adunării s-au aşezat deputaţii favorabili regelui, iar la stânga adversarii acestei prerogative regale.

Pornindu-se de la această delimitare spaţială a deputaţilor, care, în fond, exprima o anumită poziţie politică în contextul revoluţiei franceze, noţiunea de *dreapta* se aplică partidelor care se pronunţă pentru menţinerea regulilor sau a stării sociale existente, în timp ce *stânga* celor preocupate de schimbarea socială. Astfel, criteriul spaţial a căpătat un conţinut politico-ideologic manifest şi distinct, dreapta şi stânga developând atitudinea partidelor faţă de ordinea socială. Aşadar, **partidele de dreapta sunt partide de tendinţă conservatoare, iar partidele de stânga sunt partide de tendinţă progresistă.** În paralel, prin extensia sensului ideologic iniţial, dreapta şi stânga se diferenţiază în funcţie de primatul acordat fie valorilor individualismului, fie valorilor colectivismului. Un asemenea criteriu are un suport filosofic larg, disputa dintre adepţii individualismului şi colectivismului coborând până în perioada antică. În sensul general uzual, **se vorbeşte despre dreapta politică ca despre orientarea care acordă întâietate intereselor individuale în raport cu cele ale societăţii (de pildă libera iniţiativă economică, în dauna planificării statale), iar despre stânga ca orientarea care, dimpotrivă, pune pe prim plan interesele comunităţii în raport cu cele**

ale individului (spre exemplu, asigurarea protecţiei sociale).

Ca şi în cazul celorlalte clasificări amintite, şi dualismul dreapta - stânga a fost supus criticilor, pornindu-se în special de la faptul că multe partide refuză poziţionarea clară pe o astfel de axă sau că există partide bivalente ori chiar multivalente politic. În bună măsură, astfel de critici sunt îndreptăţite dacă avem în vedere realitatea politică a unor ţări în care sisteme de partide nu se ordonează după logica bipartidismului şi în general multiplicarea formulelor de expresie partizană în lumea contemporană. Pe această bază, dualismul dreapta – stânga a fost lărgit prin introducerea unui al treilea concept – *centrul politic,* concomitent cu nuanţarea criteriului de clasificare. Din această perspectivă, centrul reprezintă prezervarea ordinii sociale existente, deci tendinţa de stabilitate, stânga devine orientarea reformatoare, în timp ce dreapta este gruparea partidelor ce propun reîntoarcerea la o ordine trecută. Pe de altă parte, mai ales în perioada actuală, în care partidele şi-au multiplicat şi nuanţat poziţiile ideologice, se operează nu atât cu dihotomia dreapta – stânga, cât cu subtipuri ale acesteia, precum *dreapta extremă, dreapta, centru-dreapta, centru, centru-stânga, stânga, stânga extremă.*

Trebuie însă precizat că dezvoltările ulterioare ale dualismului dreapta – stânga nu i-au diminuat forţa explicativă, termenii dreapta şi stânga continuând să joace un rol fundamental în limbajul politic, aşa cum o dovedeşte chiar faptul

că „toţi care îi folosesc nu dau impresia că vorbesc la întâmplare deoarece se înţeleg foarte bine între ei”[24]. Explicaţia fundamentală găsită de Norbberto Bobbio este una epistemologică: contrapunerea dreptei şi stângii reprezintă un caz tipic de gândire dualistă ce caracterizează orice sferă a cunoaşterii. Dar nu numai cunoaşterea politicului, ci şi realitatea politică însăşi este de natură dualistă, căci, aşa cum afirma Duverger, orice politică implică o alegere între doar două tipuri de soluţii, cele intermediare reducându-se de fapt la una sau cealaltă. Aceasta echivalează cu a spune că în politică centrul nu există. Mişcarea naturală a societăţii, arată politologul francez, tinde spre bipartidism, spre cristalizarea opiniilor în jurul a doi poli opuşi. Consideraţiile lui Duverger rămân valabile dacă acceptăm ideea că dreapta şi stânga reprezintă nu neapărat partide, ci, în primul rând, tendinţe politice de ansamblu.

Principalul atu al acestei clasificări, care îi şi explică longevitatea, rămâne chiar simplitatea ei, ce răspunde cel mai bine nevoii de a ordona eficient şi unitar partidele politice, bazată pe ambivalenţa nativă a politicii. Astfel, partidele nu numai că pot fi împărţite pe categorii de tendinţe politice, dar, mai important, pot fi raportate unele la celelalte, facilitându-se astfel analiza comparată a sistemelor partidiste, a celor politice în general. În acelaşi timp, dreapta şi stânga sunt noţiuni deschise, capabile de reînnoire şi îmbogăţire semantică, aşa cum o dovedeşte istoria lor conceptuală. Un atribut suplimentar,

[24] N. Bobbio, *op., cit.,* p.71.

deloc lipsit de importanţă din perspectiva acţiunii politice, este subliniat de Jean Baudouin: „intensitatea mai mică sau mai mare a clivajului dreapta-stânga intră în calculele formaţiunilor politice şi în strategiile retorice ce decurg de aici”[25], modelându-le astfel comportamentul.

Datorită simplităţii şi, totodată, expresivităţii ei condensate, dualismul dreapta-stânga (cu variantele extinse) a tins să devină un concept autonom, să se transforme într-un tipar care poate fi aplicat oricărei realităţi politice, indiferent de timp şi loc. Câştigul este evident pentru investigarea fenomenului partidist contemporan. Astfel, pe când denumirea unor partide nu ne spune mai nimic despre identitatea acestora, spre exemplu Adunarea pentru Republică din Franţa (RPR) sau Uniunea pentru Democraţie Franceză (UDF), catalogarea lor ca partide aparţinătoare dreptei politice ne spune aproape totul – RPR şi UDF reprezintă tendinţa politică conservatoare a eşichierului francez.

[25] J. Baudouin, *Introducere în sociologia politică,* Bucureşti, Ed. Amarcord, p. 232.

Sistemele partidiste

Partidele politice sunt realităţi sociale relaţionale. Un partid nu se defineşte numai prin ceea ce afirmă despre sine, ci şi prin nevoia vitală de a dialoga cu celelalte partide. Prin poziţionarea ideologică, programatică şi acţională unele faţă de celelalte, partidele îşi definesc identitatea şi, totodată, îşi dovedesc utilitatea într-un univers politic dat. Acest univers este întruchipat în mod esenţial de sistemul de partide.

Factorii generatori ai sistemelor de partide

La baza structurării sistemelor de partide stau o serie de factori, dintre care unii sunt specifici unei ţări sau unei realităţi istorice, iar alţii au caracter general. În prima categorie intră, în mod firesc, istoria, tradiţiile, tipul de civilizaţie, specificul culturii naţionale, religia compoziţia etnică etc. Din a doua categorie fac parte factori care ţin de caracteristicile esenţiale ale sistemelor politice.

Sistematizarea acestor factori şi a influenţei lor asupra sistemelor de partide a reprezentat o preocupare constantă a politologilor. Dintre

întreprinderile teoretice în acest sens, o vom reţine pe cea a lui Maurice Duverger[26].

În opinia teoreticianului francez, factorii generali ai sistemelor de partide sunt de trei tipuri, şi anume: *socio-economici, ideologici* şi *tehnici.*

Factorii socio-economici sunt exprimaţi în principal de *structura de clasă*, de structura socială în general. În mod evident, partidele liberale şi cele conservatoare din secolul al XIX-lea s-au constituit în baza diviziunii sociale dintre burghezia industrială şi comercială şi aristocraţia funciară, tot aşa cum apariţia partidelor de stânga, spre sfârşitul aceluiaşi secol, a fost expresia în plan politic a structurării clasei muncitoare. Desigur, în lumea contemporană, relaţiile dintre clasele sociale şi partidele politice nu sunt relaţii rigide, de determinare directă. Niciunde structura partidistă nu se suprapune identic peste cea socială, de clasă. În schimb, partidele pot fi considerate de clasă, în sensul larg al termenului, atât prin compoziţie, cu un anume grad de omogenitate socială, cât şi prin comportamentul electoral al cetăţenilor, după cum o dovedesc măsurătorile sociologice. Influenţele structurii sociale se fac simţite chiar şi acolo unde nu există o stratificare de tip clase sociale, prin intermediul specificului social şi naţional. Spre exemplu, în SUA, spre deosebire de Europa, tipul de comportament social specific bazat pe valorile individualismului şi, prin urmare, lipsa tradiţiilor socialiste, nu au permis

[26] Vezi Maurice Duverger, *Les parties politiques,* Paris, Librairie Armand Colin, 1979.

structurarea unei clase muncitoreşti şi nici a partidelor de această factură. Aşadar, fără a putea invoca corespondenţa directă şi nemijlocită dintre stratificarea socială şi structura partidistă, vom concluziona că structura socială influenţează compoziţia şi tendinţa sistemelor de partide adiacente.

Cea de-a doua categorie amintită de Duverger, cea a factorilor ideologici, are o acţiune mai evidentă, mai pregnantă. În general, partidele îşi asumă ideologiile dominante în anumite perioade istorice, declarându-se liberale, socialiste, social-democrate etc., în acord cu dominantele disputelor ideatice din societate la momentul respectiv. Totodată, partidele evoluează ideologic, se adaptează transformărilor petrecute în societate la nivel ideatic-doctrinar. După cum, există partide care, odată ajunse la guvernare, îşi suspendă programele ideologice deoarece exigenţele guvernării impun unor probleme care cer soluţii doctrinare diverse.

În fine, prin factori tehnici politologul francez vizează *regimul electoral*, cu un rol extrem de important în configurarea sistemului de partide dintr-o ţară. Duverger a sistematizat influenţele diverselor tipuri de scrutin asupra partidelor politice şi sistemelor partidiste sub forma unor „legi sociologice", considerând că „scrutinul majoritar într-un tur tinde spre dualismul partidelor" iar „scrutinul majoritar în două tururi sau reprezentarea proporţională tinde spre multipartidism"[27].

[27] M. Duverger, *op., cit.,* p. 307 şi 331.

Complexitatea factorilor care contribuie la structurarea sistemelor de partide face ca modelul analitic al lui Duverger să aibă un caracter relativ, ca de altfel toate elaboratele teoretice. Ca tare, el poate fi amendat sau completat, aşa cum o fac numeroşi alţi autori. Important rămâne însă faptul că el pune în evidenţă dependenţa sistemelor partidiste de condiţiile sociale şi istorice, deşi nu în mod absolut şi mecanic.

Tipuri de sisteme partidiste

Din interacţiunea factorilor generatori ai sistemelor partidiste rezultă diferite configuraţii ale acestora, relativ stabile în timp şi spaţiu. Urmărind a le sistematiza, politologii s-au preocupat de cuprinderea lor în cadrul unor clasificări cu valabilitate universală. În general, criteriul comun ce stă la baza clasificării sistemelor de partide este numărul.

Aparent strict cantitativ, criteriul numărului de partide este în primul rând unul calitativ. Sub forma antitezei unul – mai multe partide, el marchează diferenţa fundamentală dintre regimurile democratice (pluripartidiste) şi cele nedemocratice (monopartidiste), fiind primul semn al calităţii regimului politic. Astfel, cunoscuta tipologie a regimurilor politice a lui Raymond Aron distinge între „regimurile de partid monopolistic” şi „regimurile de partide multiple”, după cum, Joseph LaPalombara şi Myron Weiner împart sistemele de partide în „sisteme competitive” şi „sisteme necompetitive”, cu trimitere directă la cele două tipuri fundamentale

de regim politic, calificare regăsită şi la Giovanni Sartori.

Cuprinderea în cadrul tipologiei generale a sistemelor de partide a unei categorii care nu se caracterizează prin competiţia dintre partide pare să ridice o serie de probleme, unii dintre autori acuzând chiar o eroare de tipologizare. Totuşi, cel puţin din motive istorice, categoria monopartidismului nu poate fi ignorată. În plus, factorii generali amintiţi de Duverger îşi pun amprenta asupra configuraţiei partidismului chiar şi în regimurile nedemocratice, generând, cum vom vedea, variante diferite ale monopartidismului.

Dincolo de trasarea graniţei dintre cele două regimuri politice, criteriul numărului de partide se dovedeşte util şi din perspectiva diferenţierii între diferitele sistemele partidiste din democraţiile contemporane. Chiar dacă acestea au în comun competiţia dintre mai multe partide, ele se deosebesc prin unele trăsături, cum ar fi numărul actorilor politici majori, astfel că nu pot fi tratate în bloc. La rândul lor, deşi în mai mică măsură, sistemele cu un singur partid au specificităţi ce ţin de contextul social-politic în care funcţionează. Ca atare, tratarea lor diferenţiată presupune apelul la categorii distincte.

Din această perspectivă, în opinia lui Duverger, există trei tipuri majore de sisteme partidiste:

- *dualist,*
- *multipartidist*,
- *al partidului unic*.

Cum am văzut mai sus, configuraţiile dualiste şi multipartidiste sunt consecinţa directă a tipului de scrutin practicat, factorul tehnic (electoral) fiind în acest caz decisiv, acţiunea celorlalţi factori genetici fiind mai prezentă în cazul configuraţiei monopartidiste.

Similar lui Duverger procedează şi alţi teoreticieni pentru care configuraţiile partidiste sunt dependente în primul rând de numărul partidelor ce interacţionează în cadrul sistemului. Bunăoară, referindu-se la realitatea politică a regimurilor democratice contemporane, Jean Blondel distinge între următoarele categorii de sisteme de partide:

- *bipartidiste pure*,
- *bipartidiste cu două partide şi jumătate*,
- *multipartidiste cu partid dominat,*
- *multipartidiste perfecte*.

La acestea se poate adăuga o categorie la limita regimului democratic, respectiv categoria sistemelor cu „un partid şi jumătate”, a cărei realitate a fost probată de regimurile politice de tranziţie.

Criteriul numeric este utilizat şi de Giovanni Sartori, pentru care sistemele de partide se divid după cum urmează:

- *monopartinice,*
- *hegemonice,*
- *cu partid dominant,*
- *multipartinice limitate,*
- *multipartinice extreme,*
- *atomizate.*

Sartori precizează că primele două configuraţii partidiste sunt sisteme necompetitive, în timp ce toate celelalte configuraţii partidiste fac parte din categoria sistemelor competitive.

Pe de altă parte, criteriul numeric, deşi important, nu este singurul utilizat de teoreticienii fenomenului partidist pentru clasificarea sistemelor de partide. Alături de numărul de partide, sunt avute în vedere şi alte criterii, precum importanţa sau relevanta partidelor, aspectele ideologice ş. a. De altfel, utilizarea unor criterii combinate este în acord cu evoluţia ştiinţei politice, cu rafinarea instrumentelor metodologice şi a teoriilor utilizate.

În acest sens, trebuie spus că deja amintita tipologie a lui Blondel are în vedere atât numărul de partide, dar şi alte patru criterii complementare din care autorul se concentrează asupra importanţei partidelor şi specificităţilor ideologice. Mai pregnant, apelul la criteriile complementare este reliefat de o altă clasificare realizată de Sartori, complementară celei deja amintite. Astfel, pornind de la dinamica şi logica funcţionării sistemelor de partide, politologul american de origine italiană distinge următoarele categorii:

- *hegemonism pragmatic,*
- *hegemonism ideologic,*
- *bipartidism,*
- *pluralism moderat,*
- *pluralism polarizat.*

Şi în acest caz primele două configuraţii partizane aparţin sistemelor necompetitive, iar

restul sistemelor competitive. Combinând tipurile partidiste identificate de Sartori obţinem o clasificare complexă, bazată pe trei criterii – numeric, de relevanţă şi de distanţă electorală.

În cele ce urmează, vom detalia o clasificare cu valenţe didactice, general acceptată, rezultată din suprapunerea celor amintite mai sus. Având drept criteriu principal numărul de partide, sistemele de partide se pot împărţi, mai întâi, în *sisteme pluripartidiste* şi *sisteme monopartidiste.* La rândul lor, primele sunt *bipartidiste* sau *multipartidiste,* ambele categorii având variante perfecte şi imperfecte, după cum sistemele cu partid unic se pot divide în *sisteme integrale* şi *sisteme cu partid hegemon.* Această clasificare este redată schematic în figura următoare.

Sisteme partidiste

Sisteme pluripartidiste ***Sisteme cu partid unic***

Sisteme bipartidiste *Sisteme integrale*

Sisteme multipartidiste *Sisteme cu partid hegemon*

Sistemele pluripartidiste. Bipartidismul

Bipartidismul este sistemul alcătuit formal din mai multe partide din care doar două deţin poziţii majore – prin tradiţie, prin forţa lor electorală, prin reprezentarea parlamentară şi prin rolul guvernamental. Specific unui sistem bipartidist este dat de formula *alternanţei la*

guvernare, prin care cele două partide mari deţin puterea, alternativ, pe perioade relativ mari.

În democraţiile contemporane, sistemele bipartidiste funcţionează în două variante – *bipartidismul perfect* şi *bipartidismul imperfect.*

Bipartidismul perfect sau bipartidismul *a l'angleise,* se caracterizează prin faptul că două şi numai două partide domină viaţa politică. Exemplele reprezentative sunt Marea Britanie şi SUA, dar şi Noua Zeelandă (până în 1996). În Marea Britanie, în secolul al XIX-lea, scena politică a fost dominată de Partidul Conservator şi Partidul Liberal, iar în prezent concurentul principal al conservatorilor este Partidul Laburist. În SUA, unde există doar două partide naţionale – Partidul Democrat şi Partidul Republican – aceleaşi ca şi în urmă cu două sute de ani, se poate aprecia că bipartidismul este încă şi mai accentuat. Practic, istoria politică americană se confundă cu istoria celor două partide. Şi în Noua-Zeelandă se poate spune că, în privinţa dominaţiei celor două partide mari, bipartidismul din această ţară l-a depăşit pe cel britanic. Astfel, după al doilea război mondial, în 11 din cele 16 alegeri legislative cele două partide şi-au împărţit toate locurile din parlament; în cinci alegeri numai un alt partid a câştigat unul sau două locuri parlamentare, iar în 1993 două partide mici au obţinut câte două locuri fiecare (dintr-un total de 99 de mandate).

Bipartidismul imperfect presupune existenţa unui al treilea partid în sistem. Deşi forţa sa este redusă comparativ cu cele două partide majore, cel de al treilea partid devine important prin participarea la constituirea coaliţiei

guvernamentale alături de unul dintre partidele mari, oferindu-i astfel majoritatea parlamentară necesară. Cazul clasic de bipartidism imperfect îl întâlnim în Germania postbelică, dominată de două partide mari: Uniunea Creştin-Democrată şi Partidul Social-Democrat, şi unde rolul celui de al treilea partid a fost jucat, pe rând, de liberali şi ecologişti. Bunăoară, între 1969 şi 1982, social-democraţii au guvernat cu ajutorul liberalilor, iar din 1998, alături de ecologişti. Este interesant de remarcat algoritmul după care se constituie guvernul german, cutuma cerând ca postul de cancelar (premier) să revină partidului mare, iar cel al ministrului de externe partidului mic.

Sistemele pluripartidiste. Multipartidismul

Sistemele multipartidiste se caracterizează prin existenţa unui număr mare de partide (uneori foarte mare) ce luptă pentru supremaţie politică. Forţa electorală a partidelor este variabilă, astfel încât majoritatea parlamentară se realizează prin intermediul coaliţiilor multipartidiste, mai greoaie şi mai puţin stabile decât guvernele specifice bipartidismului. În general, coaliţiile compuse din mai multe partide se încheagă mai greu, dar se şi desfac frecvent înainte de expirarea mandatului. Fenomenul este cunoscut sub numele de *instabilitate guvernamentală*. Pe de altă parte, multipartidismul permite mai multor partide să participe la guvernare. Acest tip de sistem partidist este cel mai răspândit în Europa, cazul tipic fiind Italia, chiar şi după „revoluţia politică” din 1993. Italia postbelică este ţara cu cele mai numeroase guverne, media de viaţă a cabinetului

situându-se, pentru ultimii 50 de ani ai secolului XX, sub 11 luni. Formule multipartidiste s-au instituit şi în majoritatea ţărilor foste comuniste, în urma alegerilor parlamentare libere de după 1989.

În unele ţări, multipartidismul se individualizează prin dominaţia relativă a unui partid, atât sub aspectul forţei electorale, cât şi din perspectiva guvernării. În aceste situaţii avem de-a face cu varianta *multipartidismului cu partid dominant*. De regulă, partidul dominant nu deţin majoritatea absolută a voturilor, astfel încât sistemul îşi păstrează echilibrul. Cum partidul dominant este nevoit să apeleze la un alt partid pentru a putea exercita guvernare, sistemul pare a se apropia de bipartidismul imperfect. Deosebirea fundamentală constă în faptul că un al doilea partid mare nu există, de unde, în general, şi lipsa alternanţei la guvernare. Bunăoară, partidul dominat în Italia postbelică, în prima republică italiană, Partidul Democrat Creştin, a guvernat practic neîntrerupt, chiar dacă în formule de coaliţie, uneori foarte numeroase, până în 1993. Similar s-au petrecut lucrurile şi în cazul Partidului Liber-Democrat din Japonia.

În alte cazuri, multipartidismul este *integral*, altfel spus, partidele din sistem se află într-un relativ echilibru din punct de vedere electoral, nici unul nereuşind să-şi impună dominaţia pe perioade relativ îndelungate. Regula guvernării este cea a coaliţiilor formate din cel puţin trei partide. Un exemplu clasic de multipartidism integral este Elveţia. După prăbuşirea comunismului, configuraţii de tip multipartidist

integral se întâlnesc şi în ţări precum Cehia sau Estonia.

Mai adăugăm că un sistem bipartidist este specific formulei democraţiei *majoritariste*, caraterizată conflict şi prin excluziune politică, în timp ce multipartidismul este specific democraţiei *consensualiste,* bazată pe colaborare şi incluziune politică.[28]

Monopartidismul

De cealaltă parte, sistemul cu un singur partid este specific regimurilor politice nedemocratice, în cadrul cărora pluralismul este anulat sau substanţial restrâns. Într-un astfel de sistem, partidul este o creaţie „de sus în jos" sau „din afară în interior", iar guvernarea sa, pe baze voluntariste, este asociată cu autoritarismul, fie al unei persoane, fie al unei oligarhii.

Esenţial pentru configuraţia sistemelor cu un singur partid este natura partidului, ca şi a raporturilor sale cu statul. Acestea diferă în funcţie de condiţiile concret-istorice în care funcţionează sistemul. În regimurile fasciste, monopartidismul este rezultatul excluderii principiului liberal al neintervenţiei statului şi înlocuirea acestuia cu acela al statului purtător de idealuri. În ţările lumii a treia sistemul multipartidismului este justificat prin necesitatea unităţii de acţiune a forţelor sociale pentru depăşirea stării de subdezvoltare („dictatura de dezvoltare"). În regimurile comuniste, sistemul monopartidist se întemeiază pe înlocuirea

[28] Vezi, A. Lijphart, *Modele ale democraţiei, forme de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări,* Iaşi, Ed. Polirom, 2000

pluripartidismului cu dictatura partidului clasei muncitoare. Sistemele monopartidiste comuniste se divid în *sisteme integrale* şi *sisteme cu partid hegemon.*

Sistemul monopartidist integral exclude existenţa oricărei alte formaţiuni politice în afara partidului comunist. Este cazul fostei URSS, dar şi al unora dintre ţările est-europene între 1945-1989 – Albania, Iugoslavia, România, Ungaria – ori al Cubei şi Chinei. Într-un astfel de sistem, partidul unic controlează în mod absolut viaţa politică şi, totodată, se suprapune peste structurile statului, generând astfel sistemul de tip partid-stat.

Sisteme cu partid hegemon, caracterizate prin existenţa formală a unui al partid sau a mai multora alături de partidul comunist, au funcţionat în unele dintre fostele ţări comuniste europene: în Bulgaria – Uniunea Populară Agrară; în Cehoslovacia – Partidul Socialist Cehoslovac, Partidul Popular Cehoslovac, Partidul Renaşterii Slovace şi Partidul Libertăţii; în Germania de Est – Uniunea Creştin-Democrată; Partidul Liber Democrat şi Partidul Ţărănesc; în Polonia – Partidul Ţărănesc Unit şi Partidul Democratic. Rolul acestor partide democratice, deşi formal în perioada comunistă, şi-a dovedit importanţa în pregătirea şi susţinerea tranziţie spre democraţie. Nu întâmplător, aceste ţări, cu excepţia Bulgariei, mult mai dependentă de Moscova, sunt şi cele procesul tranziţiei postcomuniste a fost mai rapid.

Mecanica sistemelor de partide

Tipologia sistemelor de partide nu are doar un rol descriptiv, de altfel necesar, ci, primordial,

acela de a dezvălui legităţile interne ale sistemelor partidiste ce funcţionează în lumea contemporană. Din acest punct de vedere, este important de subliniat că legităţile interne asigură, pe de-o parte, stabilitatea sistemelor – funcţia negentropică –, iar pe de alta, atingerea finalităţii sistemelor – adică îndeplinirea rolului partidelor politice indiferent de condiţiile mediului politic în care acestea funcţionează.

Sistemele partidiste din regimurile democratice sunt preponderent stabilite, cazurile de schimbare a configuraţiei unui sistem fiind extrem de rare. În fapt, se pot da doar două exemple europene în acest sens. Germania a părăsit sistemul multipartidist integral, începând cu 1949, evoluând în coordonatele bipartidismului imperfect, iar Italia, în urma reformei politice din 1994, şi-a restructurat sistemul de partide, îndepărtându-se de multipartidismul integral.

În ce priveşte finalitatea sistemelor partidiste, aceasta este demonstrată chiar prin validitatea tipurilor sistemice amintite, fiecare în parte asigurând, cu respectarea principiilor democraţiei pluraliste, eficienţa conducerii politice, într-o configuraţie adaptată mediilor interne.

Exercitarea funcţiei de guvernare scoate în evidenţă o serie de distincţii între cele două tipuri majore de sisteme partidiste.

În sistemele bipartidiste coeziunea guvernului este puternică şi stabilă, fiind dependentă doar de raporturile dintre deputaţii partidului majoritar. De regulă, liderul acestuia este şi premier, ceea ce sporeşte disciplina din

interiorul cabinetului şi fortifică legăturile dintre acesta şi parlament. Totodată, deviaţiile într-o problemă sau alta sunt mai reduse, iar politicile guvernamentale sunt mai apropiate de cele promise în campania electorală. Unitatea partidului majoritar şi a guvernării acestuia este prezervată pe întreaga durată a mandatului, defecţiunile guvernamentale, ce pot fi datorate unor sciziuni în partidul majoritar, constituind excepţii. Prin urmare, sistemele de guvernare bazate pe bipartidism sunt stabile, eficiente şi predictibile. În Marea Britanie postbelică, laburiştii au deţinut guvernarea între anii 1945-1951, 1964-1970, 1974-1979 şi începând cu 1997, iar conservatorii au guvernat între 1951-1964, 1970-1974 şi 1979-1997. Numai în 1979 schimbarea guvernării s-a făcut prin proceduri parlamentare, premierul laburist James Callaghan fiind răsturnat printr-un vot de neîncredere în Camera Comunelor[29]. În RFG, guvernarea a aparţinut creştin-democraţilor din 1949 până în 1963 şi din 1982 până în 1998, iar social-democraţii au guvernat între 1963-1982 şi începând cu 1998. Singurul caz de schimbare parlamentară a cancelarului s-a produs în 1982, în condiţiile rupturii produse în coaliţia dintre social-democraţi şi liberali[30].

În sistemele multipartidiste coeziunea guvernării de coaliţie este mai greu de menţinut datorită naturii compozite a acesteia. Unitatea de acţiune a guvernului are de făcut faţă tendinţei

[29] A. Lijphart, *Modele ale democraţiei,* Iaşi, Ed. Polirom, 2000, p.33 şi urm.
[30] G. Sartori, *Ingineria constituţională comparată,* Bucureşti, Ed. Mediterana 2000, 2002, p. 132.

deputaţilor majorităţii parlamentare de a vota în conformitate cu liniile politice ale partidelor pe care îi reprezintă. În acelaşi timp, deviaţiile de la programul guvernamental asumat la învestire sunt mai frecvente comparativ cu sistemele bipartidiste, la fel şi defecţiunile înregistrate în votul majorităţii. Guvernele de coaliţie sunt vulnerabile la moţiunile de cenzură. De regulă, demisia guvernului intervine atunci când unul dintre partidele coaliţiei majoritare se retrage de la vot sau se alătură minorităţii parlamentare. Şi mai vulnerabilă este formula guvernului minoritar, alcătuit din reprezentanţii unui partid (de regulă cel dominant) care negociază sprijinul cabinetului său cu alte partide parlamentare. În plus, politicile unui cabinet minoritar trebuie să plătească un cost mai mare al funcţionării, proporţional cu compromisul politic realizat, fiind slab eficiente. În general, asemenea formule guvernamentale au un caracter tranzitoriu. Aşadar, principala problemă a exercitării funcţiei guvernamentale şi a asigurării stabilităţii politice în sistemele multipartidiste o reprezintă obţinerea consimţământului asupra unui program de guvernare care să asigure majoritatea parlamentară necesară aplicării lui. Cazul Italiei postbelice este pe deplin edificator în acest sens, dar situaţii similare se întâlnesc în numeroase alte ţări multipartidiste. Bunăoară, în Franţa celei de a V-a Republici, pe parcursul celor şase mandate prezidenţiale de 7 ani, între 1958 şi 2002, au funcţionat 17 cabinete, cele mai multe dintre acestea, în număr de 7, fiind în perioada dublei preşedinţii a lui Mitterrand, între 1981-1995.

Diferenţele dintre cele două tipuri majore pluripartidiste legate de actul guvernării fac ca sistemele de partide să contribuie decisiv la configurarea şi funcţionarea sistemelor politice contemporane. În esenţă, se apreciază că cele două modele ale democraţiei contemporane – de tip *majoritarist* şi de tip *consensualist* – sunt dependente de modul în care se agregă partidele politice, alături de alţi factori complementari, precum modurile electorale, tipurile parlamentare sau aspectele constituţionale ori[31]. Mai mult, formulele partidiste practicate îşi pun amprenta asupra calităţii democraţiei, bipartidismul fiind apreciat în mod deosebit pentru stabilitatea şi eficienţa ce le generează. „Sistemele bipartidiste simbolizează modelul majoritarist al democraţiei, iar sistemele multipartidiste modelul consensualist. Literatura tradiţională despre sistemele de partide este hotărât majoritaristă şi favorizează insistent sistemul bipartidist”[32].

[31] Vezi în acest sens A. Lijphart, *op. cit.*
[32] A. Lijphart, *op. cit.*, p. 75.

Tipologia sistemelor de partide. Modelul Sartori. Modelul Blondel. Indicele N

O clasificare generală a sistemelor partidiste a fost prezentată în capitolul anterior, pornind de la elementele comune ale tipologiilor propuse de câţiva dintre cei mai importanţi autori din domeniu. În cele ce urmează vom insista asupra modelelor tipologice ale lui Giovanni Sartori şi Jean Blondel, cu scopul de a pune în evidenţă valenţele analitice ale acestor construcţii teoretice.

Înainte însă trebuie precizate perspectivele pe care se situează cei doi politologi, developate, în principal, de criteriile utilizate. În primul caz este avut în vedere aşa numitul criteriu de relevanţă al partidelor, cel care asigură punerea în lumină a logicii funcţionale interne a sistemelor de partide. În al doilea caz, dominat este criteriul numeric, tipologia rezultată subliniind configuraţia sistemelor de partide. Într-o formulare sumară, vom spune că modelul Sartori vizează mecanica sistemelor partidiste, iar modelul Blondel are în vedere formatul sistemelor de partide. Cele două perspective nu sunt opuse, ci complementare, chiar dacă, bunăoară, G. Sartori consideră, oarecum firesc, că maniera „cantitativistă” de tip Blondel, deşi mai precisă, poate avea adesea o falsă precizie fabricată de măsurătoare.

Modelul Sartori

În opinia lui Giovanni Sartori, criteriul numeric, propus iniţial de Maurice Duverger, nu poate satisface singur exigenţele unei clasificări care să pună în vedere dinamica funcţionării sistemelor de partide. Ca atare, e nevoie nu doar de numărarea partidelor, ci de evidenţierea partidelor importante din sistem.

Pentru aceasta, Sartori face apel în primul rând la relevanţa partidelor parlamentare. Criteriul de relevanţă este, în fapt, compus din două criterii conexe. Primul vizează rolul pe care îl are forţa partidele în formarea coaliţiilor guvernamentale. Astfel, participarea partidelor la coaliţia guvernamentală nu este întotdeauna mecanică, dictată doar de aritmetica parlamentară. De multe ori, unele partide, deşi mici ca forţă parlamentară, sunt indispensabile pentru constituirea majorităţii parlamentare. Cu cuvintele lui Sartori, aceste partide posedă *potenţial de coaliţie.* Bunăoară, referindu-ne la cazul românesc, istoria politică recentă demonstrează că partidul cu cel mai ridicat potenţial de coaliţie este UDMR, micul dar indispensabilul aliat al partidelor aflate la guvernare în ultimele două mandate parlamentare. Dimpotrivă, deşi deţine de patru ori mai mulţi parlamentari decât formaţiunea etnicilor maghiari, PRM, partid izolat pe scena politică, nu are potenţial de coaliţie. Cel de al doilea criteriu de relevanţă măsoară gradul în care celelalte partide pot condiţiona realizarea coaliţiei de guvernământ sau activitatea parlamentară a

acesteia, în funcţie de *potenţialul de intimidare (de şantaj)* pe care îl au.

Analiza este întregită prin utilizarea unui alt criteriu, al *distanţei ideologice* sau al *polarizării,* îndeosebi în cazul sistemelor cu partide numeroase. Astfel, în funcţie de afinităţile ideologice sau de lipsa acestora, se pot evidenţia potenţialii aliaţi la guvernare, deci partidele cu relevanţă în sistem. De exemplu, partidele de factură fascistă şi cele comuniste nu pot guverna împreună, iar alianţele guvernamentale ale unor partide centriste cu asemenea formaţiuni politice sunt puţin probabile.

Prin urmare, punând împreună criteriul numeric cu cele de relevanţă – potenţialul de alianţă, potenţialul de intimidare şi distanţa ideologică – Giovanni Sartori realizează o clasificare complexă a sistemelor de partide contemporane, pe care o redăm într-o formă simplificată în tabelul de mai jos.

Modelul Sartori

	Criteriul numeric	Criteriul de relevanță
Sisteme necompetitive	Monopartinice	Hegemonism pragmatic
	Hegemonice	Hegemonism ideologic
Sisteme competitive	Cu partid predominant	Bipartinice
	Multipartinice limitate	Pluralism moderat
	Multipartinice extreme	Pluralism polarizat
	Atomizate	

(Sursa: Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiinţă politică,* trad.lb.română de A. Martin şi G. Stoica, Universitatea Creştină „D. Cantemir", Bucureşti, 2001, p. 92.)

Se remarcă, mai întâi, cuprinderea în această schemă a sistemelor necompetitive, care, în concepţia altor autori, formează o clasă aparte, cea a sistemelor partid-stat. Pentru Sartori, sub aspect numeric, acestea sunt sisteme cu un singur partid (monopartidiste), care poate fi de tip ideologic – precum partidul comunist din Coreea de Nord – ori de tip pragmatic – cazul partidului comunist din China –, sau cu partid hegemonic. În această din urmă categorie se înscriu sistemele derivate din cele monopartidiste propriu-zise, în sensul că partidul hegemonic tolerează existenţa altor partide cu reprezentare parlamentară, dar la un nivel redus care nu-i poate pune în pericol guvernarea. Exemplul citat este cel al Mexicului cu Partidul Revoluţionar Instituţional care controlează rezultatul votului cu ajutorul aparatului de stat naţional şi local, astfel încât celelalte două partide existente sunt excluse constant din competiţia politică.

Cât priveşte sistemele competitive, Sartori distinge patru tipuri, după criteriul numeric, respectiv trei tipuri, după criteriul de relevanţă. Să le examinăm pe rând.

Configuraţia *cu partid predominant* este acel sistem pluripartidist în care unul dintre partide este câştigătorul detaşat al unui şir lung de alegeri parlamentare libere, astfel încât poate guverna singur pentru perioade îndelungate. Celelalte partide din sistem pot fi luate în consideraţie numai în măsura în care reuşesc, fără a participa la guvernare, să influenţeze într-o anumită măsură, deciziile politice ale partidului predominant, ceea ce presupune existenţa unei

vieţi politice neconflictuale, bazată pe consens. Ca exemple pot fi citate cazurile partidelor social-democrate din Suedia şi Norvegia sau cel al partidului liberal din Japonia, dar nu şi cazul creştin-democraţilor italieni, PDC, deşi partidul dominant în prima republică italiană, a guvernat de regulă în coaliţii constituite cu alte partide minore.

Sistemele *multipartinice* se divid în cele două categorii – *limitate* şi *extreme* – după numărul partidelor care exercită o influenţă importantă asupra logicii funcţionale a acestora. În principiu, sistemele multipartinice limitate au între trei şi cinci partide importante, iar în cele extreme numărul partidelor este mai mare de cinci. După Sartori, ambele sisteme, dar în mod deosebit cele care au mai puţin de cinci partide, funcţionează după o logică centripetă, alternanţele la guvernare dând posibilitatea tuturor partidelor să participe la actul deciziei executive. Numărul partidelor este important, însă configuraţia este stabilită de rolul jucat de partide. Astfel, în Germania au existat, până în 1998, trei partide importante sub aspectul guvernării, deşi diferite ca pondere electorală – Uniunea Creştin-Democrată, Partidul Social-Democrat şi Partidul Liber-Democrat. După alegerile din 1998, trebuie adăugat şi Partidul Ecologist, aliat la guvernare al social-democraţilor. Pe de altă parte, în Marea Britanie postbelică, deşi putem număra trei partide importante, numai conservatorii şi laburiştii au alternat la guvernare, liberalilor lipsindu-le şi potenţialul de intimidare, astfel că

sistemul trebuie considerat bipartinic, şi nu multipartinic limitat.

Sistemele *atomizate* reprezintă o clasă specială, în care numărul mare al actorilor politici se combină cu instabilitatea partidelor. De regulă, acest tip de sistem partinic apare drept consecinţă a depăşirii unui regim nedemocratic, în perioada de tranziţie către noua organizare politică a societăţii, precum în ţările Europei sudice, în anii ‘70-80, sau în fostele ţări comuniste. Stabilizarea sistemului se poate produce după parcurgerea a cel puţin trei-patru alegeri parlamentare libere.

De cealaltă parte, după logica funcţionării, prima clasă de sisteme de partide este cea numită *bipartinică.* Specificul sistemului bipartinic nu constă în numărul partidelor (care poate fi mai mare de două), ci în condiţiile de funcţionare. Pentru a fi bipartinic, un sistem de partide trebuie să satisfacă simultan următoarele condiţii: a*)* numai aceleaşi două partide obţin alternativ majoritatea voturilor; *b*) unul dinte acestea majoritatea parlamentară necesară pentru a guverna singur; *c*) partidul învingător stabileşte singur regulile de guvernare; *d*) rotativa guvernamentală reprezintă o regulă constantă şi previzibilă. Patria mecanicii bipartinice este Marea Britanie unde, deşi există mai multe partide în sistem, logica funcţionării este cea dată de îndeplinirea celor patru condiţii amintite. Alături de Marea Britanie pot fi considerate bipartinice şi alte state, precum fostele sale dominioane. Dar nu toate statele cu format bipartid îndeplinesc toate condiţiile cerute de mecanica bipartinică. În

diferite state europene funcţionează două partide mari care, separat, câştigă majorităţi electorale şi parlamentare, fără însă a fi respectate celelalte condiţii. Bunăoară, în Austria, cele două partide mari pot fi considerate cele ale creştin-democraţilor şi social-democraţilor, dar, între 1945 şi 1966, ele au guvernat în cadrul unei „mari coaliţii", neîndeplinindu-se astfel condiţia rotativei guvernamentale.

În fine, cele două categorii de *pluralism* – *moderat* şi *polarizat* – se disting prin reguli de funcţionare diferite. Dacă pluralismul moderat poate fi considerat corespondentul sistemelor multipartinice, cu trei-cinci partide participante alternativ la guvernare, pluralismul polarizat se individualizează prin lipsa alternanţei la guvernare. De asemenea, sistemele cu pluralism moderat, deşi sunt funcţionale, randamentul lor este scăzut. În ordine istorică, exemplele europene furnizate de Sartori pentru categoria pluralismului polarizat sunt: Republica de la Weimar (1919-1933), a IV-a Republică franceză şi Italia (între 1948 şi 1933). În fapt, cazul italian este considerat prototipul acestei categorii partidiste. Cum sistemele cu pluralism polarizat au randament slab şi, ca atare, tind către colaps, „revoluţia italiană" din 1993 era previzibilă. O dată cu trecerea la o nouă formulă partidistă în Italia putem spune că pluralismul polarizat a devenit o categorie care ţine de domeniul trecutului. Rămâne să vedem dacă în Europa de Est există condiţii pentru funcţionarea unor asemenea sisteme partidiste.

Ca o privire generală asupra modelului Sartori, se remarcă existenţa unor corespondenţe între cele două serii de categorii de sisteme partidiste. Bunăoară, sistemele hegemonice pot fi de tip ideologic sau pragmatic, iar configuraţia multipartinică limitată, precum în Germania, funcţionează ca un sistem de tip pluralism moderat. Asemenea corespondenţe uşurează analiza şi aplicarea schemei la realităţile partidiste concrete. Pe de altă parte, modelul rămâne relativ imprecis, ca urmare a dificultăţilor în ceea ce priveşte cuantificarea parametrilor utilizaţi, în mod deosebit a criteriilor de relevanţă. Acesta este şi motivul pentru care teoreticieni precum Jean Blondel preferă clasificarea sistemelor partidiste pe alte baze, cum vom vedea în continuare.

Modelul Blondel

Am arătat deja (vezi capitolul anterior) că tipologia lui Blondel este centrată pe criteriul numeric. Totuşi, autorul nu numără pur şi simplu partidele din sistem. El are în vedere un criteriu complex, format din trei factori principali, şi anume: numărul partidelor, importanţa lor sau puterea lor relativă şi fundamentele ideologice. La aceştia se adaugă alţi doi factori – natura socială a clientelei şi aspectele organizaţionale – dar variaţia acestora este nesemnificativă pentru ţările occidentale, consideră Blondel, şi deci nu influenţează decisiv configuraţia sistemelor de partide. Ca atare, analiza tipurilor partidiste porneşte de la cei trei factori principali. Se observă că, dintre aceşti, primii doi sunt de

factură cantitativ-matematică, de unde şi caracterul mai riguros al tipologiei Blondel.

Pentru a pune în evidenţă acţiunea factorilor amintiţi asupra configuraţiei sistemelor partidiste, Jean Blondel a urmărit evoluţia partidelor din 15 state occidentale europene, plus altele 4 din afara Europei, pe perioada primelor două decenii de după cel de al doilea război mondial. Concret, analistul a comparat forţa electorală pentru primele două partide din fiecare ţară, mai precis, ponderea cumulată a acestora şi diferenţa dintre ele. Merită subliniat că un atu al analizei îl reprezintă chiar vastitatea ei.

În baza mediilor obţinute şi, ca atare, a regulilor constatate, Blondel a ajuns la concluzia că sistemele de partide se clasifică în patru mari categorii: *sistemul bipartidist pur*, *sistemul cu două partide şi jumătate*, *sistemul multipartidist cu partid dominat* şi *sistemul multipartidist perfect*.[33] Aşa cum o arată chiar denumirile, cele patru categorii se diferenţiază după numărul şi puterea partidelor specifice fiecăreia în parte.

Blondel constată că o primă categorie, cea a bipartidismului, se caracterizează prin ponderea cumulată a primelor două partide de 90% din voturile exprimate, în condiţiile în care diferenţa dintre ele este mai redusă, de numai 1-2 procente. Aceasta este situaţia în cinci dintre ţările analizate, respectiv SUA, Noua Zeelandă, Australia, Marea Britanie şi Austria.

---

[33] J. Blondel, "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", *Canadian Journal of Political Science, 1, no 2 (June), 1968*.

Pentru cea de-a doua categorie, ponderea celor două partide scade spre 75-80% din voturi, cu un ecart mediu de circa 10%, diferenţa fiind contabilizată în contul unui al treilea partid, minor dar nu lipsit de importanţă în sistem. De aici şi denumirea de sistem cu „două partide şi jumătate”. Ţările cu această configuraţie partidistă sunt: Germania, Luxembourg, Canada, Belgia şi Irlanda.

Calitatea de partid dominant într-un sistem cu mai mult de trei partide este recunoscută partidului ce obţine o cotă electorală medie în jurul a 40%, în condiţiile în care restul procentelor sunt împărţite de mai multe partide minore, astfel încât ponderea primelor două se situează în palierul 60-70% din voturi. Partidul dominant este regăsit în Danemarca, Suedia, Norvegia, Italia, Olanda şi Islanda.

În fine, când diferenţa dintre primele două partide este minoră, ponderea cumulată a acestora nedepăsind constant 50% din opţiunile electorale, iar nici unul dintre ele nu se plasează într-o poziţie dominată, avem de-a face cu categoria multipartidismului perfect, ca în Elveţia, Franţa şi Finlanda.

Trebuie subliniat încă o dată că regularităţile constatate de Blondel sunt rodul analizei evoluţiei partidisdimului din cele 19 ţări studiate pe o perioadă suficient de lungă pentru a conferi stabilitate celor patru tipuri de sisteme de partide. Schema tipologică astfel elaborată are avantajul major al aplicării la orice realitate partidistă democratică, pe lângă cel al simplităţii. În principiu, putem să ne pronunţăm asupra

configuraţiei partidiste dintr-o ţară sau alta urmărind performanţele electorale ale primelor două partide, respectiv evoluţia ponderii lor cumulate şi a diferenţei medii dintre ele. Bunăoară, procedând aşa, vom constata că majoritatea ţărilor postcomuniste se încadrează în cele două categorii multipartidiste, cu sau fără partid dominant.

Cei care ar putea reproşa schematismul sau cantitativismul acestei tipologii, precum o face G. Sartori, trebuie să aibă în vedere că valorile medii ale parametrilor numerici sunt expresia regulilor după care funcţionează tipurile partidiste identificate de Blondel. Este suficient să precizăm că, în fiecare caz în parte, dispunerea partidelor satisface cerinţa de echilibru a sistemului, după cum explicitează formula guvernamentală complementară.

Argumente în acest sens furnizează şi apelul la cel de al treilea parametru al tipologiei – poziţionarea ideologică a partidelor din cele 19 ţări studiate. Astfel, în prima grupă acţionează regula după care partidele se aşează simetric unul faţă de celălalt, la dreapta şi la stânga eşichierului politic. Pentru grupa a doua echilibrul ideologic este rezultatul uneia dintre următoarele două situaţii posibile: pe de-o parte, „jumătatea de partid” se regăseşte la centru, între partidele situate la centru-stânga şi centru-dreapta (cazul Germaniei), pe de alta, partidele mari sunt poziţionate mai la dreapta, iar partidul mic se află la centru-stânga (vezi Canada). Şi în grupa a patra avem două situaţii de echilibru ideologic, astfel încât fie partidul dominant se află la centru-stânga

iar celelalte partide se poziţionează de la centru la dreapta (ca în Suedia), fie invers (precum în Italia). În fine, multipartidismul integral este asociat unei dispersii echilibrate a partidelor politice, de la dreapta la stânga scenei politice.

Aşadar, „se poate constata că toate sistemele prezentate, fără excepţie, promovează echilibrul lăuntric, atât ca suport social, cât şi ca ideologie. *Echilibrul* nu este însă total, pentru că nici nu trebuie să fie. Este vorba doar de un *echilibru strâns.* Un echilibru total, dacă ar exista, ar duce la blocaj, adică la imposibilitatea guvernării. Numai acest echilibru strâns permite guvernarea şi alternanţa la guvernare”[34].

Pe de altă parte, trebuie spus că de la data elaborării studiului lui Blondel, de la care s-au scurs peste trei decenii, raporturile dintre partidele din unele ţări analizate au suferit o serie de schimbări. Bunăoară, în Marea Britanie, prototipul bipartidismului, valoarea medie a ponderii cumulate a principalelor două partide a scăzut constant, iar diferenţa dintre ele s-a apreciat. Dacă în 1945 conservatorii şi laburiştii totalizau circa 98% din voturi, în 1964 ponderea lor scăzuse cu 10 procente, iar „diminuarea avea să se accentueze cu timpul, ajungând în 1970 la 75% şi în 1983 la 70%”[35]. În ultimii 30 de ani „cota lor cumulată din votul popular a variat de la 70 la sută (în 1983) la mai puţin de 81 la sută (în 1979), dar au continuat să câştige minimum 93 la sută dintre locuri, mai puţin în 1997, când numărul

[34] G. Voicu, *Pluripartidismul, o teorie a democraţiei,* Bucureşti, Ed. ALL, 1998, p. 129.
[35] G. Voicu, *op. cit.*, p. 119.

locurilor a scăzut la aproape 88,5 la sută”[36]. În alegerile din 2001 au cumulat aproape 73 de procente, iar diferenţa dintre ele a fost de 9%. Pe ansamblul perioadei postbelice, valorile medii ale ponderii cumulate şi diferenţei sunt: 83,15% (faţă de 91% pentru perioada studiată de Blondel), respectiv 6,3% (faţă de 3%)[37]. Tot aşa, în Noua Zeelandă, începând cu 1996, situaţia în care cele două mari partide îşi împărţeau practic toate locurile din parlament nu s-a mai reprodus, ca urmare a trecerii la sistemul electoral proporţional. Dar toate aceste schimbări nu au afectat nici forţa explicativă a modelului Blondel.

Dacă ar fi să actualizăm valorile parametrilor lui Blondel, am obţine o situaţie de genul celei prezentate în tabelul următor (cu precizarea că cifrele prezentate reprezintă estimări).

Tipologia Blondel actualizată

	Primul partid	Al doilea Partid	Pondere cumulată	Diferența
Bipartidism pur (englezesc)	45%	40%	85%	5%
Bipartidism cu 2 partide şi ½	43%	37%	80%	10%
Multipartidism cu partid dominant	40%	20%	60%	20%
Multipartidism fără partid dominant	25%	25%	50%	0%

[36] A. Lijphart, *Modele ale democrației,* Iaşi, Ed. Polirom, 2000, p.34.

[37] Dacă însă luăm în calcul numai perioada ultimelor şase alegeri parlamentare, începând cu 1979, obţinem o medie cumulată de 92%.

Dincolo de posibile variaţii ale cifrelor din tabelul de mai sus, important rămâne faptul că tipologia Blondel îşi păstrează valoarea teoretică şi forţa explicativă. Şi astăzi, ca şi la sfârşitul anilor ‘60, sistemele de partide din ţările democratice pot fi încadrate în cele patru categorii. Totodată, ea poate fi utilizată cu succes ca instrument al analizei configuraţiilor partidiste din lumea contemporană, în mod deosebit din noile democraţii, unde numărul relativ mic al alegerilor parlamentare şi instabilitatea partidistă încă ridicată reclamă apelul la un etalon, la un model analitic deja verificat.

Numărul efectiv de partide (indicele N)

Bipartidiste sau multipartidiste, cu partid predominat sau atomizate, sistemele partizane din ţările democratice sunt compuse, în fapt, dintr-o pluralitate de partide. Nici chiar în ţările catalogate ca bipartinice nu există două şi numai două partide, după cum până şi în unele sisteme denumite monopartinice funcţionează şi alte partide alături de cel hegemonic. Totuşi, cum am văzut, G. Sartori şi J. Blondel au identificat tipurile de sisteme partidiste utilizând o serie de criterii, inclusiv cel numeric, dar fără a lua în calcul toate partidele dintr-un sistem. Este îndreptăţită o astfel de selecţie? Putem nesocoti voturile date de cetăţeni unora dintre partidele existente într-o ţară şi să numărăm numai anumite partide? Dacă da, care sunt argumentele care justifică o astfel de procedură? Asemenea întrebări şi posibilele răspunsuri adiacente arată că operaţia de numărare a partidelor dintr-un sistem este mult

mai dificilă decât pare la prima vedere şi că, în consecinţă, modul cum le numărăm rămâne un parametru esenţial al sistemelor partidiste.

Cum numărăm partidele?

Teoretic, pentru a stabili numărul de partide dintr-o democraţie avem la dispoziţie un instrument foarte simplu: să numărăm partidele legal constituite. Pentru aceasta nu ar trebuie decât să consultăm listele cu partide aflate în evidenţa instituţiilor în drept, fie în maniera clasică, mergând la arhivele respective, fie în cea electronică, cu ajutorul computerului personal. Indiferent de calea urmată, vom obţine însă o cifră care nu au decât valoare statistică: ea ne spun doar că există un număr de instituţii care satisfac condiţiile legale de funcţionare ca partide politice. Nu ne spune însă nici dacă funcţionează efectiv, şi nici în ce manieră o fac. Pe scurt, aflăm doar **numărul formal al partidelor politice**. Util pentru amatorii de statistici, acest număr nu are nici o valoare pentru analiza sistemului partidist.

Devine, deci, important să ştim câte partide funcţionează dintre cele înregistrate formal. Şi de această dată avem un instrument relativ simplu de numărare: statistica alegerilor dintr-o ţară, pentru un anumit interval. De aici aflăm câte dintre partidele formale au participat la alegeri, fie acestea locale, parlamentare sau prezidenţiale, adică aflăm **numărul partidelor funcţionale**. În felul acesta obţinem o cifră mai apropiată de realitate, dar deja am operat o simplificare a spectrului partidist. Să mergem mai departe.

Dintre partidele participante la alegeri, numai unele reuşesc să le câştige. Trebuie deci utilizat un al tip de procedură pentru determinarea partidelor dintr-un sistem care să ne permită numărarea numai a **partidelor reale,** adică a acelora care au relevanţă politică. În general, pentru departajarea partidele reale de cele formale se utilizează criteriul reprezentării parlamentare. În acest fel sunt date la o parte partidele neparlamentare, de regulă mult mai numeroase decât cele parlamentare.

Cu toate acestea, problema numărării partidelor nu încă este rezolvată. Lăsând la o parte faptul că unii autori consideră că trebuie luate în calcul toate partidele care au obţinut peste 1% din voturile exprimate, indiferent dacă aceasta înseamnă sau nu calificarea în parlament, rămâne de stabilit modalitatea de numărare a partidelor. Şi aceasta pentru că, pe de-o parte, diferenţele dintre ultimele partide parlamentare şi primele partide neparlamentare pot fi considerate nesemnificative sub aspectul numărului de votanţi. Spre exemplu, într-un sistem cu prag electoral de 3%, un partid care câştigă 2,95% dintre voturi rămâne în afara parlamentului, pe când un alt partid pentru care au votat în plus doar 0,05% dintre electori devine partid parlamentar. Formal, doar al doilea va trebui numărat ca parte a sistemului, deşi ambele sunt partide de aceeaşi talie. Mai mult, există situaţii incerte în care unul şi acelaşi partid este atât partid parlamentar, cât şi partid neparlamentar. În anul 1992, Partidului Democrat Agrar din România i-au lipsit câteva sute de voturi, respectiv 0,1%,

pentru a accede în Camera Deputaţilor, dar a obţinut calificarea în cealaltă cameră, Senatul, unde a înregistrat un scor de 3,3%, cu doar 0,3 procente peste pragul electoral. Cum apreciem deci poziţia acestui partid în sistem? Probabil că va trebui să-l socotim ca “jumătate de partid”. Pe de altă parte, partidele parlamentare nu pot fi tratate toate la fel, pentru simplul motiv că ponderea lor parlamentară este net diferită – unele sunt minore, altele majore. În plus, partidele din majoritatea parlamentară sunt evident mai importante decât cele din opoziţie. Aşadar, ne trebuie un instrument pentru a măsura această diferenţă. De pildă, cum am văzut, Sartori opinează că trebuie numărate numai partidele cu „potenţial de coaliţie”, adică partidele posibil membre ale coaliţiilor guvernamentale sau, desigur, cele din guvernele monocolore. Bunăoară, partidele parlamentare care nu au potenţial de coaliţie, precum cele neacceptabile ideologic (cazul Partidului Comunist Francez în perioada postbelică imediată sau cel al Partidului România Mare din actuala legislatură), nu sunt luate în calcul conform acestui criteriu, chiar dacă acestea au primit un important număr de voturi. Din această perspectivă, se poate aprecia că mai riguros procedează Blondel, prin utilizarea criteriului importanţei relative a partidelor parlamentare, care decide şi configuraţia unui sistem de partide. Totuşi, nici în acest caz nu sunt luate în calcul toate partidele parlamentare, ci, în mod deosebit, primele două ale căror ponderi sunt considerate decisive.

Aşadar, dacă putem vorbi de un consens în ceea ce priveşte numărarea doar a partidelor care depăşesc un anumit prag electoral (de regulă cel care asigură calificarea în parlament), constatăm că, în bună măsură, aprecierea numărului partidelor (parlamentare) rămâne imprecisă.

Indicele N

O soluţie pentru depăşirea acestei imprecizii o reprezintă utilizarea **indicelui N** – **numărul efectiv de partide,** calculat pe baza mărimii relative a puterii partidelor. Elaborat de Markku Laakso şi Rein Taagepera în 1979, numărul efectiv de partide are următoarea formulă de calcul:

$$N = 1/\sum p_i^2$$

unde *p* este proporţia locurilor partidului *i*.

Indicele N poate fi calculat pornind şi de la puterea relativă a partidelor exprimată în voturi, variantă care îi poate mulţumi pe cei care consideră că numărarea partidelor trebuie să înceapă de la un prag electoral minimal (de exemplu, 1%).

Pentru a da concreteţe avantajelor soluţiei de acest tip, utilizată pe scară largă în ştiinţa politică aplicată, vom analiza un exemplu ipotetic de tipologie partidistă, adaptat de A. Lijphart după J. Blondel[38]. Vom porni, deci, de la categoriile lui Blondel, transformând procentajul standard al voturilor obţinute de partide în mandate parlamentare, pentru un parlament cu 100 de locuri, calculând apoi indicele N pentru fiecare

[38] A. Lijphart, *Modele ale democraţiei* (trad.lb.română), Iaşi, Editura Polirom, 2000, , p.78.

grupă partidistă. Va rezulta situaţia prezentată în tabelul de mai jos.

Grupa partidistă	Distribuția mandatelor (100 în total)	N
Bipartidism	55-45	2,0
Bipartidism cu două partide şi jumătate	45-40-15	2,6
Multipartidism cu partid dominat	45-20-15-10-10	3,5
Multipartidism fără partid dominant	25-25-25-15-10	4,5

Datele din tabel ne permit formularea câtorva observaţii. Mai întâi, conform aşteptărilor, pentru categoriile bipartidiste valoarea indicelui N este de 2 unităţi, iar în cazurile multipartidismului depăşeşte 3 unităţi. Regula generală este ca numărul efectiv de partide să fie mai mic decât numărul real al partidelor din sistem (numai în cazul teoretic al egalităţii perfecte dintre ponderile partidelor din sistem cele două valori numerice ar fi identice). Categoria bipartidistă, cu ponderi relativ apropiate pentru cele două partide, are un indice N de 2,0 (mai exact, 1,9801). În cazul în care cele două partide sunt dezechilibrate, valoarea indicelui N coboară sub 2 unităţi pe măsură ce dezechilibrul creşte, indicând tendinţa înspre monopartidism. Invers, indicele N trece de două unităţi în funcţie de ponderea unui al treilea partid din sistem, respectiv 2,6 partide efective pentru situaţia noastră concretă. În sistemele cu mai mult de trei partide, decisivă se dovedeşte poziţia de partid dominat. Cu cât aceasta este mai puţin pregnantă, cu atât valoarea lui N se apropie

de totalul aritmetic al partidelor din sistem: cu partid dominat, N este 3,5; când lipseşte acest partid, numărul efectiv de partide creşte la 4,5.

Tabelul ne sugerează, pe baza corespondenţelor evidenţiate, că fiecare tip de sistem partidist din cele patru existente poate fi identificat după valoarea indicelui N aferentă. Bunăoară, dacă un sistem are 2,2 partide efective atunci îl apreciem ca bipartidist, după cum 6,3 partide efective vor fi proprii unuia multipartidist integral. Tot aşa, vom putea spune că toate ţările pentru care valorile indicelui N oscilează între 2 şi 2,9 se încadrează în categoria bipartidismului.

Aşadar, indicele N se dovedeşte extrem de util pentru clasificarea şi compararea sistemelor de partide. Aplicaţiile din subcapitolele următoare vor proba acest lucru. Trebuie însă precizat că virtuţile indicelui N nu trebuie exagerate – în fond, el rămâne doar un instrument la îndemâna cercetătorilor.

Sisteme de partide în 36 de democraţii

Lucrarea politologului american Arend Lijphart *Modele ale democraţiei,* ne furnizează un excelent exemplu de utilizare a indicelui N în cadrul unei analize de variaţie. Obiectivul lucrării îl reprezintă testarea empirică a celor două modele fundamentale ale democraţiei – *majoritarist* şi *consensualist* – pe baza analizei a 10 variabile independente, între care se regăseşte şi sistemul de partide. Din această perspectivă, modelul democraţiei majoritariste este caracterizat prin bipartidism, in timp ce multipartidismul este specific democraţiei consensualiste. Eşantionul

analizat este din acele ţări, în număr de 36, „care erau democratice la mijlocul anului 1996 şi care s-au dovedit democratice continuu din anul 1997 sau mai devreme”[39]. Principala condiţie pusă de autor – două decenii de democraţie neîntreruptă – a făcut ca în eşantion să nu fie cuprinsă nici una dintre noii democraţii postcomuniste.

Capitolul 5 al lucrării este dedicat analizei variabilei sistemul de partide, pornind de la numărul efectiv de partide. În fiecare din cele 36 de ţări numărul efectiv de partide este apreciat „pe baza formării partizane a camerei inferioare, în general cea mai importantă dintr-un legislativ bicameral, sau a singurei camere dintr-un legislativ unicameral”[40], pe o perioadă electorală cuprinsă între 1945 şi 1996. Rezultatul este listarea ţărilor în ordinea descrescătoare a numărului de partide, înregistrându-se o variaţie foarte mare – de la 5,98 unităţi, în Papua Noua Guinee, la 1,35 unităţi, în Botswana.

Valorile indicelui N pentru ţările europene (1945-1996)

Ţara	Media	Minim	Maxim	Numărul alegerilor
Elveţia	5,24	4,71	6,70	13
Finlanda	5,03	4,54	5,58	15
Italia	4,91	3,76	6,97	14
Olanda	4,65	3,49	6,42	15
Danemarca	4,51	3,50	6,86	21
Belgia	4,32	2,45	6,51	17
Islanda	3,72	3,20	5,34	16
Franţa	3,43	2,49	4,52	10
Luxemburg	3,36	2,68	4,05	11
Norvegia	3,35	2,67	4,23	13

[39] A. Lijphart, *Modele ale democraţiei,* Iaşi, Ed. Polirom, 2000, p. 62.
[40] A. Lijphart, *op. cit.*, p. 84.

Portugalia	3,33	2,23	4,26	8
Suedia	3,33	2,87	4,19	16
Germania	2,93	2,48	4,33	13
Irlanda	2,84	2,38	3,63	15
Spania	2,76	2,34	3,02	7
Austria	2,48	2,09	3,73	16
Grecia	2,20	1,72	2,40	8
Marea Britanie	2,11	1,99	2,27	14
Malta	1,99	1,97	2,00	6

Sursa: A. Lijphart, *Modele ale democraţiei*, 2000.

Ţara europeană cu cel mai mare număr efectiv de partide este Elveţia, cu 5,24 – considerată prototipul democraţiei consensualiste, alături de Belgia (4,32) – la polul opus situându-se Malta (1,99) şi Marea Britanie, cu 2,11, ţară apreciată ca fiind prototipul majoritarismului. Pe ansamblul ţărilor europene, şapte au indici sub 3 unităţi, altele şase se situează în intervalul dintre 3 şi 4 unităţi, iar restul de şase au peste 4 partide efective (vezi tabelul). Mai putem adăuga că SUA are un indice N de 2,40, oarecum surprinzător de ridicat pentru o ţară cu numai două partide, iar în Israel media numărul efectiv de partide este de 4,55.

Cele mai multe dintre ţările europene, respectiv 12, au sisteme multipartidiste şi aparţin, din această perspectivă, democraţiei consensualiste, in timp ce numai 7 sunt bipartidiste şi, deci, majoritariste.

Rezultatele astfel obţinute, alături de celelalte 9 variabile independente, îi permit autorului să traseze o hartă conceptuală bidimensională a democraţiei pe care sunt figurate poziţiile celor 36 de democraţii analizate.

Ca şi în cazul particular al variabilei sistemul de partide, ţările bipartidiste şi multipartidiste reprezentative se regăsesc în zona majoritaristă, respectiv consensualistă (pentru detalii, vezi cap. 14 al lucrării amintite).

Contextul juridic al organizării partidelor

Renaşterea partidismului românesc, un proces determinat natural de prăbuşirea eşafodajului partidului-stat, trebuie privită şi din perspectivă juridică, la fel de importantă pentru analiza partidelor ca organizaţii politice. În esenţă, înfiinţarea, organizarea şi activitatea partidelor politice este reglementată de principiu prin legea fundamentală şi în mod specific prin legea partidelor politice. Totodată, aspecte ale activităţii partidelor politice sunt cuprinse şi în legile electorale. În cele ce urmează, ne vom referi în

special la regulile impuse de legea partidelor politice cu privire la organizarea acestora.

Provizoratul juridic

Baza juridică a genezei partidelor politice a reprezentat-o Decretul-lege nr.8/31 decembrie 1989. Reglementarea, necesară şi în acord cu noile nevoi sociale, a stabilit totodată coordonatele legale în care trebuia să se înscrie acest proces. În primul rând, acestea se refereau la obligativitatea unor documente politice, pe care le putem denumi „acte de identitate" ale partidelor – statutul şi platforma-program – şi a numărului minim de membri ai unui partid politic. Astfel, Decretul-lege prevedea[41]:

> „În vederea înregistrării, fiecare partid şi organizaţie obştească trebuie să-şi prezinte statutele de organizare şi funcţionare, programul politic, să-şi declare sediul şi mijloacele financiare de care dispune şi să facă dovada că are cel puţin 251 de membri".

Decretul-lege nu detalia însă cerinţele privitoare la organizarea partidelor politice şi nici la finanţarea activităţii lor, ce trebuiau să se regăsească în statutele acestora. În fapt, documentul, cu caracter provizoriu şi cu un nivel redus de elaborare, avea ca primă sarcină confirmarea juridică a unui proces care oricum se declanşase, pe care nu-şi propunea să-l îngrădească, ci doar să-i reglementeze evoluţia. În acest sens trebuie apreciată şi condiţia numărului minim de membri al unui partid politic, care, pe de altă parte, a contribuit la fragmentarea

[41] Art.3, Decretul-lege nr.8/1989

excesivă a spectrului partidist. Deja la 1 februarie 1990, data intrării în funcţiune a Consiliului Provizoriu al Unităţii Naţionale, funcţionau legal 30 de formaţiuni politice, ceea ce practic a însemnat un ritm de înmatriculare de un partid pe zi. Până la alegerile din mai numărul lor ajunsese la 80 şi va creşte în continuare chiar dacă nu în acelaşi ritm alert. Cu un joc de cuvinte, s-ar putea spune că normalitatea anormalităţii pluri-partidismului postdecembrist s-a întemeiat formal pe Decretul-lege nr.8/31.12.1989.

Deşi o lege a partidelor politice în sensul propriu al termenului, era o condiţie formală a sistemului, cerută şi de adoptarea Constituţiei, în noiembrie 1991, provizoratul juridic s-a prelungit timp de 5 ani. Abia în aprilie 1996, Parlamentul a adoptat Legea partidelor politice (nr. 27/1996).

Legea partidelor politice

Înainte de a prezenta principalele ei reglementări, ca şi efectele produse de acestea, să notăm că legea debuta cu definirea partidului politic. Astfel[42]:

> „Partidele politice sunt asociaţii ale cetăţenilor români cu drept de vot, care participă în mod liber la formarea şi exercitarea voinţei lor politice, îndeplinind o datorie garantată de Constituţie. Ele sunt persoane juridice de drept public."

Totodată, în articolul 2 sunt precizate funcţiile îndeplinite de partidele politice:

[42] Art.1, Legea partidelor politice nr.27/1996

„În activitatea lor, partidele politice promovează şi apără interesele naţionale, precum şi pluralismul politic, contribuie la educarea politică a cetăţenilor şi încurajează participarea acestora la viaţa publică, influenţează formarea opiniei publice, formează cetăţeni capabili de a-şi asuma responsabilităţi politice, participă cu candidaţi în alegeri şi, unde este cazul, potrivit legii, la constituirea autorităţilor publice, stimulează participarea cetăţenilor la scrutinuri şi organizează iniţiativa legislativă a cetăţenilor”

Adoptarea Legii partidelor politice a echivalat cu a doua naştere a partidismului. În urma intrării ei în vigoare, partidele au fost obligate să se reînmatriculeze la Tribunalul Municipiului Bucureşti, în condiţiile stipulate de lege. Principala noutate a reprezentat-o condiţia numerică a înregistrării unui partid politic. Articolul 17, aliniatul 1.b, stabilea un minim de 10.000 de membri fondatori, domiciliaţi în cel puţin 15 dintre judeţele ţării, dar nu mai puţin de 300 în fiecare. **Aşadar, partidele trebuiau să facă dovada unei structuri organizatorice extinse practic la nivel naţional**.

Prevedere în sine a suscitat multe discuţii legate tocmai de acest aspect naţional al organizaţiilor politice pe care legea îl inducea. O parte din criticii ei au invocat faptul că în acest mod se pune piedică partidelor regionale. Alte voci, dimpotrivă, au susţinut-o pentru că vedeau în ea calea pentru eliminarea acestor partide, a celor etnice şi blocarea tendinţelor regionalist-separatiste. Cei mai mulţi dintre parlamentari, reprezentanţi ai partidelor mari, au apreciat că extinderea teritorială la nivel cvasi-naţional trebuie să fie o condiţie obligatorie pentru

reînmatricularea partidelor politice, unii dintre ei propunând chiar o limită mai mare de acoperire teritorială. În cele din urmă, ca urmare a compromisului parlamentar, prevederea a fost adoptată în varianta deja prezentată. Principial, poziţia celor din urmă era corectă, fiind conformă articolului 2 al legii, care defineşte partidele ca promotoare ale interesului naţional. Într-adevăr, partidele nu au vocaţie divizoare, ci, dimpotrivă, integratoare. *Pars*, de la care provine termenul de partid, înseamnă parte a unui întreg. Dar parte a întregului nu semnifică divizarea sau fracţionarea lui. Un partid este o parte a societăţii tocmai pentru că el coexistă alături de alte partide, împreună cu care formează un ansamblu, un sistem. Aşadar, partidele au vocaţie integratoare, naţională. Dar dincolo de teorie, impunerea unei acestei condiţii era o necesitate sistemică. Ea răspundea nevoii de a fortifica sistemul partidist, vizând în mod direct descurajarea formaţiunilor politice minore, atomare, reducerea numărului partidelor în general. Trebuie totuşi spus că 10.000 de membrii nu este o cifră excesivă. Dimpotrivă, ea rămâne permisivă prin raportare la numărul românilor cu drept de vot – circa 17 milioane – sau chiar la numărul mediu al participanţilor la alegeri – circa 12 milioane – ori la norma de reprezentare pentru un senator – 160.000 de locuitori – respectiv pentru un deputat – 70.000 de locuitori. Pe de altă parte, numărul minim al membrilor unui partid nu reprezintă decât o condiţie formală, relevantă doar sub aspect juridic. Ea trebuie oricum depăşită pentru

ca un partid să-şi realizeze funcţiile, cum ar fi calificarea în parlament.

Legea prevedea şi un termen pentru reînmatriculare, stipulat de articolul 46, aliniatul 2: „În termen de 6 luni de la intrarea în vigoare a prezentei legi, partidele politice existente se vor conforma prevederilor ei, urmând procedura judiciară stabilită la art. 17-19.” Cum însă perioada stabilită se suprapunea peste debutul campaniei electorale parlamentară şi prezidenţială, termenul a fost scurtat cu două săptămâni[43].

Judecând după numărul partidelor reînregistrate, efectul direct al legii a fost reducerea drastică a actorilor politici. De la circa 200, numărul partidelor existente formal a scăzut la mai puţin de 50. La TMB au fost depuse 51 de cereri de reînmatriculare, din care instanţa a respins 8. Totuşi, numărul real al partidelor era cu mult mai mare ca urmare a faptului că partidele care nu s-au reînmatriculat nu au dispărut pur şi simplu. E drept, unele, destul de numeroase, şi-au încetat existenţa pe cale naturală, adică din lipsă de activitate politică. Celelalte însă au continuat să existe ca entităţi politice, să deţină sedii în care să desfăşoare o anume activitate politică, dar mai ales comercială. Paradoxul este explicat chiar de prevederile legii, care stipula doar condiţiile în care îşi încetează activitatea, fără referire directă la cazurile de nereînmatriculare, procedura fiind una complexă şi de durată. Pe scurt, după adoptarea Legii 27/1996, au coexistat două

[43] Cf. Ordonanței de urgență nr.3/25 iunie 1996.

categorii de partide – una a partidelor legale (reînmatriculate), cealaltă a partidelor *alegale.*

În concluzie, principalul merit al legii din această perspectivă a fost acela de a fi realizat un recensământ al partidelor, constatându-se că există un număr de partide, mai redus, care funcţionează legal, şi un alt număr de partide, neprecizat, care continuă să existe pur şi simplu. Dacă le lăsăm deoparte pe acestea din urmă, vom putea aprecia că legea şi-a dovedit valenţele ordonatoare, contribuind la simplificarea sistemului partidist. Căci, pe de-o parte, s-a redus masiv numărul partidelor din sistem, iar pe de alta, prin noile condiţii de înmatriculare, mai restrictive, s-a descurajat tendinţa proliferării lor.

Încă şi mai important, **Legea stabilea cerinţele privind organizarea partidelor politice, conform prevederilor din Capitolul II şi unora dintre dispoziţiile generale**. În mod obligatoriu, partidul politic trebuie să aibă un Statut, al cărui conţinut este reglementat de articolul 9. Totodată, articolele 10-16 precizează aspecte legate de funcţionarea partidelor, ce trebuie să fie reglementate prin prevederile statutare în conformitate cu legea.

În fine, un capitol separat era dedicat finanţării partidelor politice. Ca surse de venituri ale partidelor, legea stabilea următoarele: cotizaţii, donaţii şi legate, venituri din activităţii proprii, subvenţii bugetare. Totodată, erau precizate cuantumurile acestora, precum şi instituţia abilitată să verifice modul de constituire şi utilizare a fondurilor, respectiv Curtea de Conturi. Dincolo însă de prevederile legii,

chestiunea finanţării partidelor ridică probleme extrem de serioase, în mod deosebit pentru faptul o activitate politică de succes necesită fonduri şi cheltuieli mari, de multe ori atrase pe căi nelegale. Deşi în România nu a fost descoperit şi sancţionat ca atare nici un caz propriu-zis de finanţare ilicită (ceea ce nu înseamnă că nu a existat, ci doar că instituţia abilitată nu a controlat acest aspect), problema de principiu a onorabilităţii partidelor politice rămâne.

Noua lege a partidelor politice

În prezent, activitatea şi organizarea partidelor politice din România este reglementată de o nouă lege, nr.14/2003, care, pe ansamblu, poate fi considerată o dezvoltare a celei precedente. Prevederile actualei legi a partidelor politice sunt cuprinse în 9 capitole, fără însă a mai exista un capitol dedicat finanţării partidelor, chestiune care face obiectul unei alte legi – nr.43/2003.

Legea debutează cu definirea partidelor politice, diferenţele faţă de vechiul text fiind minore[44]:

> „Partidele politice sunt asociaţii cu caracter politic ale cetăţenilor români cu drept de vot, care participă în mod liber la formarea şi exercitarea voinţei lor politice, îndeplinind o misiune publică garantată de Constituţie. Ele sunt persoane juridice de drept public."

Similar, sunt precizate funcţiile îndeplinite de partidele politice, conform articolului 2:

[44] Art.1, Legea partidelor politice nr.14/2003.

„Prin activitatea lor, partidele politice promovează valorile şi interesele naţionale, pluralismul politic, contribuie la formarea opiniei publice, participă cu candidaţi în alegeri şi la constituirea unor autorităţi publice şi stimulează participarea cetăţenilor la scrutinuri, potrivit legii.”

Totodată, în articolul 3, aliniatul 1, legea precizează:

„Pot funcţiona ca partide politice numai asociaţiile cu caracter politic, constituite potrivit legii, şi care militează pentru respectarea suveranităţii naţionale, a independenţei şi unităţii statului, a integrităţii teritoriale, a ordinii de drept şi a principiilor democraţiei constituţionale.”

Faţă de vechile cerinţe privind înregistrarea partidelor politice, principala modificare o reprezintă creşterea numărului minim de membri fondatori. Astfel, conform articolului 19, aliniatul 3, lista cu semnăturile de susţinere „trebuie să cuprindă cel puţin 25.000 de membri fondatori, domiciliaţi în cel puţin 18 din judeţele ţării şi municipiul Bucureşti, dar nu mai puţin de 700 de persoane în fiecare din aceste judeţe şi municipiul Bucureşti”. Aceasta înseamnă că exigenţa caracterului naţional al partidelor politice a fost întărită. Totodată, ridicarea plafonului minim de membri fondatori a creat condiţiile unei noi reduce a numărului de partide politice legal reînmatriculate. La data de 21.04.2004, erau înregistrate în Registrul partidelor politice şi în Registrul alianţelor politice, de la Tribunalul Bucureşti, un număr total de 30 de formaţiuni politice. Trebuie însă precizat că evoluţiile politice din ultimii ani, respectiv schimbările produse pe scena politică ca urmare a fuziunilor înregistrate

după alegerile din 2000, au contribuit decisiv la reducerea numărul partidelor politice.

Cât priveşte organizarea partidelor politice, legea 14/2003, în capitolul II, preia practic prevederile din legea 27/1996. Astfel[45]:

„Statutul partidului politic trebuie să cuprindă în mod obligatoriu:

a) denumirea integrală şi denumirea prescurtată;
b) descrierea semnului permanent;
c) semnul permanent sub formă grafică alb-negru şi color, în anexă;
d) sediul central;
e) menţiunea expresă că urmăreşte numai obiective politice;
f) drepturile şi îndatoririle membrilor;
g) sancţiunile disciplinare şi procedurile prin care acestea pot fi aplicate membrilor;
h) procedura de alegere a organelor executive şi competenţele acestora;
i) competenţa adunării generale a membrilor sau a delegaţilor acestora;
j) organele împuternicite să prezinte candidaturi în alegerile locale, parlamentare şi prezidenţiale;
k) organul competent să propună reorganizarea partidului sau să decidă asocierea într-o alianţă politică ori în alte forme de asociere;
l) condiţiile în care îşi încetează activitatea;
m) modul de administrare a patrimoniului şi resursele e finanţare, stabilite în condiţiile legii;
n) organul care reprezintă partidul în relaţiile cu autorităţile publice şi terţi;
o) alte menţiuni prevăzute ca obligatorii în prezenta lege.”

De asemenea, legea obligă partidele politice să-şi desemneze „adunarea generală a membrilor

[45] Cf. art.10, Legea partidelor politice nr.14/2003.

şi organul executiv", cu denumiri specifice menţionate în statute, ca foruri de conducere a partidelor la nivel naţional şi teritorial, periodicitatea întrunirii adunării generale – cel puţin o dată la 4 ani – precum şi modul de alegere a delegaţilor la adunarea generală – alegerea lor de către organizaţiile teritoriale prin vot secret, în raport cu numărul de membri.

În fine, alături de obligativitatea constituirii unei comisii de arbitraj, statutele partidelor politice trebuie să prevadă condiţiile dobândirii şi pierderii calităţii de membru de partid (art.16), precum şi modalitatea de adoptare a hotărârilor partidului – vot majoritar, respectiv modalitatea de alegere a membrilor conducerii partidului – vot secret (art.17).

La aceste prevederi ale capitolului II trebuie adăugat şi articolul 4 care stipulează că partidele se organizează şi funcţionează după criteriul administrativ-teritorial, fiind interzisă constituirea de structuri ale partidelor după criteriul locului de muncă, caracteristică a organizaţilor politice din regimul comunist.

Faţă de toate aceste cerinţe, **putem aprecia că legea instituie un model unic al organizării partidelor politice, mai aproape de ceea ce putem numi tipul partidului de mase, dacă avem în vedere în special prevederile referitoare la constituirea şi funcţionarea adunărilor generale ca organ suprem de decizie al partidului.** Totuşi, legea oferă suficientă libertate partidelor politice în ceea ce priveşte designul organizaţiei, aşa cum rezultă

din diferenţele dintre statutele partidelor înmatriculate la Tribunalul Bucureşti.

Testul răsturnării liderului fondator

Referindu-ne la tipurile clasice de partide reţinute de literatura din domeniu,[46] vom putea aprecia că, în baza caracteristicilor procesului de geneză a partidismului postcomunist, **partidele politice româneşti aparţin tipului de partid personal,** fiind puternic dependente de personalitatea liderului. În primul deceniu postcomunist, partidele politice româneşti au fost conduse de liderii fondatori

O modalitate de a verifica această caracteristică ne-o oferă ceea ce putem numi „testul răsturnării liderului fondator", astfel spus verificarea durabilităţii partidelor politicie, a capacităţii lor de a rezista ca organizaţii după schimbarea liderului fondator.

Testul poate fi aplicat tuturor partidelor politice existente legal în România începând cu anul 1990, dar, pentru nevoile prezentului curs, ne vom referi, deocamdată, doar la trei cazuri: PNŢCD, PD şi PRM.

Partidul Naţional Ţărănesc Creştin Democrat

Primul partid politic constituit oficial după prăbuşirea regimului comunist a fost cel al vechilor ţărănişti, înregistrat la Tribunalul

[46] Vezi *supra,* cap. „Tipologia partidelor politice".

Municipiului Bucureşti la data de 11 ianuarie 1990, sub denumirea de Partidul Naţional Ţărănesc – creştin şi democrat (PNŢ-cd)[47]. Lider fondator al partidului a fost Corneliu Coposu, reprezentant de seamă al mişcării ţărăniste, adversar declarat al comunismului şi victimă a regimului comunist. Supranumit *Seniorul,* Corneliu Coposu, deşi foarte puţin cunoscut opiniei publice în general, se bucura de prestigiu şi autoritate de neconstestat în rândurile ţărăniştilor. Denumirea actuală – Partidul Naţional Ţărănesc Creştin Democrat (PNŢCD) – a fost adoptată la congresul din toamna anului 1991, primul de după reînfiinţare, cel care l-a confirmat ca lider pe Corneliu Coposu. Secondat de Ion Diaconescu, *Seniorul* a condus partidul, nu doar ca un preşedinte, ci şi ca un părinte spiritual, până la moartea sa, survenită la sfârşitul anului 1995.

La congresul din 1996, al doilea după 1989, destinele partidului au fost preluate de Ion Diaconescu. Dar PNŢCD fără Corneliu Coposu nu mai era acelaşi. Ion Diaconescu, deşi respectat în partid, nu avea autoritatea şi nici priceperea Seniorului. Încercările liderului ţărănist de a ţine în echilibru diversele fracţiuni, dând dreptate şi unora şi altora, deşi eficiente pe termen scurt, au condus în cele din urmă la explozia tensiunilor acumulate în timp.

La nici doi ani de la victoria în alegerile din 1996, PNŢCD s-a confruntat cu prima defecţiune majoră din întreaga sa existenţă postcomunistă, în contextul crizei din interiorul coaliţiei majoritare

[47] Reprezentanți ai partidului consideră însă că PNȚ a avut şi o istorie în clandestinitate, nuclee ale sale activând în străinătate încă înainte de 1989.

răbufnită în ultimele zile ale anului 1997. Pe 28 martie 1998, rămas fără sprijin politic, Victor Ciorbea, omul-providenţă al ţărăniştilor, propulsat în 1996 în postura de premier cu sprijinul preşedintelui Emil Constantinescu, a trebuit să părăsească Palatul Victoria. Înfrânt de proprii săi susţinători, Victor Ciorbea şi-a dat demisia nu numai din funcţia de premier, ci şi din cea de primar general al Capitalei, dar şi din partid. Alături de alţi reprezentanţi ai PNŢCD, Ciorbea a fondat un nou partid, numit Alianţa Naţională Creştin-Democrată (ANCD), bazat pe moralitate şi anticomunism, idealuri de la care PNŢCD ar fi abdicat.

O nouă schismă ţărănistă s-a oficializat la începutul anului 2000, în urma demiterii premierului Radu Vasile[48], înlocuitorul lui Victor Ciorbea din 1998, înlocuit la rândul său cu independentul Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naţionale a României. Grupul ţărăniştilor fideli lui Radu Vasile, printre care şi numeroşi parlamentari, cunoscut sub numele de „grupului de la Braşov", s-a transformat în Partidul Popular.

Părăsiţi de adepţii lui Ciorbea şi Vasile, dar şi de partenerii liberali din CDR, ţărăniştii au

[48] În legătură cu revocarea premierului Vasile trebuie spus că, deşi nu există o decizie a Curții Constituționale care să-i confirme ilegalitatea, decizia preşedintelui a fost posibilă doar prin forțarea prevederilor constituționale de la acea dată, motiv pentru care o putem numi nu ilegală, ci alegală. Pe de altă parte, cu referire la controversa privind tipul de regim politic din România, revocarea Premierului de către Preşedinte în lipsa unei decizii a Parlamentului i-a conferit regimul politic românesc o certă tendință prezidențială. Însă noul text constituțional, care interzice expres revocarea Premierului de către Preşedinte, accentuează asupra parlamentarismului sistemului politic.

înregistrat, la alegerile generale din toamna anului 2000, cea mai gravă înfrângere din întreaga istorie a partidului. Obţinând doar puţin peste 5% din voturi, PNŢCD, împreună cu noua CDR, a ratat calificarea în Parlament[49].

După alegeri, PNŢCD a traversat o perioadă critică. La conducerea partidului s-au perindat mai mulţi lideri – Andrei Marga (2001), Victor Ciorbea (2001) şi Gheorghe Ciuhandu (2004) – fără însă a se putea găsi soluţia relansării partidului pe prima scenă politică a ţării. În prezent, PNŢCD este condus de Marian Miluţ, având o „cotă de piaţă" de circa 2%.

Aşadar, perioadei de puternică stabilitate şi ascensiune constantă, prelungită pentru scurtă vreme după moartea lui Corneliu Coposu şi încununată cu câştigarea alegerilor din 1996, i-a urmat perioada de criză a PNŢCD, marcată de instabilitate, sciziuni şi pierderea rolului de actor politic important. Pe scurt, **putem aprecia că PNŢCD nu a avut forţa de a-i supravieţui liderul său fondator.**

Partidul Democrat[50]

Partidul Democrat, constituit oficial sub acest nume în primăvara anului 1993, este continuatorul aripii Roman a FSN, devenită partid

[49] PNȚCD a candidat pe listele CDR-2000, o coaliție de 5 partide pentru care pragul electoral era de 10%. Rezultatele obținute au fost: 5,04% (546.135 voturi) pentru Camera Deputaților; respectiv 5,59% (575.706 voturi) pentru Senat.

[50] Denumirea actuală a partidului este Partidul Democrat-Liberal (PDL), dar la momentul redactării prezentului curs această denumire nu era confirmată oficial şi definitiv de Tribunalul Bucureşti.

de sine stătător odată cu scindarea Frontului din martie 1992.

Condus de Petre Roman până în 2001, PD a atins apogeul activităţii sale în mandatul 1996-2000, perioadă în care s-a aflat la guvernare, alături de CDR şi UDMR. Anterior, în 1995, PD constituise, împreună cu PSDR, Uniunea Social-Democrată, alianţă care i-a adus consacrarea internaţională. La alegerile din 1996, PD, prin intermediul USD, s-a clasat pe locul al treilea, rezultat care i-a permis să devină a doua formaţiune din coaliţia guvernamentală[51]. Conform acordului încheiat cu CDR şi UDMR, PD a obţinut 6 posturi guvernamentale (din cele 7 ce reveneau USD), iar Petre Roman a devenit preşedinte al Senatului, a doua funcţie în ierarhia statului[52]. Poziţia ocupată de PD a fost datorată în special bunei performanţe înregistrate de Petre Roman în competiţia prezidenţială, unde a atras voturile a peste 20% dintre alegători (peste 2,5 milioane de votanţi). Pentru turul secund, liderul PD a cerut susţinătorilor săi să îl voteze pe Emil Constantinescu, clasat în primul tur în urma lui Ion Iliescu, la o distanţă de doar 4 procente, fapt care a contribuit decisiv, aşa cum demonstrează studiile sociologice, la succesul candidatului CDR.

Ca partid guvernamental, PD s-a distins prin asumarea unei poziţii net reformatoare, pe de-o

[51] Pentru Senat, USD a obținut 1.617.384 voturi (13,16%), respectiv 23 mandate (16,08%), iar la Camera Deputaților, 1.582.231 voturi (12,93%), respectiv 53 mandate (15,45%).

[52] Acordul de solidaritate guvernamentală şi parlamentară dintre CDR, USD şi UDMR a fost semnat la începutul lunii noiembrie 1996 şi oficializat pe 6 decembrie.

parte, şi prin afirmarea constantă a independenţei sale ca formaţiune politică, pe de altă parte. Strategia sa, care l-a plasat în postura de opoziţie în interiorul puterii, i-a asigurat un rol decisiv în cadrul coaliţiei guvernamentale. Costurile acestei strategii, materializate în numeroasele disensiuni şi crize intervenite în funcţionarea coaliţiei, au afectat şi parcursul PD.

În ciuda faptului că, în ultimul an al mandatului, Petre Roman şi-a asumat funcţia de ministru de externe, o poziţie profitabilă sub aspect electoral, PD a obţinut o performanţă modestă la alegerile din 2000, la jumătatea celei din urmă cu patru ani. Totuşi, partidul s-a calificat în parlament pe poziţia a treia, înaintea foştilor săi parteneri liberali. Un eşec usturător a înregistrat însă liderul PD în competiţia prezidenţială, reuşind să atragă abia 3% dintre votanţi.

În aceste condiţii, o schimbare la vârful partidului era iminentă. Ea s-a produs în mai 2001, când, cu 653 de voturi, de două ori mai multe decât cele obţinute de Petre Roman, Traian Băsescu, popularul primar al Capitalei, a devenit noul preşedinte al PD, al doilea de la înfiinţarea partidului. Trebuie subliniat că era primul caz în care reorganizarea partidului a îmbrăcat forma confruntării directe dintre preşedintele în exerciţiu şi challangerul acestuia, câştigată de acesta din urmă.

A urmat o perioadă relativ incertă, în care partidul a înregistrat numeroase dezertări, dar şi o uşoară ascensiune în intenţiile de vot. Mulţi dintre cei nemulţumiţi de schimbarea produsă au părăsit partidul, în principal în favoarea PSD. S-a ajuns

astfel în situaţia excepţională ca, la Senat, PD să nu mai aibă grup parlamentar. Totuşi, partidul şi-a păstrat integritatea ca organizaţie, neafectată nici de decizia fostului său preşedinte de a pune bazele, la începutul anului 2004, unui nou partid numit Forţa Democrată. Pe de altă parte, fără a atinge ţinta propusă de Traian Băsescu la alegerea sa ca preşedinte al partidului, PD şi-a ameliorat susţinerea electorală, depăşind pragul de 10%. Mai mult, prin alianţa cu PNL, oficializată în toamna lui 2003, PD a reuşit amplificarea rolului jucat pe scena politică, ca urmare, în principal, a faptului că liderul său a câştigat competiţia prezidenţială din 2004.

După alegeri, conducerea partidului a fost preluată de Emil Boc, în condiţiile în care Traian Băsescu, ca preşedinte al României, nu mai putea deţine formal funcţia de lider al partidului. La sfârşitul anului 2007, PD a fuzionat, prin absorţie, cu noul Partid Liberal-Democrat, desprins din PNL cu un an înainte, sub denumirea de Partidul Democrat-Liberal. Conform sondajelor de opinie, susţinerea sa electorală depăşeste 30 de procente.

Aşadar, după Convenţia din 2001, **PD se prezintă publicului ca un partid complet renovat, care a trecut testul răsturnării**. Mai întâi, liderul său istoric, cel care conferise partidului o fizionomie mai degrabă elitistă, a cedat locul unei personalităţi politice opuse. Prin Traian Băsescu, vocea partidului a devenit mult mai acidă, mai abruptă, asemenea stilului politic al noului conducător. Apoi, mai important chiar, locul vechilor lideri democraţi a fost luat de o

echipă nouă, în principal formată din politicieni mai tineri. În fine, schimbarea de *lidership* nu a afectat cariera partidului, prezent în continuare în prim-planul eşichierului politic.

Partidul România Mare

Partidul România Mare, constituit în jurul revistei *România mare,* condusă tot de Corneliu Vadim Tudor, a fost înregistrat oficial în 1991. Preluând o serie de foşti membri ai FSN cu vederi naţionaliste, PRM a activat ca partid parlamentar încă de la debutul său. Datorită în exclusivitate personalităţii liderului său, un excelent orator care reuşea întotdeauna să iasă învingător din orice confruntare directă cu un adversar, dar, în fapt, un politician cu certe tendinţe dictatoriale mascate sub stindardul justiţiarului, PRM şi-a menţinut reprezentarea parlamentară de circa 4%, atât în legislatura 1992-1996, fiind chiar, pentru o perioadă scurtă, dar agitată, aliat al guvernării Văcăroiu, cât şi în legislatura 1996-2000. La alegerile parlamentare din 2000, PRM a reuşit o surprinzătoarea ascensiune, plasându-se în poziţia secundă[53]. Totodată, liderul său s-a calificat în turul al doilea pentru alegerile prezidenţiale, atrăgând de partea sa peste 30% dintre votanţi.

În tot acest timp, PRM s-a distins printr-o disciplină de fier, orice încălcare a regulilor impuse de lider fiind drastic sancţionate de acesta, ca şi printr-o puternică stabilitate

[53] Rezultatele obținute de PRM au fost: la Senat, 21,01% din voturi, respectiv 26,43% din mandate (37 de senatori); la Camera Deputaților, 19,48% din voturi şi 24,35% din mandate (84 de deputați).

structural-organizatorică, fiind imun la microbul fărâmiţării partidiste.

Fondatorul partidului, Corneliu Vadim Tudor, a fost confirmat, în unanimitate, ca preşedinte PRM la primul său congres, din martie 1993, şi reales, tot cu vot unanim, în 1997, la al doilea congres PRM. Acelaşi Corneliu Vadim Tudor a fost reconfirmat în funcţie la congresul din 2001, dar, de astă dată, cu câteva voturi împotrivă. Între timp, în ciuda victoriei electorale, partidul părea a traversa o puternică criză. Numeroşi parlamentari şi lideri din linia secundă au părăsit PRM, acuzându-l pe Vadim Tudor de comportament dictatorial. De menţionat că toate dezertările s-au transformat în evenimente mediatice[54]. Până la începutul lui 2003, PRM a pierdut 16 parlamentari, din care 15 deputaţi, adică 13% din totalul reprezentării sale parlamentare câştigate în alegerile din noiembrie 2000. După 2004, evoluţia partidului s-a încadrat în aceleaşi coordonate, PRM menţinându-şi reprezentarea parlamentară[55], chiar dacă diminuată în urma dezertărilor.

Totuşi, nici pierderile înregistrate, nici firavele încercări reformatoare, nu au afectat monolitismul partidului, astfel că, în fapt, PRM nu a traversat o criză. Explicaţia este oarecum simplă. În majoritatea lor, cei intraţi în conflict cu Vadim Tudor nu erau peremişti get-beget, ci peremişti de ocazie, aciuiaţi în partid chiar înainte

[54] Foştii vicepreşedinţi PRM, Sever Meşca şi Ilie Neacşu au lansat, în 2002, la câteva luni după plecarea lor din partid, o carte numită *Vadim, între Preşedinţie şi Ospiciu,* în care liderul PRM este prezentat "dezbrăcat de costumul de salvator al neamului".

[55] La alegerile parlamentare, PRM a obţinut circa 13% din voturi.

de alegeri, în speranţa unor cariere politice personale ascendente. Neadaptaţi la disciplina de fier din partid, aceştia nu au avut decât soluţia dizidenţei. Aceeaşi cale au trebuit să urmeze şi cei care şi-au pus speranţe într-o utopică reformare „de jos în sus" a partidului. Plecarea tuturor acestora nu a avut urmări importante asupra partidului în ansamblu, nici în ceea ce priveşte structura sa, nici asupra evoluţiei sale politice. În prezent, PRM ar fi votat de peste 5% dintre electori.

Aşadar, **PRM rămâne acelaşi *one-man-party,* prezervându-şi principalele sale caracteristici ca organizaţie politică**. Faptul că este condus tot de liderul său fondator plasează PRM într-o situaţie excepţională în raport cu testul răsturnării. Putem însă aprecia că o asemenea evoluţie favorizează producerea unei crize interne majore odată cu schimbarea liderului.

Noua tendinţă a descentralizării partidelor

Caracterul personal al partidelor româneşti a fost însoţit o puternică tendinţă centralizatoare. În general, liderul partidului era „încărcat" cu autoritate maximă, iar conflictele interne erau arbitrate de conducerea naţională, de regulă, într-o formulă restrânsă la anturajului liderului. Un asemenea model de management politic îşi afla justificarea în valoarea sa de antidot la fărâmiţarea partidistă manifestată la debutul partidismului. Centralizarea partidelor reprezenta, deci, soluţia strategică pentru a controla competiţia internă, de cele mai multe ori identificată cu criza organizaţiei. Trebuie

menţionat că o asemenea strategie venea în contradicţie cu relaţia de reprezentare şi cu prevederile democratice cuprinse în statutele partidelor, în mod deosebit după apariţia Legii partidelor politice, în 1996. Totuşi, privind istoria primului deceniu pluripartidist postcomunist, se poate aprecia că strategia centralizării a dat roadele scontate, contribuind la stabilizarea vieţii partizane.

Oricum, în ultimii ani, după alegerile parlamentare din 2000, se face simţită o tendinţă inversă, de descentralizare a partidelor. Ea se manifestă prin autonomia tot mai mare a filialelor, unele suficient de puternice chiar pentru a se opune directivelor centrului.

Exemplele care pot fi citate în acest sens sunt numeroase, dar diversitatea lor se poate reduce, în esenţă, la două situaţii. Pe de-o parte, trebuie avute în vedere schimbările statutare care recunosc forţa şi competenţele specifice organizaţiilor locale ale partidelor. Un criteriu puternic îl reprezintă gradul de independenţă acordat de statute filialelor în ceea ce priveşte întocmirea listelor cu candidaţi parlamentari. Soluţiile utilizate sunt diverse, mergând chiar până la libertatea totală a filialelor de a nominaliza persoanele de pe aceste liste. O soluţie intermediară a adoptat PD pentru alegerile din 2000, când listele au fost întocmite de filiale, iar poziţiile pe aceste liste au fost stabilite de conducerea centrală a partidului. Un alt criteriu este structura bugetului, alimentat în proporţie tot mai mare prin contribuţiile organizaţiilor teritoriale şi a sponsorilor acestora. Spre exemplu, în

campania pentru alegerile locale din 2000, cheltuielile electorale au fost suportate practic în totalitate de filiale.

Pe de altă parte, este vorba de ceea ce media numeşte fenomenul „baronilor de partid”, în fapt o manifestare directă a forţei organizaţiilor teritoriale ale partidelor, în general fiefuri consacrate ale acestora, de ale căror interese şi cerinţe conducerile centrale trebuie să ţină seama. Deşi semnalat în mod deosebit în legătură cu partidul de guvernământ, fenomenul „baronilor de partid” devine o caracteristică a partidelor stabilizate, cu reprezentare puternică la nivel teritorial.

Vom exemplifica printr-un caz extrem de autonomizare a unei organizaţii locale. În 2000, impunerea de la centru pe prima poziţie a listei pentru Camera Deputaţilor la alegerile din 2000 a candidaturii vicepreşedintelui Bogdan Niculescu Duvăz, respinsă de filiala Constanţa a PD, s-a soldat practic cu trecerea întregii organizaţii, condusă de Stelian Duţu, totodată preşedinte al Consiliului judeţean, la PNL. Probabil că PD s-a putut consola cu faptul că atât Bogdan Niculescu Duvăz, la Cameră, cât şi Viorel Pană, la Senat, au câştigat poziţiile pentru care au candidat, iar partidul a obţinut în circumscripţia Constanţa un scor apropiat de media naţională. Ulterior, nemulţumit de situaţia din PNL, grupul Duţu a părăsit partidul liberal în favoarea umaniştilor, pe 5 martie 2001. El a adus cu sine o “zestre” de 23 de primari, 8 consilieri judeţeni şi alţi 1500 de membri. În fine, „partida Duţu” a revenit în PD la începutul lui aprilie 2003, nu fără a generat noi

tensiuni în partid, soldate, printre altele cu demisia senatorului Viorel Pană[56]. Totuşi, dizidenţii au fost primiţi cu braţele deschise, iar Stelian Duţu şi-a reocupat funcţia de secretar executiv pe probleme organizatorice, poziţie de pe care acesta plecase în 2000, fiind reconfirmat şi ca preşedinte al PD Constanţa. De reţinut că în confruntarea dintre un senator, susţinut de conducerea centrală, şi un lider local, învingător a ieşit cel din urmă, ceea ce vorbeşte de la sine despre forţa filialei pediste.

Exemplul Duţu este unul extrem pentru că, pe fondul accentuării autonomiei filialelor partidelor, el scoate la iveala fundamentele unui fenomen politic cu largă răspândire – migraţia politică, în cazul nostru, migraţia unei întregi organizaţii locale, fenomen care, în etapa anterioară a fărâmiţării partidiste, s-ar fi soldat cu scindarea partidului.

PSD – studiu de caz[57]

Partidul Social Democrat şi-a făcut apariţia pe scena politică românească la un an de la alegerile din 2000. El este însă continuatorul

[56] Senatorul ex-pedist nu a abandonat lupta şi, până la înscrierea într-un alt partid, a pus înfiinţat, împreună cu fidelii săi, asociaţia Forţa Civică, lansată oficial pe 29 iunie, la Constanţa. Ulterior, el s-a înscris în PSD.

[57] Evoluţia FSN şi a partidelor succesoare este tratată pe larg în lucrările mele *Nevoia schimbării* (2000) şi *Partidele politice româneşti* (2003), din care am preluat unele pasaje pentru cursul de faţă.

direct al Partidului Democraţiei Sociale din România, înnobilat cu altoiul Partidului Social Democrat Român. Dar PDSR a fost denumirea pe care şi-a luat-o, în 1993, Frontul Democrat al Salvării Naţionale, născut din Frontul Salvării Naţionale. Originile PSD coboară, deci, până la începutul anilor 90, şi de acolo trebuie pornit. Cu toate acestea, este dificil de spus când anume s-a născut acest partid. Şi aceasta pentru că, deşi înregistrat oficial ca partid la sfârşitul lunii aprilie 1992[58], Frontul Democrat al Salvării Naţionale exista deja ca grupare politică, e drept, nu foarte riguros definită ca atare, încă din perioada de debut a Frontului Salvării Naţionale, ca parte a acestuia. În fapt, FSN nu a fost niciodată o formaţiune unitară, ci un conglomerat de oameni şi curente ideologice, a căror conturare s-a făcut în mod conflictual şi conducând inevitabil către fracţionarea conglomeratului iniţial.

Frontul Salvării Naţionale şi-a început existenţa chiar în după-amiaza de 22 decembrie 1989. Ca partid, el s-a înregistrat oficială pe 6 februarie 1990 (decizia nr. 27/6.02.1990 a TMB). La acea dată, Frontul deţinea deja întreaga putere în stat – liderul său, Ion Iliescu, ca preşedinte al Consiliului Provizoriu al Unităţii Naţionale (CPUN) era *de facto* şeful statului; în CPUN, instituţie cu valenţe parlamentare, Frontul deţinea jumătate din locuri; nu în ultimul rând, guvernul provizoriu era condus de Petre Roman, pe atunci mâna dreaptă a lui Ion Iliescu. Ulterior, statutul său de deţinător unic al puterii a fost confirmat şi

[58] Conform deciziei nr. 22/ 30.04.1992 a Tribunalului Municipiului Bucureşti.

legitimat prin alegerile parlamentare şi prezidenţiale din 20 mai 1990.

Pe de altă parte, putem vorbi despre o nouă entitate politică de sine stătătoare, alături de Frontul iniţial, spre sfârşitul anului 1991, pe măsura adâncirii faliei generată de polarizarea frontiştilor în jurul celor două personalităţi ale sale, Ion Iliescu şi Petre Roman, liderii partidelor care vor lua locul FSN.

Scindarea Frontului a devenit efectivă la începutul anului 1992, o dată cu retragerea aripii Iliescu de la lucrările Convenţiei Naţionale FSN din 27-29 martie, recunoscându-se astfel situaţia în care se găsea FSN de cel puţin şapte luni de zile, adică după căderea guvernului Roman, în septembrie 1991. Nemulţumiţi că Ion Iliescu nu a fost nominalizat drept candidat prezidenţial al FSN pentru proximele alegeri, adepţii acestuia au decis să se separe de gruparea Roman, constituindu-se într-o altă formaţiune politică. Formal, deci, FDSN pornea ca o disidenţă politică, dar legăturile sale cu vechiul Front erau mult prea puternice pentru a-l considera un partid cu totul nou. Este însă cert că după acest moment existau legal două Fronturi, care-şi vor disputa moştenirea frontistă într-un veritabil război românesc al rozelor.

Prima manifestare oficială a FDSN a reprezentat-o Conferinţa sa Naţională din 27-28 iunie 1992, o replică directă la Convenţia FSN din martie acelaşi an. Participanţii la Conferinţă s-au grăbit să-l asigure pe Ion Iliescu că îi vor susţine candidatura prezidenţială, abia apoi trecând la votarea statutului, programului şi conducerii partidului. **Au fost constituite Consiliul**

Naţional (135 de membri) şi Biroul Exceutiv Central (32 de membri). Preşedinţia partidului i-a fost încredinţată lui Oliviu Gherman, secondat de Ion Solcanu, Alexandru Lăpuşan, Gheorghe Vâlceanu, Florica Dumitrescu, Dan Mircea Popescu, Elena Preda – vicepreşedinţi – şi Vasile Văcaru – secretar general. Printre cei 26 de secretari ai partidului se numărau Ovidiu Muşetescu, Constantin Ivanovici şi Octav Cozmâncă. Desigur, adevăratul lider al partidului era Ion Iliescu, care însă, ca preşedinte în exerciţiu al României, nu putea fi şi membru de partid.

Cât priveşte celălalt Front, participanţii la reuniunea din primăvara lui 1992 i-au încredinţat conducerea formaţiunii, cu noua denumire de Partidul Democrat, lui Petre Roman, a cărui carieră ca lider al acestui partid avea să se încheie 9 ani mai târziu, după alegerile din 2000.

Cu Ion Iliescu pe post de locomotivă electorală, FDSN a câştigat alegerile parlamentare din septembrie 1992, chiar dacă performanţa sa electorală s-a situat la nici jumătatea celei a FSN din mai 1990. Ion Iliescu şi-a reconfirmat şi el poziţia de preşedinte al României. A urmat lunga guvernare Văcăroiu, la sfârşitul căreia FDSN, rebotezat, din iulie 1993, Partidul Democraţiei Sociale din România, deşi mai puternic ca partid, a fost sancţionat de electorat pentru tendinţele sale hegemonice, dar şi pentru proliferarea corupţiei. **Sub aspect organizatoric, Conferinţa Naţională din iulie 1993 s-a remarcat, pe lângă schimbarea denumirii**

partidului, prin promovarea lui Adrian Năstase – desemnat preşedinte executiv – în postura liderului *de factor* al PDSR. Totodată, PDSR a înghiţit trei mici partide: Partidul Republican, Partidul Socialist Democratic Român şi Partidul Democrat Cooperatist.

După alegerile pierdute în 1996, părăsit de mulţi dintre suporterii săi conjuncturali şi incapabil să se reformeze, partidul până mai ieri cel mai puternic din România a traversat cea mai neagră perioadă din întreaga sa istorie. Momentul critic l-a reprezentat schisma din vara anului 1997, repetându-se parcă trasă la indigo situaţia Frontului din martie 1992. La Conferinţa Naţională PDSR din 20-21 iunie 1997, grupul „reformator", reprezentat de Teodor Meleşcanu, Viorel Sălăgean, Iosif Boda, Mircea Coşea şi Marian Enache, pentru care convieţuirea cu „conservatorii" din partid devenise imposibilă, a anunţat constituirea unui alt fel de PDSR, mai social-democrat, mai pragmatic şi, nu în ultimul rând, mai moral. Acest alt fel de PDSR – Alianţa pentru România – condus de Teodor Meleşcanu, un politician cu certă notorietate publică, va urma o traiectorie ascendentă surprinzătoare pentru un nou venit pe scena politică. **După schismă, participanţii la Conferinţa Naţională i-au încredinţat partidul lui Ion Iliescu, cu doar 41 de voturi împotrivă dintr-un total de 524, secondat de Adrian Năstase – prim-vicepreşedinte – şi Ioan Mircea Paşcu, Sorin Oprescu, Dan Ioan Popescu, Hildegard Puwak, Rodica Stănoiu – vicepreşedinţi. Aceştia intrau în componenţa Biroul Executiv**

Central (în total 24 de persoane), alături de alţi membri precum Miron Mitrea, Alexandru Lăpuşan, Dumitru Dîngă, Mihai Mălaimare, Doru Ioan Tărăcilă, Dan Mircea Popescu sau Nicolae Văcăroiu. În fine, noul Consiliul Naţional a fost extins la 335 de persoane. În general, echipa executivă a PDSR era compusă din oameni apropiaţi preşedintelui Iliescu, reprezentând însă o altă generaţie. De altfel, componenţa conducerii executive era o mostră a modului în care Ion Iliescu concepea revigorarea partidului, inspirat denumit de ziarişti drept o „perestroika".

Dar revigorarea partidului nu s-a datorat lui Ion Iliescu, în ciuda unor schimbări operate în discursul şi chiar în stilul politic ale PDSR[59]. În fapt, principala contribuţie la ascensiunea PDSR a avut-o Convenţia Democratică şi, în general, coaliţia aflată la putere, a cărei prestaţie guvernamentală a fost absolut dezamăgitoare. Deja în 1999 sondajele de opinie indicau limpede tendinţa inversării poziţiilor deţinute de primele două formaţiuni politice, pentru ca la sfârşitul anului distanţa dintre PDSR şi CDR să se stabilizeze la dublul procentelor atrase de aceasta din urmă. Sondajele confirmau aceeaşi ierarhie şi pentru candidaţii prezidenţiali. La începutul anului 2000, PDSR şi Ion Iliescu erau în mod cert actorii care dominau scena politică[60].

[59] Bunăoară, PDSR şi-a schimbat atitudinea în ce priveşte chestiunea proprietăţii, considerând că „proprietatea privată stă la baza economiei de piaţă" (cf. Programului politic adoptat la Conferinţa Naţională PDSR din octombrie 1999).

Pregătirea partidului pentru revenirea la putere a adus şi câteva noutăţi strategice. Pe de-o parte, pe 25 februarie a fost parafat acordul cu Partidul Umanist Român privitor la constituirea alianţei politice Polul Democrat-Social din România (prescurtat tot PDSR), care va avea liste comune la alegerile parlamentare şi va susţine un candidat unic pentru preşedinţia României. Polul a fost lărgit la începutul lunii septembrie, prin cooptarea Partidului Social Democrat Român, condus de Alexandru Athanasiu. PSDR a primit 15 locuri eligibile pe listele Polului, perspectiva fiind cea fuziunii celor două formaţiuni social-democrate. Trebuie precizat că PSDR, deja membru al Internaţionalei Socialiste, condus până în 1999 de Sergiu Cunescu, a fost component al CDR, pe care a părăsit-o, în 1995, pentru o uniune cu PD, care l-a propulsat la putere în mandatul 1996-2000. Amintind de modelul CDR, Polul se distingea însă printr-un grad sporit de integrare, constituindu-se ca o unică formaţiune parlamentară.

O altă componentă a strategiei de campanie a PDSR a constituit-o lărgirea spijinului electoral din partea sindicatelor, tactica amintind oarecum de experienţa laburiştilor din Marea Britanie. După acordul de colaborare semnat cu CNSLR-„Frăţia" încă înainte de scrutinul local, PDSR a obţinut

[60] Conform Barometrului de opinie publică din mai 2000, realizat de MMT la comanda Fundației pentru o Societate Deschisă, PDSR se situa pe prima poziție în preferințele electorale, cu 47% din totalul acestora, în timp ce CDR, pe poziția a doua, atrăgea numai 15% dintre posibilii votanți. Similar, Ion Iliescu ar fi fost votat ca preşedinte al României de 51% dintre români, față de cei 19% care îl preferau pe Emil Constantinescu.

„susţinerea condiţionată” în alegeri din partea celeilalte mari centrale sindicale, Blocul Naţional Sindical, al cărui vicepreşedinte Matei Brătianu era deja membru al partidului. Primul pas concret al parteneriatului BNS-PDSR l-a reprezentat negocierea numărului şi ocupanţilor locurilor alocate sindicatelor pe listele parlamentare ale PDSR. În discuţie erau, la acea dată, trei locuri eligibile acordate membrilor BNS, la care se adăugau alte patru pentru reprezentanţii CNSLR-„Frăţia”, pentru care concurau, printre alţii, Ion Rădoi (lider al sindicatelor de la Metrou – BNS), Dumitru Chiriţă (lider al sindicatelor din electricitate - BNS), Pavel Todoran şi Ioan Andrei (ultimii de la CNSLR-„Frăţia”). Toţi aceştia se vor regăsi printre viitorii deputaţi PDSR, alături de Elena Sporea, preşedinta „Agrostar”.

Pe de altă parte, o direcţie surprinzătoare a campaniei a reprezentat-o ofensiva PDSR pe plan extern pentru convingerea cancelariilor occidentale că partidul, o dată ajuns la putere, va continua atât reforma economică în ţară, cât şi politica de integrare euro-atlantică a României. Astfel, o delegaţie a PDSR condusă de Adrian Năstase a efectuat o vizită oficială în Marea Britanie, la invitaţia Foreign Office-ului, după cum prim-vicepreşedintele partidului a avut o întrevedere cu Bill Clinton, cu ocazia participării la lucrările Convenţiei Partidului Democrat din SUA. Ulterior, în a doua decadă a lunii septembrie, cu prilejul unei vizite de o săptămână în SUA, Ion Iliescu a reafirmat, în întâlniri precum cea cu congresmenul Tom Lantos sau oficiali ai Băncii Mondiale, că partidul său „va promova o politică

externă prooccidentală, va lupta împotriva corupţiei şi va încuraja investiţiile străine”.

În fine, în contextul pregătirii alegerilor, pot fi amintite şi acordurile de colaborare încheiate de PDSR cu alte mici formaţiuni politice şi nepolitice, menite şi ele a contribui la sublinierea imaginii de câştigător a partidului lui Ion Iliescu. Printre formaţiunile care au bătut palma cu PDSR s-au numărat Partidul Pensionarilor, Partida Rromilor, PNL-Câmpeanu, Partidul Reconcilierii Naţionale (al cărui lider, prinţul Paul de România era unul dintre candidaţii la alegerile prezidenţiale), Polul Ecologist şi Asociaţia Revoluţionarilor Club TV 22.

Aşadar, lider de necontestat al unei alianţe electorale cu aceleaşi iniţiale – PDSR (Polul Democrat Social din România) –, înconjurat de o pleiadă de formaţiuni minore, beneficiind de spijinul sindicatelor şi cu o imagine de învingător, PDSR era pregătit pentru a reveni la putere, singura problemă pe care urnele urmau să o tranşeze era aceea a majorităţii parlamentare pe care o va obţine.

De altfel, forţa şi unitatea partidului nu au fost afectate nici de tradiţionala bătălie pentru poziţii mai bune pe listele electorale, soldată, ca în toate partidele, cu tensiuni între centru şi filiale, şi chiar, pe ici pe colo, cu dezertări. În general, numărul mare de locuri eligibile a făcut posibil ca mai toţi aspiranţii la un fotoliu parlamentar să poată fi cuprinşi pe listele Polului, desigur, după forţa şi influenţa fiecăruia. Trebuie însă spus că un procent însemnat dintre vechii parlamentari PDSR nu s-a mai aflat printre noii candidaţi ai partidului, mulţi dintre aceştia din urmă notabilităţi locale cu

o bună situaţie financiară. Unii dintre vechii parlamentari s-au împăcat, de voie de nevoie, cu situaţia, precum Vasile Văcaru[61], alţii, ca Gheorghe Dumitraşcu, au ales calea demisiei din partid. Cu titlu de exemplu, pe listele Polului se vor regăsi, alături de liderii şi personalităţile partidelor componente, cei cinci reprezentanţi ai sindicatelor deja amintiţi, fostul pesemist Adrian Păunescu, Florea Voinea, managerul INTACT, firma care administrează grupul de presă al lui Dan Voiculescu, reprezentantul rromilor Mădălin Voicu, fostul pedist Adrian Severin, ex-ţărănistul George Pruteanu etc.

Rezultatul scrutinului din 26 noiembrie 2000 s-a plasat în prelungirea predicţiilor din sondaje. PDSR a câştigat detaşat alegerile parlamentare, primind 36,61% din voturi (3.968.464 votanţi) pentru Senat, respectiv 37,09% (4.040.212) pentru Camera Deputaţilor, cu peste 16 procente mai mult decât ocupantul locului doi şi la distanţă de 30 de procente de partidul clasat pe locul trei. Şi Ion Iliescu a câştigat prima rundă a prezidenţialelor, cu un scor similar partidului – 36,35%. Urmând a disputa runda finală (din 10 decembrie) cu Corneliu Vadim Tudor, candidatul Polului a beneficiat de voturile tuturor forţelor democratice, ajungând la un surprinzător scor de 66,83%. Aşadar, o dublă victorie pentru PDSR, de altfel anticipată, care îi va permite să deţină toate pârghiile puterii, în ciuda neatingerii majorităţii parlamentare absolute. Dar şi acest inconvenient

[61] La scurtă vreme după alegeri, pe 4 martie 2001, Vasile Văcaru, fost senator şi vicepreşedinte al partidului, a decedat.

va fi depăşit de PDSR prin politica de tip partid dominant pe care o va promova cu asiduitate.

Cele circa 37 de procente obţinute în urma votului i-au permis Polului să deţină în jur de 45% din mandatele noului legislativ, ca efect al redistribuirii în favoarea sa a procentelor cumulate de formaţiunile clasate sub pragul electoral. Concret, din cele 140 de locuri ale Senatului, un număr de 65 i-au revenit Polului, ceea ce reprezenta 46,43%. Similar, grupul parlamentar PDSR din Camera Deputaţilor, cu 155 de reprezentanţi, deţinea o pondere de 44,93% din totalul celor 345 de locuri din Cameră (inclusiv cele 18 mandate ale minorităţilor naţionale, altele decât cea maghiară). Pentru acoperirea celor 5-6 procente care despărţeau Polul de majoritatea absolută, liderii săi au optat pentru alianţa cu UDMR, obţinând, pe lângă controlul asupra Camerelor, şi bonusuri din partea cancelariilor occidentale. Pentru mai multă siguranţă, PDSR a atras de partea sa şi PNL, astfel că majoritatea parlamentară depăşea, la debutul guvernării Năstase, pragul de 60 de procente[62].

După revenirea oficială a lui Ion Iliescu la Palatul Cotroceni şi învestirea guvernului Năstase, PDSR a avut răgazul să pună ordine şi în propria-i ogradă, ceea ce a însemnat convocarea adunării reprezentanţilor naţionali. Desfăşurată pe 19 ianuarie 2001, Conferinţa Naţională Extraordinară a PDSR a constituit mai degrabă o simplă formalitate. Reuniţi într-un congres al

[62] Protocoalele cu UDMR şi PNL au fost semnate pe 27 decembrie 2000, la o lună de la alegeri şi înainte cu o zi de învestirea guvernului Năstase. Cel cu UDMR a fost reînnoit în fiecare din anii următori.

învingătorilor, pedeseriştii trebuiau doar să confirme schimbarea din vârful ierarhiei partidului. **Delegaţii la congres l-au ales, în unanimitate, ca preşedinte al PDSR pe Adrian Năstase. Totodată, organismele centrale de conducere şi-au mărit componenţa. Şeful Camerei Deputaţilor, Vale Dorneanu, şi noii miniştri Mihai Tănăsescu şi Şerban Mihăilescu au fost incluşi în Biroul Executiv, iar celor 6 vicepreşedinţi de până atunci, li s-au adăugat Ion Solcanu, Viorel Hrebenciuc, Miron Mitrea, Doru Ioan Tărăcilă şi Florin Georgescu. O surpriză, singura de altfel, a constituit-o numirea lui Cozmin Guşă în postul de secretar general al partidului.** Fost angajat al Companiei Jurnalul, din „ograda" lui Dan Voiculescu, şi proaspăt membru al PDSR, noul secretar general a beneficiat de atuul de a fi fost nominalizat chiar de noul preşedinte ales al PDSR, căruia îi va fi adjunct în problemele de administrare a partidului, dar şi purtător (neoficial) de cuvânt. De altfel, numirea lui Cozmin Gusă, care avea să se remarce prin calitatea de a fi agresiv în raport cu adversari care nu-i aparţineau, a reprezentat primul semn al intrării partidului în noua epocă Năstase. O epocă dominată de ambiţia preşedintelui său, de altfel un om cu certe calităţi, de a deveni *number one* în politica românească, a cărei principală consecinţă a fost evoluţia conflictuală a partidului. În fine, trebuie subliniat că decizia congresului de validare a noului preşedinte a reprezentat o premieră în viaţa politică românească postcomunistă prin

aceea că şeful cabinetului a devenit şi şef al partidului de guvernământ. În termenii raporturilor de putere, o asemenea coincidenţă a funcţiilor făcea să crească forţa titularului acestora.

Un al doilea congres al PDSR pe anul 2001, totodată şi ultimul din istoria partidului cu această titulatură, s-a desfăşurat cinci luni mai târziu, pe 16 iunie, într-o atmosferă similară. Evenimentul, considerat istoric de participanţi, a reprezentat naşterea oficială a Partidului Social Democrat, în urma fuziunii micului PSDR cu marele PDSR, decisă prin votul unanim al celor 4030 de delegaţi prezenţi la Sala Palatului din Bucureşti. **Tot în unanimitate, Adrian Năstase a fost confirmat ca preşedinte al noului partid. Pentru Alexandru Athanasiu, liderul PSDR, s-a înfiinţat funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional, un al doilea reprezentat al acestui partid, ministrul Georgiu Gingăraş, devenind al 12-lea vicepreşedinte PSD, alături de cei 11 ai fostului PDSR. Cu această ocazie, în Biroul Executiv Central, organism a cărei componenţă se apropia astfel de suta de membri, au mai fost cooptaţi dizidenţi ai altor partide, precum Cristian Dumitrescu (fost PD), Dorin Lazăr Maior (fost PRM) sau Doru Viorel Ursu (fost ApR). Alţi trei parlamentari care părăsiseră PD – Simona Marinescu, Avram Filipaş şi Dan Ionescu – au devenit membri în Consiliul Naţional PSD.** Schimbările statutare decise de congres au fost însoţite de adoptarea unui nou program politic. , a cărui esenţă a fost rezumată

de liderul partidului în discursul său: „Cel mai târziu în 2007 va trebui să avem o economie pe deplin operantă, cu un sector privat majoritar în structura economiei, pieţe funcţionale, un sistem bancar puternic. La sfârşitul acestei perioade va trebui ca toate relaţiile economice şi sociale să fie reglementate şi să funcţioneze în spiritul societăţii spre care dorim să ne îndreptăm”. Pe de altă parte, singurul eveniment care a tulburat cât de cât unanimitatea social-democraţilor a fost declaraţia lui Sergiu Cunescu din ziua anterioară congresului, prin care îşi manifesta dezacordul faţă de fuziune. Dar fostul preşedinte al PSDR nu mai reprezenta decât trecutul politic al acestui partid.

Îndeosebi în prima jumătate a mandatului câştigat în noiembrie 2000, PSD s-a comportat ca o organizaţie de tipul *catch-all-party,* cu avantajele şi dezavantajele care decurg de aici. În prima categorie intră sporirea forţei organizaţiilor partidului, a grupurilor sale parlamentare, ca rezultat al fenomenului migraţiei politice; din a doua categorie face parte tendinţa slăbirii coeziunii partidului, manifestată pe două planuri principale: puternica autonomizare a unor organizaţii locale şi redeschiderea a ceea ce putem numi conflictul originar al partidului, cel dintre *iliescieni* şi *neiliescieni*, aceştia din urmă avându-l acum în frunte pe Adrian Năstase. De la jumătatea anului 2003 avea însă să se producă schimbări importante, atât organizatorice cât şi politice.

Cea mai importantă a reprezentat-o reîntoarcerea partidului la tradiţiile fostului PDSR,

arătată de deciziile conducerii partidului din vara acelui lui 2003. Astfel, fostul ministru al Administraţiei, **Octav Cozmâncă, a devenit preşedinte executiv al partidului, o funcţie inexistentă până atunci în organigrama şi statutul PSD. Numirea a căpătat legalitate două săptămâni mai târziu, Consiliul Naţional PSD din 9 iulie 2003, aprobând înfiinţarea funcţiei respective.** Aducerea lui Octav Cosmâncă în poziţia de numărul doi în partid a avut ca efect colateral dezertarea lui Cozmin Guşă, cel pe care tot Adrian Năstase îl propulsase, în urmă cu doi ani, în poziţia de secretar general PSD, înlocuit acum cu fostul ministru al Turismului, Dan Matei Agaton. Totodată, **numărul membrilor Consiliului Naţional a ajuns la 1079 (de la 950), cel a Biroului Executiv Central la 161 (de la 110), Adrian Năstase având acum 20 de adjuncţii (vicepreşedinţi), o adevărată performanţă chiar şi pentru PSD. Adăugându-se celor 14 deja existenţi, cei noi 6 vicepreşedinţi erau: Ion Sasu (fost PRM), Acsinte Gaspar, Mircea Geoană, Şerban Mihăilescu, Victor Ponta, Mihai Tănăsescu.**

Reorganizarea conducerii partidului a continuat la nivel local după aceeaşi reţetă, preşedintele fiecărei organizaţii de partid urmând să fie dublat de un preşedinte executiv local. Ca şi în cazul numirii lui Octav Cosmâncă, scopul măsurii era eficientizarea activităţii partidului în perspectiva alegerilor, dar şi cel de a trece în plan secund baronii locali, în general preşedinţi de organizaţii, cum este cazul,

bunăoară, al lui Marian Oprişan revenit în fruntea filialei PSD Vrancea.

Modificările statutare au căpătat un echivalent politic prin schimbările operate în strategia partidului. O dată, prin aparent surprinzătoarea fuziune cu Partidul Socialist al Muncii şi Partidul Socialist al Renaşterii Naţionale, partide plasate undeva la periferia scenei politice, recuperate însă de PSD doar pentru eticheta lor socialistă. A doua oară, prin mesajul transmis de liderul PSD cu ocazia discursului rostit la Consiliul Naţional, discurs cu certe accente stângist-populiste: dublarea pensiilor pentru agricultori plus câte două milioane de lei pentru fiecare hectar de teren agricol arabil, o nouă etapă de recolerare a pensiilor, creşterea alocaţiei pentru copiii din familiile sărace sau introducerea tichetelor pentru căldură.

Accentuarea orientării de stânga a partidului a contribuit la performanţa sa electorală de la alegerile din noiembrie 2004, când PSD a reuşit, în premieră, câştigarea pentru a doua oară consecutiv a competiţiei parlamentare. Uniunea Naţională PSD+PUR a obţinut 37,17% din voturile pentru Senat (3.798.607 votanţi), respectiv 36,80% din cele pentru Camera Deputaţilor (3.730.352 votanţi). Cu un scor electoral practic egal cu cel din urmă cu patru ani, PSD, împreună cu PUR, a câştigat mai puţine mandate – 57 la Senat şi 132 la Cameră. Pe de altă parte, PSD a pierdut alegerile prezidenţiale – Adrian Năstase fiind depăşit de Traian Băsescu cu circa 300.000 de voturi – şi, drept urmare, guvernarea. Semieşecul electoral a avut urmări asupra

reaşezării raporturilor din interiorul partidului, ca şi asupra forţei partidului în ansamblul eşichierului politic românesc.

La **Congresul din 2005**, Ion Iliescu a pierdut, în condiţii pe care le putem considera excepţionale, competiţia pentru şefia partidului. **Aceasta a revenit trioului format din Mircea Geoană – preşedinte, Adrian Năstase – preşedinte executiv şi Miron Mitrea – secretar general.** Totuşi, noua formulă de conducere nu a putut asigura nici stabilitatea, nici relansarea partidului, astfel că un nou congres a trebuit organizat, la finele anului 2006. În urma acestuia, **Mirecea Geoană şi-a păstrat funcţia de preşedinte, cea de secretar general revenind lui Titus Corlăţean. Totodată, Ion Iliescu s-a reîntors la conducerea partidului, în poziţia de preşedinte de onoare.**

Deşi sub conducerea trioului Iliescu-Geoană-Corlăţean, a reuşit să-şi pună amprenta asupra vieţii politice – vezi, spre exemplu, suspendarea preşedintelui în exerciţiu, susţinerea guvernului Tăriceanu II sau majorarea pensiilor – PSD nu a mai putut depăşi poziţia de partid secund. Spre comparaţie, dacă în 1999, sondajele indicau o tendinţă constantă de creştere a principalului partid de opoziţie, confirmată la alegerile din 2000, la finele lui 2007, performanţa sa electorală era una modestă, cu puţin peste 20 de procente, palierul de 15-25% fiind cel în care PSD s-a menţinut pe toată perioada de după alegerile din 2004.

În acelaşi timp, în interiorul PSD s-a făcut simţită o tendinţă de „federalizare” a partidului,

de descentralizare a deciziei, care, deşi congruentă evoluţiei moderne a unui partid politic, a afectat coeziunea şi forţa partidului.

În fine, în contextul electoral al anului 2008, incapacitatea PSD de a depăşi postura de partid secund al scenei politice va avea urmări directe nu doar asupra propriei sale dinamici, ci şi asupra întregii vieţi politice, existând premisele producerii unei veritabile schimbări în formula politică românească postcomunistă. Anume, sfârşitul alternanţei Putere-Opoziţie pentru PSD.

Sistemul partidist în România

Evoluţia partidismului românesc

Constituirea, în a doua jumătate a secolului al IX-lea, a primelor partide politice moderne – Partidul Naţional Liberal şi Partidul Conservator – a inaugurat etapa bipartidismului şi a rotativei guvernamentale, care s-a întins până la primul război mondial. Deşi în această perioadă, îndeosebi spre sfârşitul ei, au funcţionat mai multe partide politice, PNL şi PC au dominat categoric viaţa politică, situaţie reflectată şi în alternanţa la guvernare a liberalilor şi conservatorilor. Celelalte partide, în general constituite prin desprinderea unor grupuri din PNL şi PC – precum Partidul Liberalilor Sinceri sau Partidul Liberal-Conservator – au jucat un rol politic minor. Pe ansamblu, în această etapă sistemul a avut toate caracteristicile *bipartidismului pur*.

Încă din ultimii ani ai secolului al XIX-lea au apărut semnele crizei sistemului bipartidist, în principal datorită mutaţiilor petrecute pe scena politică prin apariţia unui al treilea partid cu potenţial politic – Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România, în 1893 – şi ruperea echilibrului dintre PNL şi PC. Totuşi, aceste schimbări nu au fost suficiente pentru a reconfigura sistemul de partide, în condiţiile în care votul se menţinea cenzitar.

Transformările economice şi sociale generate de realizarea unităţii naţionale a statului român şi introducerea votului universal (iniţial doar pentru bărbaţi) şi-au pus amprenta în mod decisiv asupra configuraţiei sistemului de partide. În perioada interbelică, PNL a continuat să joace un rol decisiv pe scena politică, având drept

concurenţi, în absenţa conservatorilor, un număr mare de partide nou constituite. După 1918 spectrul politic s-a diversificat cu rapiditate, dar a crescut într-o măsură similară instabilitatea partidistă şi politică. Chiar dacă PNL şi-a menţinut influenţa în viaţa politică iar Partidul Naţional Ţărănesc – constituit în 1926, prin fuziune dintre Partidul Naţional Român (I. Maniu) şi Partidul Ţărănesc (I. Mihalache) – a tins să ia devină al doilea partid al ţării, sistemul nu şi-a mai păstrat caracteristicile bipartidismului pur. Numărul mare de actori politici, competiţia dintre PNL şi PNŢ, ca şi predominanţa liberalilor confereau sistemului de partide aspectul unuia *multipartidist*.

În pragul celui de al doilea război mondial, mai exact în 1938, amendarea Constituţiei din 1923 în sensul restrângerii principiilor democratice şi înlocuirii pluripartidismului cu o singură formaţiune politică legală – Frontul Renaşterii Naţionale, a regelui Carol al II-lea – a deschis drum *monopartidismului (în varianta cu partid hegemon)*.

Întrerupt pentru o scurtă perioadă, între 1945 şi 1947, când a fost reinstaurat pluralismul politic, sistemul monopartidist a continuat să funcţioneze timp de peste patru decenii, până în 1989. Prin caracteristicile sale, sistemul din perioada regimului comunist s-a încadrat în categoria *monopartidismului integral*.

Anul 1990 a semnificat revenirea la pluripartidism, cel mai spectaculos şi mai dinamic fenomen politic de după prăbuşirea comunismului reprezentându-l renaşterea partidelor politice democratice. Specificul tranziţiei româneşti a

făcut ca sistemul de partide să evolueze în coordonatele *multipartidismului*.

În primii doi ani consecutivi alegerilor din 1990 stabilitatea sistemului a avut profund de suferit. Era, în fapt, perioada de recompunere a spectrului politic, dominat, pe de-o parte, de o construcţie politică nepartinică – Frontul Salvării Naţionale –, iar pe de alta, de un accentuat fenomen de fărâmiţare partidistă. Se poate considera că perioada provizoratului s-a încheiat în 1992, odată cu scindarea FSN în cele două partide succesoare – unul condus de Petre Roman, celălalt de Ion Iliescu – şi constituirea alianţei partidelor istorice – Convenţia Democratică din România. Acestea şi alte câteva partide mai importante se vor confrunta în campania electorală pentru alegerile parlamentare din toamna aceluiaşi an.

În perioada de după 1992, numărul mare de partide parlamentare, distribuţia relativ echilibrată a mandatelor acestora, ca şi guvernările de coaliţie au dat consistenţă sistemului multipartidist, în interiorul căruia au alternat fazele multipartidismului pur (integral) şi multipartidismului cu partid dominant.

Numărul efectiv de partide în România

Pentru a analiză mai detaliată a formulei sistemului de partide din România postcomunistă, vom utiliza numărul efectiv de partide (indicele N). Cum am arătat mai sus, indicele N se calculează pe baza puterii relative a partidelor parlamentare, respectiv a procentului de mandate deţinut de fiecare dintre acestea. Concret, se va

calcula valoarea indicelui N pentru fiecare scrutin parlamentar din perioada avută în vedere şi, în cazul parlamentelor bicamerale, pentru fiecare cameră în parte, numărul efectiv de partide fiind media valorilor astfel obţinute. În cazul de faţă, din raţiuni didactice, vom limita analiza la camera secundă a parlamentului României, fără însă a afecta relevanţa rezultatului. Bicameralismul românesc nu diferenţiază cele două camere sub aspectul constituirii lor, al reprezentării şi nici sub cel al atribuţiilor formale. Prin urmare, putem folosi ca eşantion reprezentativ datele alegerilor pentru Senat.

Cele cinci ediţii ale alegerilor parlamentare din România postcomunistă s-au desfăşurat în baza scrutinului de tip proporţional cu liste blocate, reglementat iniţial de Decretul-lege din martie 1990, de Legea nr. 68 din 1992 şi de Legea nr. 373 din 2004. Condiţiile tehnice şi politice au fost însă diferite. Pe de-o parte, la alegerile din 1990 nu a existat un prag electoral explicit, dar pentru următoarele două alegeri s-a utilizat un prag de 3%, pentru ca în 2000 acesta să crească la 5%. Pe de altă parte, partidele însele au urmat un proces de sedimentare organizatorică şi politică, marcat de numeroase fragmentări şi reorganizări, care s-a reflectat în rezultatul alegerilor.

La primele alegeri libere şi-au anunţat participarea un număr de 71 de formaţiuni politic care şi-au disputat cele 510 locuri ale parlamentului bicameral de atunci. Lipsa pragului electoral a făcut ca, pe ansamblu, numărul formaţiunilor calificate în parlament să fie excesiv,

în mod deosebit pentru Adunarea Deputaţilor (actualmente Camera Deputaţilor), apropiindu-se de 30. În prima cameră s-au regăsit şi formaţiunile minorităţilor etnice, reprezentate fiecare de câte un deputat. În Senat au obţinut reprezentare 7 partide ale căror mandate s-au distribuit după aceeaşi formulă puternic dezechilibrată ca şi a primei camere.

Numărul efectiv de partide – 1990

Formațiunea	Voturi %	Mandate	
		Nr.	%
FSN	67,02	92	77,31
UDMR	7,20	12	10,08
PNL	7,06	10	8,40
MER	2,45	1	0,84
PNȚCD	2,50	1	0,84
AUR-PUNR	2,15	2	1,68
PDAR	1,59	1	0,84
Total	89,97	119	100
N	-	1,63	

Aşadar, în timp ce numărul real al partidelor din Senat era de 7, indicele N arăta o valoare de numai 1,62 unităţi. Diferenţa de peste 5 unităţi este datorată masivului dezechilibru parlamentar – primul partid controla 77% din locurile Senatului, de 10 ori mai mult decât partidul clasat al doilea.

Doi ani mai târziu, deşi la alegeri a participat un număr similar de formaţiuni politice, rezultatele au fost cu totul altele din perspectiva configuraţiei sistemului de partide. Comparativ cu 1990, principala schimbare a reprezentat-o echilibrarea parlamentului, diferenţa dintre primele două partide reducându-se drastic, la

numai 11 procente. În acelaşi timp, primul partid nu mai reuşea să depăşească majoritatea de 50%, plasându-se cu 15 procente mai jos de acest prag. Dacă în 1990 parlamentul avea o structură majoritară şi puternic dezechilibrată, noua structură parlamentară era minoritară şi echilibrată.

Numărul efectiv de partide - 1992

Formaţiunea	Voturi %	Mandate	
		Nr.	%
FDSN	28,3	49	34,3
CDR	20,2	34	23,8
FSN	10,4	18	12,6
PUNR	8,1	14	9,7
UDMR	7,6	12	8,4
PRM	3,9	6	4,2
PDAR	3,3	5	3,5
PSM	3,2	5	3,5
Total	85	143	100
N	-	4,74	

Se remarcă triplarea numărului efectiv al partidelor parlamentare, pe fondul creşterii cu o unitate a numărului real al partidelor, în ciuda introducerii unui prag electoral de 3%, şi a sporirii mandatelor senatoriale de la 119 la 143[63].

Anul 1996 nu s-a remarcat prin schimbarea configuraţiei partidiste, ci prin prima alternanţa la putere. Practic, CDR şi PSDR (fostul FDSN) şi-au schimbat locurile, în timp ce camera şi-a păstrat structura minoritară echilibrată. Totodată, doar 6

[63] Se poate aprecia că pragul electoral şi-a făcut datoria la Camera Deputaţilor, unde numărul real al partidelor s-a redus la 7 (aceleaşi din Senat, mai puţin PDAR).

formaţiuni politice au trecut pragul de 3%, deşi numărul real al partidelor parlamentare era mai mare. Situaţia s-a datorat faptului că după momentul alegerilor, alianţa CDR şi-a constituit două grupuri senatoriale distincte, pe structurile principalelor partide componente – PNŢCD şi PNL. Totuşi, există suficiente raţiuni pentru a considera CDR o formaţiune unitară, ponderea sa parlamentară fiind apreciată ca atare în calculul indicelui N.

Numărul efectiv de partide - 1996

Formaţiunea	Voturi %	Mandate	
		Nr.	%
CDR	30,70	53	37,06
PDSR	23,08	41	28,67
USD	13,16	23	16,08
UDMR	6,82	11	7,69
PRM	4,54	8	5,59
PUNR	4,22	7	4,90
Total	82,52	143	100
N	-	3,90	

O nouă schimbare în configuraţia sistemului de partide a adus scrutinul parlamentar din 2000, în condiţiile reorganizării scenei politice, a creşterii pragului electoral la 5% şi a unei uşoare descreşteri a numărului mandatelor senatoriale (de la 143 la 140). Rezultatele sunt redate în tabelul următor.

Numărul efectiv de partide - 2000

Formaţiunea	Voturi %	Mandate	
		Nr.	%
PDSR	37,09	65	46,43
PRM	21,01	37	26,43

PD	7,58	13	9,29
PNL	7,48	13	9,29
UDMR	6,90	12	8,57
Total	80,06	140	100
N	-	3,23	

Se remarcă distribuirea celor cinci formaţiuni parlamentare pe trei paliere: PDSR, cu peste 46% din mandatele senatoriale, pe primul palier, urmat, la jumătatea performanţei sale, de PRM şi celelalte trei partide fiecare cu ponderi sub 10% din mandate. Totodată, prima formaţiune îşi îmbunătăţeşte performanţele, deţinând cea mai puternică majoritate parlamentară de după 1992.

În fine, în urma alegerilor din 2004 au obţinut reprezentare parlamentară patru actori electorali, primii doi compuşi din câte două partide: Uniunea Naţională PSD+PUR (actual PC) şi Alianţa „Dreptate şi Adevăr PNL-PD". Caracteristice ale acestor alegeri au fost, pe de-o parte, diferenţa relativ redusă între primele două poziţii, de circa 5 procente, şi, pe de altă parte, în premieră, victoria partidului aflat la guvernare.

Numărul efectiv de partide - 2004

Formațiunea	Voturi	Mandate	
	%	Nr.	%
PDSR+PUR	37,17	57	41,61
PNL-PD	31,81	49	35,77
PRM	13,65	21	15,33
UDMR	6,23	10	7,30
Total	88,86	137	100
N		3, 03	

Rezumând, evoluţia numărului efectiv de partide din România în perioada 1990 – 2004

pentru distribuţia partidistă din Senat, este cea de mai jos.

Anul scrutinului	N
1990	1,63
1992	4,74
1996	3,90
2000	3,23
2004	3,03
Media	3,31

Pentru anul 1990, valoarea indicelui N plasează sistemul de partide într-o categorie atipică, care poate fi denumită „cu un partid şi jumătate" sau „cu partid cvasihegemon". O asemenea formulă dezechilibrată nu putea rezista prea mult, astfel că în urma alegerilor din 1992 sistemul s-a ordonat după regulile configuraţiei „multipartidiste fără partid dominant". Începând cu 1996, formula a tins către „multipartidismul cu partid dominant".

O asemenea evoluţie îndreptăţeşte, în bună măsură, afirmaţia că „sistemul de partide postdecembrist a fost foarte instabil"[64]. Într-adevăr, România a trecut prin mai multe configuraţii partidiste, prima fiind, cum am văzut, atipică, iar diferenţa dintre valoarea minimă şi cea maximă ale indicelui N este mare (3,11 unităţi). Pe de altă parte, dacă excludem prima perioadă,

[64] Cristian Preda, *România postcomunistă şi România interbelică,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 2002, p. 21.

observăm tendinţa sistemului de partide de a evolua către formula multipartidismului cu partid dominant, configuraţie ce rezultă şi din valoarea medie a indicelui N, foarte aproape de valoarea-etalon a categoriei (vezi mai sus).

După valoarea medie a indicelui N, comparativ cu ţările etalon ale Europei occidentale, situaţia României şi a altor cinci ţări est-europene (inclusiv România) este cea redată în tabelul de mai jos.

Țara	**N mediu**	N minim	N Maxim
Regatul Unit	**2,11**	1,99	2,27
Croația	***2,82***	*2,60*	*3,03*
România	***3,31***	*1,63*	*4,74*
Belgia	**4,32**	*2,45*	*6,51*
Slovenia	***4,63***	*4,39*	*4,87*
Estonia	***5,09***	*5,50*	*4,68*
Elveția	**5,24**	4,71	6,70
Letonia	***5,25***	*5,01*	*5,49*
Slovacia	***5,44***	*4,76*	*6,11*

(valorile indicelui N pentru ţările Europei occidentale sunt preluate din A. Lijphart, *Modele ale democrației,* Iaşi, Editura Polirom, 2000, p. 85).

Ca o apreciere generală, se poate remarca că ţările amintite se grupează în categoria sistemelor multipartidiste europene, valorile indicelui N fiind apropiate de cele înregistrate în ţările etalon pentru această categorie. Croaţia pare însă a fi o excepţie, dar trebuie ţinut cont de insuficienta stabilizare a sistemului de aici. Cotarea acestor foste ţări comuniste ca multipartidiste nu este surprinzătoare, dat fiind că prăbuşirea regimului comunist a însemnat şi explozia pluripartidismului.

În final, o precizare cu privire la modul de calcul al indicelui N pentru anul 2004 este absolut necesară. Nevoia rafinării analizei ne obligă să avem în vedere *mecanica* sistemului de partide, altfel spus comportamentul grupurilor parlamentare. Or, din perspectiva raportului Putere-Opoziţie de la momentul constituirii guvernului, PUR (PC) nu mai poate fi alăturat PSD, astfel că ponderile relative ale partidelor se modifică şi, ca atare, se modifică şi valoarea indicelui N. În acest caz, numărul efectiv de partide pentru 2004 este de 3,63 unităţi, iar valoarea sa medie ajunge la 3,43, sistemul menţinându-se însă în categoria multipartidismului cu partid dominant.

Sisteme electorale – sisteme partidiste[65]

Dacă alegerile libere, avându-şi temeiul în principiul legitimităţii civile, reprezintă modalitatea de desemnare a titularilor puterii în condiţiile democraţiei moderne, nu mai puţin importante sunt, în ordinea practică a lucrurilor, modalităţile concrete în care se înfăptuieşte acest act, respectiv formulele după care se alocă mandatele parlamentare în acord cu voturile obţinute de competitori. Alegerea modului de scrutin, respectiv de distribuire a mandatelor, este plină de semnificaţii politice în mod deosebit în ceea ce priveşte activitatea partidelor politice şi configuraţia sistemelor partidiste[66].

Sistemul electoral.

Între eficienţă şi echitate electorală

Modalităţile în care sunt desemnaţi conducătorii, preocuparea pentru o cât mai bună

[65] Prezentul capitol are caracter facultativ, scopul său fiind acela de a atrage atenția asupra corelației dintre alegeri și partide, pornind de la funcția partidelor de verigă, de mediere între cetățeni și guvernanți.

[66] Pe larg, despre sistemele electorale, vezi Al. Radu, *Sisteme electorale, tipologie şi funcționare,* Bucureşti, Ed. ProUniversitaria, 2007.

reprezentare politică a alegătorilor, asigurarea legitimităţii puterii, calitatea relaţiei dintre conducători şi conduşi, extinderea controlului social asupra puterii politice, toate acestea sunt raţiunile existenţei şi funcţionării sistemelor electorale.

În esenţă, **sistemul electoral, înţeles în sensul său strict de formulă electorală, reprezintă ansamblul mijloacelor şi metodelor prin care sunt desemnaţii titularii puterii, atât la nivel central, cât şi la nivel local, codificat juridic sub forma legii electorale.** Expresie juridică a opţiunii societăţii pentru un anume mod de scrutin o reprezintă legea electorală.

În sistemele democratice moderne desemnarea guvernanţilor se bazează pe actul simplu dar esenţial al votului. Pentru a fi exercitat acest act democratic fundamental, este nevoie de instituţionalizarea unui întreg edificiu juridico-politic care să asigure şi să garanteze şi să stabilească condiţiile votului. Aceste cerinţe sunt exprimate în mod primordial de legea fundamentală naţională – Constituţia. Orice regim constituţional democratic defineşte dreptul la vot ca fiind simultan *universal, egal, direct, secret* şi *liber exprimat*.

Pe de altă parte, alegerile democratice se bazează pe condiţia *regularităţii convocării la urne* a electorilor, ca expresie a controlului societal asupra puterii politice. Cum cetăţenii îşi desemnează reprezentanţii la nivel central şi local, tot ei sunt cei care apreciază periodic dacă cei aleşi au confirmat sau nu aşteptările lor.

Durata limitată a mandatelor alese dată de periodicitatea alegerilor reprezintă condiţia esenţială a menţinerii raporturilor democratice dintre conducători şi conduşi[67].

În lumea contemporană, alegerea conducătorilor politici se realizează printr-o diversitate de moduri de scrutin şi tehnici electorale, astfel că se poate aprecia că nu există sisteme electorale perfecte, ci modalităţi de scrutin mai bine adaptate dinamicii şi cerinţelor specifice ale unei societăţi. Exigenţa fundamentală a oricărei alegeri este aceea de a asigura o cât mai fidelă corespondenţă între opţiunile exprimate prin vot şi structura puterii politice rezultate, în condiţiile asigurării funcţionării optime a mecanismului politic. Aşadar, alegerile, în mod deosebit cele parlamentare, trebuie să asigure atât *echitatea electorală*, cât şi *eficienţa politică*. Echitatea şi eficienţa sunt, deci, criteriile principale după care sunt apreciate sistemele electorale şi în funcţie de care se delimitează modurile de scrutin.

Deşi în practica politică curentă se întâlneşte o mare varietate de formule electorale, acestea pot fi reduse, în esenţă, la **două moduri de scrutin**: **majoritar**, considerat mai eficient, şi **proporţional**, apreciat ca fiind mai echitabil.

Problema majorităţii

[67] Durata medie a unui mandat reprezentativ este de 4 ani, precum în România, însă există numeroase variaţii: cel mai scurt este al deputaţilor din SUA – 2 ani –, în timp ce mandatul senatorilor francezi este de 9 ani, iar senatorii germani au un mandat neprecizat.

Realizarea majorităţii este regula de bază care guvernează alegerile, fie ele locale sau generale. În general, prin majoritate se înţelege opinia dominantă într-o comunitate (corp electoral, adunare legislativă etc.), referitoare la o problematică, în favoarea căreia se exprimă cel mai mare număr de opţiuni. În mod uzual, majoritatea electorală se exprimă prin formula 50% +1 din voturi. Totuşi, în practică, majoritatea electorală cunoaşte diferite formule, funcţie de sistemul de referinţă, astfel că putem vorbi de majoritate simplă (propriu-zisă, 50%+1) sau calificată şi majoritate relativă sau absolută.

Pentru a înţelege mai bine specificul diferitelor categorii ale majorităţii electorale, ca şi consecinţele acestora, să studiem următoarea situaţie ipotetică. Pentru alegerea primarului dintr-o localitate cu 10.000 de cetăţeni cu drept de vot s-au prezentat la urne 8.000 dintre aceşti, iar rezultatul este următorul: candidatul A a obţinut 4.500 de voturi, iar candidatul B restul de 3.500. Într-o altă localitate, tot cu 10.000 de cetăţeni cu drept de vot şi 8.000 de participanţi, rezultatele sunt: candidatul A – 3.500 voturi, candidatul B – 3.000, iar candidatul C – 1.500 voturi. În ambele localităţi, fotoliul de primar a fost câştigat de candidatul A, însă cu majorităţi diferite. În primul caz, cele 4.500 de voturi reprezintă peste 50% din totalul celor 8.000 de participanţi la vot, în timp ce în al doilea caz, voturile câştigătorului reprezintă doar 45%. Raportat la numărul total al voturilor exprimate, numai candidatul A din prima localitate a câştigat alegerile cu majoritatea voturilor exprimate

(majoritatea absolută), în timp ce candidatul A din a doua localitate a obţinut doar cele mai multe voturi comparabil cu contracandidaţii săi (majoritatea relativă). Totodată, faţă de numărul total al alegătorilor (10.000), ambele alegeri au fost validate prin participarea majorităţii absolute a cetăţenilor cu drept de vot (8.000, adică 80%)[68].

Aşadar, regula majorităţii se exprimă fie sub forma **majorităţii absolute** – minimum 50%+1 din numărul total al voturilor exprimate – , fie sub cea a **majorităţii relative** – cele mai multe voturi obţinute comparativ cu ceilalţi competitori. Cum aceasta din urmă nu este o majoritate în sens strict, se preferă utilizarea termenului de **pluralitate**. Majoritatea absolută şi cea relativă (pluralitatea) reprezintă trăsături esenţiale ale formelor democratice contemporane. În general, acolo unde guvernanţii sunt desemnaţi prin proceduri electorale care generează majorităţi absolute, democraţiile sunt de tip *majoritarist*, în timp ce pluralităţile electorale sunt asociate cu democraţiile de tip *consensualist*[69].

Sisteme electorale de tip majoritar

Scrutinul majoritar este cel mai simplu şi totodată cel mai vechi mod de alegere a

[68] În practică această exigență este relativ greu de îndeplinit. Spre exemplu, la alegerile locale intercalate din Bucureşti din toamna anului 1998, turul întâi al acestor alegeri a fost invalidat pentru că bucureştenii nu s-au prezentat la vot în proporția cerută de lege, respectiv majoritatea absolută a alegătorilor (minimum 50%+1 din totalul bucureştenilor cuprinşi în listele electorale).

[69] A. Lijphart, *Modele ale democrației*, Iaşi, Ed. Polirom, 2000.

conducătorilor, fiind utilizat şi astăzi într-un număr mare de ţări.

Regula sa de bază este următoarea: **candidatul care a obţinut cel mai mare număr de voturi este declarat câştigător**. De aici şi principalele sale avantaje. Simplitatea sa permite un control social eficient al întregului proces electoral şi conduce la creşterea gradului de înţelegere a procesului electoral în rândul cetăţenilor, diminuând până la excludere riscurile vicierii rezultatului electoral. Totodată, scrutinul majoritar instituie o legătură puternică între aleşi şi alegători, fiind asociat, de regulă, cu votul uninominal.

Dar cel mai important avantaj provine din faptul că **scrutinul de acest tip conduce la constituirea unor guverne puternice, de regulă monocolore, bazate pe majorităţi parlamentare solide**. Experienţa ţărilor care practică acest mod de scrutin, în general cele în care funcţionează sisteme bipartidiste, arată că ele se bucură de regimuri politice extrem de stabile, în care crizele politice (guvernamentale) reprezintă excepţia. De exemplu, în Marea Britanie este dovedit istoric că guvernul nu poate cădea prin procedurile parlamentare obişnuite, ci numai în urma unei crize intervenite în partidul majoritar, aflat la putere.

În acelaşi timp, alegerile în sistem majoritar au o serie de neajunsuri, criticii săi evidenţiind în mod special inegalităţile dintre opţiunile cetăţenilor (votul popular) şi rezultatul politic al scrutinului, generate de neutilizarea integrală a voturilor exprimate. Astfel, un partid politic poate

ajunge să deţină o majoritate covârşitoare a mandatelor, în condiţiile unei victorii la limită în circumscripţiile electorale, după cum poate deţine guvernarea câştigând în majoritatea circumscripţiilor electorale, dar având la nivel naţional un număr de voturi mai mic decât concurentul său. În acest sens, analizând alegerile din Marea Britanie, J. P. Smith a formulat încă din 1909 legea cubului (pentru sistemele majoritare cu un singur tur de scrutin) – raportul mandatelor obţinute de fiecare partid este egal cu cubul raportului dintre sufragiile acestora. În acelaşi timp, acest procedeu electoral tinde să excludă din reprezentanţa naţională partea cetăţenilor care şi-au dat votul unor formaţiuni politice mai mici.

Punând în balanţă calităţile şi dezavantajele sale, **modul de scrutin majoritar este apreciat ca fiind mai degrabă eficient decât echitabil**, atuul său incontestabil fiind acela că asigură cea mai bună stabilitate politică, parlamentară şi guvernamentală.

În lumea contemporană, sistemul electoral majoritar cunoaşte formule diferite de aplicare şi variaţii de la o ţară la alta, dar, în esenţă, se pot reţine câteva categorii principale. Din punctul de vedere al modului cum votează cetăţenii, scrutinele majoritare pot fi uninominale (un singur mandat pus în joc, într-o circumscripţie electorală) sau plurinominale (mai multe mandate). După felul în care se transformă voturile în mandate, atât sistemele uninominale cât şi cele plurinominale pot fi cu un singur tur de scrutin, cu două tururi sau în varianta votului alternativ.

Scrutinul majoritar relativ, cu un singur tur

În cazul acestui tip de scrutin, candidatul care a însumat cele mai multe voturi este declarat ales, indiferent dacă a obţinut majoritatea relativă sau majoritatea absolută a voturilor exprimate. Bunăoară, într-o circumscripţie în care participă trei competitori pentru câştigarea unui singur mandat, iar rezultatele sunt: A – 40%, B – 35% şi C – 25%, câştigător este declarat candidatul A, chiar dacă procentajul său se situează sub limita majorităţii absolute. De remarcat că, cel puţin teoretic, cu cât sunt mai mulţi competitori, cu atât procentajul câştigător tinde să scadă, fapt care îngustează baza electorală a celui ales. Cum însă în practică această varietate a scrutinului majoritar este asociată cu formule bipartidiste, candidatul declarat ales obţine un număr de voturi foarte aproape de limita majorităţii simple.

Scrutinul majoritar absolut, cu două tururi

Scrutinul majoritar cu două tururi presupune ca cerinţă obligatorie a desemnării câştigătorului atingerea majorităţii absolute. Dacă nici unul dintre competitori nu a îndeplinit această cerinţă, se organizează un al doilea tur de scrutin la care participă, de regulă, primii doi clasaţi.

Complicarea sistemului prin introducerea turului secund are drept motivaţie corectarea principalului dezavantaj al reprezentării majoritare, astfel încât să se obţină o fidelitate sporită a scrutinului. În acelaşi timp, este vizată adaptarea scrutinului majoritar la sistemele

multipartidiste, ca modalitate de asigurare a votului util (eficient), adică a dirijării voturilor cetăţenilor către partidele şi candidaţii cu cele mai mari şanse de câştig.

Dincolo de scrutinul majoritar proiectat a se desfăşura în două tururi, orice sistem electoral de tip majoritar poate avea două runde dacă nu este îndeplinită condiţia unui prag minimal al participării la vot. Dar în asemenea cazuri nu avem de-a face cu două tururi ale aceluiaşi scrutin, ci cu runde electorale diferite, căci neîndeplinirea condiţiei de participare atrage după sine invalidarea alegerilor şi, deci, reluarea acestora. Explicaţia introducerii acestei condiţionări rezidă în nevoia de a asigura o cât mai înaltă rată a participării electorale şi, în consecinţă, obţinerea unei compoziţii a reprezentanţei naţionale cât mai apropiată de opţiunile cetăţenilor votanţi.

Scrutinul majoritar alternativ

Acest tip de scrutin este proiectat să satisfacă exigenţa majorităţii absolute fără însă a fi necesară convocarea electoratului într-un al doilea tur. Pentru aceasta, alegătorii au obligaţia să claseze toţi competitorii dintr-o circumscripţie în ordinea descrescătoare a preferinţelor. Dacă primul clasat adună majoritatea absolută a voturilor, el este declarat ales. În caz contrar, ultimul clasat este eliminat iar voturile sale se împart celorlalţi candidaţi, urmând preferinţa a

doua; operaţia se repetă până când primul clasat atinge majoritatea absolută a voturilor.

Acest mod de scrutin este mai democratic decât variantele cu un singur tur „pentru că permite să se ţină cont de voturile pentru candidaţii cu mai puţine şanse şi se poate asigura o mai mare reprezentativitate a alesului (majoritatea absolută) în circumscripţia sa”[70]. Aceste avantaje sunt obţinute printr-o singură convocare la urne a electoratului. Pe de altă parte, sub aspect tehnic, votul alternativ este mai complicat decât variantele majoritare cu unul sau două tururi.

Una din democraţiile contemporane care utilizează scrutinul majoritar alternativ este Australia, practicat, în varianta uninominală, la alegerea camerei deputaţilor, începând cu 1919.

Sisteme electorale de tip proporţional

Sistemele electoral proporţionale au la bază ideea reprezentării proporţionale formulată încă de Aristotel, conform căreia fiecare competitor primeşte un număr de mandate în acord cu forţa sa electorală. Atuul reprezentării proporţionale provine din faptul că redă cu fidelitate sporită preferinţele corpului electoral, reducând la minimum pierderile de voturi prin reprezentarea cvasitotalităţii preferinţelor exprimate.

Reprezentarea proporţională a căpătat amploare începând cu secolul al XIX-lea, în acord cu procesul de modernizare a vieţii politice.

[70] P. Martin, *op. cit.*, p.49.

Sporirea corpului electoral şi creşterea rolului partidelor politice a impus căutarea unor metode matematice de atribuire a mandatelor în funcţie de voturile acordate partidelor. „Ideea reprezentării proporţionale este „fiica" partidelor politice şi a statisticii, dezvoltarea ei înscriindu-se în creşterea credinţei privind capacitatea ştiinţei de a raţionaliza politica. Primele sisteme proporţionale au fost propuse de matematicieni şi poartă deseori numele lor"[71].

Prima calitate a scrutinului proporţional este, deci, justeţea sa. În mod clar, sistemele proporţionale sunt mai echitabile comparativ cu cele majoritare. Aşa se şi explică de ce adoptarea proporţionalităţii electorale a însoţit marile mişcări de democratizare din a doua jumătate a secolului trecut – căderea dictaturilor militare din Europa de Sud şi prăbuşirea comunismului în Europa de Est.

Nici un sistem proporţional nu realizează însă o proporţionalitate perfectă. De regulă, sistemele proporţionale conţin praguri electorale explicite care condiţionează participarea partidelor la distribuţia mandatelor şi determină eliminarea competitorilor minori, astfel că proporţionalitatea este întotdeauna aproximativă. Totodată, diferitele tehnici de transformare a voturilor în mandate tind să favorizeze partidele mai mari, în dauna celor cu mai puţini votanţi. Totuşi, proporţionalitatea aproximativă nu-i afectează esenţa, acest tip de scrutin dovedindu-se mai echitabil decât cel majoritar.

[71] Idem, p. 64.

Pe de altă parte, principalul dezavantaj al reprezentării proporţionale îl reprezintă eficacitatea sa redusă. Foarte rar sistemele electorale de acest tip ajung să genereze majorităţi parlamentare şi guvernamentale stabile şi durabile. De cele mai multe ori, majorităţile sunt realizate prin coalizarea mai multor forţe politice cu programe şi ideologii diferite, de unde şi sursa instabilităţii politice. Un exemplu tipic de instabilitate guvernamentală îl reprezintă Italia postbelică (până în 1994) cu cele peste 50 de guverne. Totodată, proporţionalitatea electorală tinde să amplifice heterogenitatea reprezentanţelor naţionale. Din această perspectivă, utilizarea pragurilor electorale este o măsură de contracarare a mozaicării excesive a parlamentelor, dar, cum am văzut, măsura afectează chiar regula proporţionalităţii. De aceea, pragurile electorale nu depăşesc, de regulă, 5% din sufragiile exprimate.

Aşadar, **scrutinul de tip proporţional este apreciat pentru echitatea sa**, asigurând o mai fidelă reprezentare a opţiunilor alegătorilor comparativ cu sistemele majoritare.

Mai trebuie adăugat că, de regulă, reprezentarea proporţională este asociată cu votul de listă, ceea ce favorizează concentrarea disputei electorale asupra confruntării de idei şi programe politice, a partidelor politice, şi nu asupra candidaţilor individuali. Faptul este valorizat diferit de teoreticieni, unii apreciindu-l pentru rolul sporit acordat partidelor, alţii, dimpotrivă, criticându-l pentru slaba legătură pe care a realizează între alegători şi aleşi.

În esenţă, cum aceste moduri de scrutin au drept scop să asigure o cât mai bună proporţionalitate între numărul de locuri (mandate) şi numărul de voturi obţinute de un partid, ele pot fi înţelese ca diferite tehnici sau metode matematice de transformare a voturilor în mandate. Acestea pot fi grupate în două mari categorii – metode prin coeficient şi metode prin divizori.

Proporţionalitatea prin coeficient

În sistemele electorale de acest tip se calculează, mai întâi, un coeficient, care reprezintă numărul de voturi necesare pentru ocuparea unui loc. Apoi, numărul de voturi obţinut de fiecare partid se divide cu acest coeficient, câtul obţinut reprezentând numărul de locuri la care are dreptul partidul respectiv[72].

Coeficientul iniţial se poate obţine prin diferite procedee. „Coeficientul (Q) cel mai simplu este cel obţinut prin raportul dintre numărul de voturi exprimate (V) în fiecare circumscripţie şi numărul de locuri de acordat (L), adică Q=V/L. Acest coeficient simplu este denumit şi coeficientul Hare. Alţi coeficienţi utilizaţi cu precădere sunt coeficientul Hagenbach-Bischoff (Q=V/(L+1)), coeficientul Droop (Q=(V/(L+1))+1) şi coeficientul Imperiali (Q=V/(L+2))”[73].

Specificul scrutinului proporţional prin coeficient este că nu epuizează totalitatea

[72] Se iau în considerare câturile ca numere întregi; zecimalele rezultate se constituie în resturi electorale care se redistribuie ulterior (vezi *infra*).
[73] P. Martin, *op. cit.*, p.72.

mandatelor puse în joc, cele rămase fiind distribuite după una din metodele de mai jos.

Metoda resturilor celor mai mari (metoda Hamilton). În cadrul acestui tip de scrutin proporţional (de listă), coeficientul este asociat cu regula resturilor celor mai mari. Să luăm următorul exemplu ipotetic, adaptat după P. Martin.

Într-o circumscripţie electorală în care concurează 4 partide sunt exprimate 100.000 de voturi pentru 5 locuri. Coeficientul (simplu) are valoare de 20.000 (Q=100.000/5=20.000), iar rezultatele sunt: partidul A – 43.000 voturi, partidul B – 28.000, partidul C – 17.000 şi partidul D – 12.000.

Se procedează la distribuirea locuri potrivit coeficientului electoral, rezultând:

Partidul A – 43.000 : 20.000 = 2 locuri, rest 3.000 voturi

Partidul B – 28.000 : 20.000 = 1 loc, rest 8.000 voturi

Partidul C – 17.000 : 20.000 = 0 locuri, rest 17.000 voturi

Partidul D – 12.000 : 20.000 = 0 locuri, rest 12.000 voturi

S-au distribuit astfel 3 mandate, rămânând de atribuit restul de 2. Conform metodei resturilor celor mai mari, partidul C, cu cel mai mare rest, va primi cel de al patrulea loc, iar partidul D ultimul loc, al cincilea. Rezultatele finale vor fi:

Partidul A – 2 locuri (2 + 0)
Partidul B – 1 loc (1 + 0)
Partidul C – 1 loc (0 + 1)
Partidul D – 1 loc (0 + 1)

O astfel de formulă, care deşi este favorabilă partidelor mari nu defavorizează

puternic partidele mici, este utilizată cu precădere în ţări din America latină.

Metoda celei mai mari medii (metoda Jefferson). Acest mod de scrutin proporţional (de listă) presupune acordarea mandatelor nealocate iniţial după regula celei mai mari medii, respectiv prin adiţionarea succesivă a locurilor rămase la cele obţinute de partide în urma aplicării coeficientului şi recalcularea raportului voturi/locuri pentru fiecare partid.

Pentru exemplul ipotetic de mai sus, utilizarea metodei celei mai mari medii presupune următoarele operaţii. Mai întâi, se procedează la distribuirea locurilor potrivit coeficientului, ca în cazul de mai sus. Apoi se efectuează un nou set de împărţiri după cum urmează:

Partidul A – 43.000 : 3 (2 + 1) = 14.333
Partidul B – 28.000 : 2 (1 + 1) = 14.000
Partidul C – 17.000 : 1 (0 + 1) = 17.000
Partidul D – 12.000 : 1 (0 + 1) = 12.000

Cel de al patrulea loc este atribuit partidului C, cel care are cea mai mare medie voturi/locuri. Pentru atribuirea ultimului loc se reiau operaţiunile, mandatul fiind atribuit partidului A, cu media de 14.333 voturi.

În final, locurile vor fi ocupate astfel:

Partidul A – 3 locuri
Partidul B – 1 loc
Partidul C – 1 loc
Partidul D – 0 locuri

Prin comparaţie cu metoda anterioară, se remarcă că primul partid a primit un loc în plus, în timp ce ultimul nu a mai luat nici un mandat, ceea ce înseamnă că metoda celei mai mari medii avantajează partidele mari. Ea este practicată pe

scară largă în Europa dar şi în alte regiuni ale lumii.

Proporţionalitatea prin divizori

Distribuirea mandatelor în cadrul acestui tip de scrutin se face urmând principiul general al divizării succesive a numărului de voturi obţinut de fiecare partid printr-o serie de numere (divizori). În funcţie de numere care compun seria de divizori, se pot diferenţia mai multe metode.

Metoda d'Hondt (metoda Jefferson). Trebuie precizat de la început că această metodă este, sub aspectul rezultatelor obţinute, absolut echivalentă cu metoda celei mai mari medii (metoda Jefferson)[74]. Seria divizorilor propusă de Victor d'Hondt este formată din numerele întregi 1, 2, 3, 4... . Reluând exemplului ipotetic de mai sus, pentru a distribui mandatele trebuie să împărţim pe rând numărul de voturi obţinut de fiecare partid la numerele 1, 2, 3, 4. Rezultatul îl vedem în tabelul de mai jos.

Partid	Divizori				Mandate
	1	2	3	4	
A	43.000	21.500	14.333	10.750	3
B	28.000	14.000	9.333	7.000	1
C	17.000	8.500	5.666	4.250	1
D	12.000	6.000	4.000	3.000	0

Primul mandat este atribuit partidului A (43.000 voturi), al doilea partidului B (28.000), iar

[74] Metoda a fost inventată de americanul Jefferson în 1792 şi redescoperită de belgianul d'Hondt în 1882. În plan mai larg, trebuie remarcat că diferite tehnici de reprezentare proporțională au fost utilizate în SUA înainte de a fi descoperite de europeni.

treilea revine din nou partidului A (21.500), al patrulea partidului C (17.000) şi ultimul mandat tot partidului A (14.333). Se observă că nu a fost nevoie să se meargă mai departe de al treilea divizor. Rezultatul este, în mod firesc, identic cu cel obţinut după metoda celei mai mari medii.

Metoda Sainte-Lague (metoda Webster). În acest caz, seria divizorilor este formată din numere prime 1, 3, 5, 7... . Aplicând-o exemplului de mai sus, obţinem:

Partid	Divizori			Mandate
	1	3	5	
A	43.000	14.333	8.600	2
B	28.000	9.333	5.600	1
C	17.000	5.666	3.400	1
D	12.000	4.000	2.400	1

Partidul A primeşte doar două locuri, iar partidele B, C şi D câte un loc fiecare, rezultatul, mai favorabil partidelor mici, fiind identic cu cel produs de metoda celor mai mari resturi.

În practică, alegerile desfăşurate în ţări împărţite în circumscripţii electorale plurinominale atribuie mandatele la mai multe niveluri geografice, combinând diferite metode electorale proporţionale. Cea mai practicată variantă de scrutin proporţional complex este cea în care alocarea mandatelor la nivel de circumscripţie electorală (prin utilizarea unui coeficient de circumscripţie) este urmată de alocarea la nivel naţional a locurilor neatribuite în prima fază, în funcţie de resturi, cu ajutorul uneia dintre metodele exemplificate mai sus. Avantajul celui de al doilea nivel este că sporeşte

proporţionalitatea de ansamblu a sistemului (deşi slăbeşte legătura dintre alegători şi aleşi). Un exemplu de ţară care utilizează un sistem proporţional complex este România, unde repartiţia primară a mandatelor se realizează la nivel de circumscripţie (prin metoda coeficientului simplu), iar cea secundară la nivel naţional, după metoda Hondt (a celei mai mari medii). La nivelul anului 2000, 51% din mandatele de senator şi 28% din mandatele de deputat au fost atribuite la nivelul ţării, în scădere comparativ cu alegerile parlamentare precedente.

Sistemele electorale mixte

Cum am văzut, scrutinul majoritar este apreciat pentru eficienţa sa, în timp ce scrutinul proporţional pentru justeţea sa. Pe de altă parte, primul suferă la capitolul echitate electorală, iar cel de al doilea are o eficacitate mai redusă. Nevoia de a îmbina avantajele celor două tipuri de sisteme electorale, concomitent cu diminuarea dezavantajelor lor, a condus la constituirea scrutinelor mixte, practicate astăzi, în diferite variante, într-un număr relativ mare de ţări. Trebuie însă spus că scrutinul mixt, indiferent de variantă, nu este şi nu poate fi perfect, cel puţin pentru motivul că îmbinarea avantajelor diferitelor formule electorale majoritare şi proporţionale presupune, în mod automat, şi preluarea, cel puţin parţial, a dezavantajelor specifice. În plus, sistemele mixte plătesc costul complicării votului şi a tehnicilor de distribuire a mandatelor.

În general, putem privi sistemele mixte drept combinaţii de proceduri majoritare şi

proporţionale. Totuşi, nu orice asemenea combinaţie dă naştere unui scrutin mixt propriu-zis. „Dacă, de exemplu, avem un parlament bicameral ale cărui camere sunt alese prin sisteme diferite, acest lucru nu echivalează cu un sistem mixt. Adevăratele sisteme mixte sunt doar acelea care aleg aceeaşi cameră printr-o combinaţie de criterii proporţionale şi de criterii majoritare”[75].

În ceea ce priveşte tipurile de scrutin mixt, acestea prezintă o mare diversitate, fără a se putea vorbi de categorii omogene. De altfel, clasificarea scrutinelor mixte suscită încă numeroase dispute între teoreticieni. Bunăoară, sistemul electoral german este tratat, în general, ca un exemplu de scrutin mixt. Într-adevăr, din punct de vedere formal el satisface exigenţa lui Sartori, respectiv alegerea aceleiaşi camere prin proceduri combinate majoritar-proporţionale. Pe scurt, alegătorul german dispune de două voturi, pe care le utilizează pentru alegerea primei camere (Bundestag), unul acordat în sistem majoritar, celălalt în sistem proporţional. Corespunzător, mandatele sunt împărţite în două jumătăţi egale conform, iar fiecare buletin de vot conţine atât candidaturile uninominale, cât şi listele de partide (de aici şi denumirea de „sistem al buletinului dublu”). Totuşi, cum decisive în distribuirea mandatelor sunt rezultatele obţinute în sistem proporţional – se calculează mai întâi numărul de mandate obţinut de fiecare partid în funcţie de voturile primite – scrutinul german

[75] G. Sartori, *Ingineria constituțională comparată*, Bucureşti, Ed. Mediterana 2000, 2002, p. 19.

trebuie definit ca unul de tip proporţional, aşa cum o face, spre exemplu, Pierre Martin, numindu-l sistem proporţional de compensare[76].

Pe de altă parte, un caz clar de sistem electoral mixt majoritar-proporţional este cel utilizat în Italia, începând cu 1994. Astfel, trei pătrimi din mandatele parlamentare sunt alese prin procedura majoritară, iar cealaltă pătrime prin procedura proporţională. La Camera Deputaţilor numai 155 de deputaţi sunt aleşi prin sistem proporţional, cu prag electoral de 4%, cele mai multe mandate – 475 – provenind din circumscripţii uninominale în urma votului majoritar relativ (un singur tur de scrutin). Totodată, două treimi din mandatele senatoriale, respectiv 232, provin din circumscripţii uninominale (vot majoritar relativ), iar restul, adică 83 de mandate, sunt alocate prin vot proporţional (metoda Hondt). Alte exemple de sisteme mixte veritabile sunt Rusia şi Japonia.

Deşi, cum precizam anterior, este dificil de clasificat diferitele varietăţi ale scrutinului mixt, Pierre Martin apreciază că există cel puţin două astfel de categorii. „Amestecul dintre scrutinul majoritar şi cel proporţional se poate face aplicând scrutine diferite, majoritare sau proporţionale, în diferite circumscripţii; în acest caz avem scrutine mixte geografic. Cele mai dese cazuri sunt, însă, acelea în care caracterul mixt se obţine prin aplicarea, pe ansamblul ţării, a unui sistem care are în acelaşi timp aspecte majoritare

[76] Vezi P. Martin, *op. cit.*, pag. 84-87.

şi proporţionale”[77], precum cel italian exemplificat mai sus.

Efectele sistemelor electorale

Sistemele electorale, deşi pot fi studiate ca parte autonomă a ansamblului politic, se află în strânsă legătură cu acesta, ca şi cu celelalte părţi componente ale sale. În fapt, teoria sistemică ne oferă fundamentul pentru a privi alegerile, din perspetiva funcţională, ca un subsistem al sistemului social global[78]. Interacţionând cu celelalte subsisteme ale sistemului social global, alegerile, influenţate de condiţiile concrete sociale şi politice din fiecare ţară în parte, au, la rândul lor, consecinţe asupra funcţionării mecanismului politic global.

Deşi alegerile, prin formulele electorale utilizate, au rolul de a institui regulile după care voturile date de cetăţeni sunt transformate în mandate alocate partidelor, „analiştilor vieţii politice li s-a impus observaţia că modurile de scrutin au consecinţe mult mai ample, care depăşesc cu mult operaţia eminamente matematică de transformare a sufragiilor în mandate. Ele produc efecte sesizabile atât asupra partidelor, silindu-le să adopte strategii adecvate, eficiente, cât şi asupra votului alegătorilor.”[79]

Pornind de aici, putem grupa consecinţele sistemelor electorale în două categorii distincte:

[77] Idem, p. 98.

[78] Vezi în acest sens Al. Radu, *Sisteme politice contemporane,* Bucureşti, Ed. ProUniversitaria, 2006

[79] G. Voicu, *Pluripartidismul o teorie a democrației,* Bucureşti, Ed. ALL, 1998, p.157

cea a efectelor tehnice (numite şi efecte primare), care se referă la transformarea voturilor în mandate, şi, legat de acestea, cea a efectelor politice (secundare), asupra fenomenului partidist cu precădere. În general, asupra efectelor primare ale sistemelor electorale există un larg consens în literatura de specialitate, în timp ce efectele secundare sunt apreciate din cel puţin două perspective teoretice distincte: proporţionalistă şi majoritaristă[80]. Influenţa, considerată uneori chiar categorică, asupra sistemelor partizane este argumentată în special de adepţii scrutinelor majoritare, însă mai important este să sublinime faptul că disputa teoretică dintre majoritarişti şi proporţionalişti a contribuit la dezvoltarea susţinută a studiilor despre influenţele sistemelor electorale.

Efecte tehnice ale sistemelor electorale

Pe parcursul capitolelor anterioare am arătat deja că diferitele sisteme electorale, bazate pe regula majorităţii, a regulii proporţionalităţii ori pe combinaţii ale acestora două, sunt apreciate prisma modului cum asigură reprezentarea opţiunilor electorale. Acum să sistematizăm aceste aprecieri, separat pe categorii de scrutine, urmând concluziile formulate de Pierre Martin.

Pentru categoria *sistemelor electorale majoritare*, primul şi cel mai important efect în materie de locuri îl constituie „o puternică amplificare a numărului de locuri faţă de victoria

[80] Viziunea diferită asupra vieții politice este dată de faptul că: „Sistemele majoritare corespund sistemelor de confruntare, iar scrutinele proporționale sistemelor de cooperare” (P. Martin, *op.cit.*,p.137).

partidului dominant în locuri. Această amplificare este cu atât mai mare, pentru un număr dat de locuri, cu cât numărul mediu de locuri pe circumscripţie (magnitudinea) este mai mare, sau ceea ce este acelaşi lucru, cu cât numărul de circumscripţii este mai mic.[81]

Aşadar, indiferent de formula electorală utilizată, **partidul câştigător în alegerile majoritare este întotdeauna supraapreciat** ca proporţie a locurilor faţă de proporţia voturilor primite. **Valoarea acestei supraaprecieri depinde de magnitudinea circumscripţiei**. Ca atare, în cadrul scrutinelor majoritare, scrutinele cu circumscripţii uninominale sunt mai puţin injuste decât cele cu circumscripţii plurinominale, a căror injusteţe creşte pe măsură ce creşte numărul mandatelor puse în joc.

Pe de altă parte, **toate celelalte partide suferă o subapreciere** a locurilor ce le revin cu precizarea că „partidele de pe locul trei sunt şi mai puternic subreprezentate decât partidul secund."[82]

În acelaşi timp, **repartizarea geografică a voturilor pentru fiecare partid este răspunzătoare de reprezentarea lor în locuri**, uneori putând să conducă chiar la rezultate bizare, precum situaţiile în care partidul secund ca voturi devine partid prim ca mandate, răsturnându-se astfel chiar logica alegerilor.

Atunci când avem în vedere coaliţiile de partide, două lucruri trebuie precizate. Pe de-o parte, regulile de mai sus sunt valabile atât în

[81] P. Martin, *op.cit.,* p.60
[82] Idem

ceea ce priveşte coaliţiile, cât şi în interiorul partidelor componente. Pe de altă parte, realizarea coaliţiilor de partide este favorizată, chiar cerută, de sistemele care impun cerinţa majorităţii absolute, adică cele cu două tururi şi cele alternative.

Cât priveşte egalitatea alegătorilor în alegeri, depinzând de echivalenţa circumscripţiilor sub aspectul demografic şi al numărului de locuri, este un obiectiv ce poate fi mai lesne de atins în cadrul scrutinelor uninominale decât în cel al scruinelor plurinominale.

În fine, pentru că deseori se confundă legătura directă dintre alegător şi ales specifică sistemelor majoritare cu controlul alegătorilor asupra candidaturilor, trebuie precizat că în toate cazurile, cu o singură excepţie notabilă, **candidaturile sunt impuse de partide şi, deci, scapă controlului alegătorilor.** Excepţia notabilă este SUA, dar ea este datorată alegerilor primare, anterioare scutinului propriu-zis, care sunt proprii sistemului politic american.

Dacă ar fi să clasificăm sistemele electorale majoritare după efectul supraaprecierii primului partid, atunci ordinea lor descrescătoare ar fi următoarea: scrutinele plurinominale, scrutinele uninominale şi votul alternativ.

În cazul *sistemelor electorale proporţionale* am văzut că reprezentarea alegătorilor este strict dependentă de magnitudinea circumscripţiei plurinominale în care se desfăşoară alegeri (fără să ţinem cont de efectul pragului legal). De aici, şi eforturile analiştilor în direcţia stabilirii unor formule de determinare a gradului

disporporţionalităţii electorale care să ne ajute să catalogăm sistemele în funcţie de performanţa lor. În general, putem aprecia că sistemelor electorale proporţionale li se aplică următoarele reguli: (1) **cu cât creşte magnitudinea circumscripţiei, cu atât creşte proporţionalitatea sistemului** şi (2) **cu cât creşte magnitudinea circumscripţiei, cu atât diferitele sisteme converg către acelaşi rezultat**[83].

Ştiut fiind faptul că orice astfel de sistem nu realizează proporţionalitatea matematică, astfel spus, că suprareprezintă partidele mai puternice în dauna celor mai slabe[84], dar întotdeauna este mai just decât orice scrutin majoritar, diferitele formule proporţionale se pot clasifica în ordinea descrescătoare a caracterului lor favorabil partidelor mari astfel: „sistemul d`Hondt, votul unic transferabil, Saint-Lague modificat şi resturile cele mai puternice."[85]

În ceea ce priveşte *sistemele electorale mixte*, efectele lor asupra locurilor sunt la fel de neomogene ca şi sfera lor. Totuşi, putem aprecia că diferitele scutine mixte produc efecte care merg de la finalitatea majoritară la compensarea proporţională.

Efectele politice ale sistemelor electorale

Un sistem electoral este produsul direct al calităţii democraţiei dintr-un moment dat al istoriei unui stat? Şi dacă da, cum influenţează un

[83] Cf. P. Martin, *op.cit.,* p.90

[84] Cf. D. Rae, *The Political Consequences of Electoral Lows,* New Haven, Yale University Press, 1967.

[85] Idem

astfel de sistem electoral progresul democraţiei? Mai concret, care este cauza unui sistem electoral şi ce cauzează el? Sunt doar câteva din întrebările la care teoreticienii caută răspunsuri în încercarea de a defini corelaţii dintre sistemele electorale şi sistemul partidist, în special.

Primul care a formulat astfel de răspunsuri a fost Maurice Duverger, la începutul deceniului al 6-lea al secolului trecut. Teoreticianul francez a schematizat impactul sistemelor electorale asupra sistemelor partidiste în formulele următoare:

- **sistemul majoritar cu tur unic (pluralitar) tinde către dualismul partidist;**
- **sistemul majoritar cu două tururi şi reprezentarea proporţională tind către multipartidism**[86].

Deşi nu a denumit aceste formule cu termenul de „legi", în fapt ele au fost afirmate ca şi corelaţii universale, deci ca legi. „Legile" lui Duverger au stârnit reacţia contemporanilor săi care, în general, au obiectat că argumentele în favoarea acestora nu sunt riguroase şi că excepţiile admise sunt aproape tot atât de numeroase ca şi exemplele invocate. Dar ceea ce i se reproşa lui Duverger în mod deosebit nu era atât conţinutul, cât mai ales forma „legilor sale".

[86] Neexistând o traducere în limba română a lucrării lui Duverger în care au fost expuse aceste legi, am folosit traducerea realizată prin intermediul lucrării, în limba română, a lui G. Sartori, *Ingineria constituțională comparată*, cu precizarea că versiunea inițială, în limba italiană, era deja o traducere a formulelor lui Duverger, pe care am comparat-o cu traducerea în engleză din lucrarea lui P. Noris. Menționez şi faptul că o altă traducere în limba română a legilor lui Duverger este disponibilă în cartea mai sus citată a lui G. Voicu, p. 115.

Sub presiunea acestor critici, Duverger însuşi a trebuit să-şi nuanţeze opiniile admiţând, două decenii mai târziu, că: „De fapt, acţiunea sistemelor electorale ar putea fi comparată cu aceea a unei frâne sau a unui accelerator: cutare regim electoral facilitează multiplicarea partidelor, produsă de acţiunea altor factori; cutare alt regim îi este un obstacol etc. Dar modurile de scrutin nu joacă un rol motor la propriu: realităţile naţionale, ideologiile şi mai ales structurile socio-economice au în general acţiunea cea mai hotărâtoare în această privinţă."[87] Într-adevăr, toţi aceşti factori menţionaţi de Duverger modelează sistemele partidiste, şi nu doar modurile de scrutin. De aceea, Pierre Martin apreciază că: „***Decât să vorbim despre condiţionarea sistemelor partizane de către modurile de scrutin, pare mai exact să vorbim de corespondenţă***.[88]

Dar faptul că legile, în formularea iniţială, ale lui Duverger par a nu se susţine, nu este un motiv plauzibil pentru a le abandona, afirmă Sartori, care şi propune o reformulare a influenţelor sistemelor electorale, pe care o vom urmări în continuare.

Punctul de plecarea al analizei sartoriene îl reprezintă teza că efectul sistemelor electorale asupra sistemelor partidiste vizează reducerea numărul partidelor politice, fiind, deci, reductiv, şi nicidecum multiplicativ. Dar aceasta înseamnă neapărat că sistemele electorale de tip pluralitar acţionează în sensul reducerii numărului partidelor la două? Numărarea partidelor ridică

[87] Apud. G. Voicu, *op.cit.,* p.117
[88] P. Martin, *op.cit.,* p.140

însă două probleme. Mai întâi, cum socotim numărul partidelor. Le numărăm pur şi simplu sau ţinem cont de partidele relevante. Pe scurt, Sartori consideră că formule de numărare a partidelor, precum cea propusă de Taagepera şi Shugart[89], nu sunt suficient de utile deoarece nu oferă o apreciere calitativă asupra fenomenului studiat, ci numai una cantitativă, şi propune ca reguli de numărare a partidelor relevante următoare două: potenţialul de coaliţie şi potenţialul de santaj. Partidele fără potenţial de coaliţie sau de santaj sunt irelevante şi, ca atare, trebuie excluse de la numărare. Apoi, este suficientă expresia numerică a partidelor pentru a putea vorbi de sisteme partidiste, de tipul bipartidist sau multipartidist. Aparent da, dar, în realitate, tipul bipartidist, spre exemplu, nu se caracterizează doar prin existenţa a două partide, ci şi prin alţi parametri, precum alternanţa la guvernare a acestora pe perioade relativ lungi. Aşadar, susţine Sartori, trebuie să distingem între formatul sistemelor partidiste, dar de numărul acestora, şi mecanica sistemelor de partide, pe care le identifică ca fiind de trei tipuri: bipartidică, multipartidism moderat şi multipartidism polarizat.[90] Aceste trei tipuri ale mecanii descriu, în fapt, sistemele de partide. În fine, pentru a putea „legifera" efectul sistemelor electorale asupra sistemelor partidiste, întrebarea la care

[89] Formula măsoară numărul efectiv de partied (N) şi se calculează astfel: $N=1/\Sigma p_i^2$, unde *p* este proporția locurilor unui partid sau, ca variantă, proporția voturilor unui partid.

[90] Vezi pe larg G. Sartori, *Parties and Party Sistems: A Framework for Analysis,* New York, Cambridge University Press, 1976.

trebuie răspuns este dacă „formatul va fi urmat de corespondentul mecanic (proprietatea funcţională) pe care îl aşteptăm?”[91] Răspunsul final pe care-l dă Sartori ia forma următoarelor „legi”:

Legea 1. Fiind dată o structurare sistemică[92] şi dispersia dispersia între circumscripţii (drept condiţii necesare aferente), *sistemele majoritare* cauzează (sunt condiţii suficiente pentru) un format bipartidic.

1.1. În mod alternativ, o structurare extrem de puternică este, singură, o condiţie în mod necesar suficient substitutivă pentru a cauza un format bipartidic.

Legea 2. Fiind dată o structurare sistemică defectuoasă în ceea ce priveşte dispersia între circumscripţii, *sistemele majoritare* cauzează (sunt o condiţie suficientă pentru) eliminarea partidelor sub-majoritare dar nu pot elimina, şi deci, permit, atâtea partide câte sunt acceptate de către concentrările supra-majoritare.

Legea 3. Fiind dată o structurare sistemică, *reprezentarea proporţională* determină un efect reductiv cauzat (ca o condiţie suficientă) de non-proporţionalitatea sa. Cu cât este mai mare impuritatea proporţionalităţii, cu atât mai ridicate sunt costurile de acces pentru partidele mici şi,

[91] G. Sartori, *op.cit.,*p.57

[92] Conform lui Sartori, un sistem de partide este *structurat* atunci când alegătorul votează mai mult pentru partid decât pentru reprezentanții lui, adică atunci când se raportează la partid nu ca la o persoană, ci ca la o imagine absatractă. În general, pornind de aici, se acceptă ideea că sistemele de partide structurate, adică veritabile, sunt cele în care tipul dominat este al partidului de mase, trecerea de la partidele de cadre la partidele de mase fiind considerată o condiție a evoluției sistemului de partide.

prin urmare, e cu atât mai puternic efectul reductiv; şi, viceversa, unei impurităţi minore îi corespunde un efect reductiv mai slab.

3.1. În mod alternativ, o structurare sistematică extrem de puternică este, ea singură, condiţia necesară şi suficientă pentru a menţine un format de partide oarecare ce precede introducerea reprezentării proporţionale.

Legea 4. În lipsa unei structurări puternice şi cu o reprezentare pur proporţională (sau aproape pură) şi, astfel, cu un egal (sau aproape egal) cost de acces pentru toate partidele, numărul lor se poate mări cât le permite cota.[93]

După cum o spune chiar Sartori, adevăratele „legi" sunt doar primele trei, căci cea de a patra nu face altceva decât să stabilească unde se opresc efectele sistemelor electorale. Căci, proporţionalitatea pură este un sistem electoral fără nici un efect reductiv. Iar primele trei ne spun în ce măsură acest efect reductiv este generat de sistemele majoritare sau proporţionale.

Dincolo însă de diferitele formulări care se pot da corelaţiilor dintre sistemele electorale şi sistemele partidiste, trebuie să înţelegem că orice lege sau regulă are, până la urmă, o valoare relativă, că „legile" corelaţiei dintre modurile de scrutin şi formulele partizane sunt aplicabile în condiţii social-politice distincte şi, deci, cu posibile efecte diferite, după cum, indiferent cât de mult am relativiza aceste reguli, nu putem nega legătura dintre cele două domenii.

[93] G. Sartori, *op.cit.,*p.60

Istoria politică a României ne oferă un exemplu edificator al acţiunii modului de scrutin asupra domeniului partidist. Astfel, trecerea de la bipartidismul perioadei de început a regimului democratic modern la multipartidismul de după primul război mondial are ca argument explicativ important înlocuirea sistemul de vot cenzitar cu reglementarea votului universal. Dar dacă renunţarea la votul cenzitar poate reprezenta un caz de influenţă decisivă asupra sistemului de partide, modificările aduse legii electorale după 1992 arată, pe de altă parte, relativitatea influenţei sistemului electoral asupra partidelor. După cum se ştie, în varianta sa iniţială, din 1990, legea pentru alegerea parlamentarilor nu impunea nici un prag electoral, pentru ca ulterior valoarea pragului electoral să fie ridicată la 3% şi, apoi, la 5%.